

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Jakub Vosáhlo

**Obraz Václava Havla v československém tisku v listopadu a
prosinci 1989**

Bakalářská práce

Praha 2016

Autor práce: Jakub Vosáhlo

Vedoucí práce: PhDr. Petr Bednařík

Rok obhajoby: 2016

VOSÁHLO, Jakub. *Obraz Václava Havla v československém tisku v listopadu a prosinci 1989*. Praha, 2016, 84 s. Bakalářská diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra mediálních studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Petr Bednařík Ph.D

ABSTRAKT:

Práce analyzuje mediální obraz Václava Havla v česky psaném tisku v období Listopadu 1989. Cílem je zachytit proměny v prezentaci disidenta a osoby bez přístupu do sdělovacích prostředků, z něhož se během krátkého období stala veřejná autorita, lídr lidového hnutí a nakonec prezident republiky. Práce představuje československý tisk ve specifickém období změny společenských vztahů a poté analyzuje, jakým způsobem média Václava Havla prezentovala. Byly voleny vlivné deníky, zahrnující celé spektrum názorů na lídra Občanského fóra. Mediální obsahy byly nejprve rozebrány v rámci jednotlivých deníků, k objasnění vývojových trendů, a poté v kvantitativní komparativní studii, analyzující rozdíly ve vztahu jednotlivých médií v závislosti na událostech Listopadu 1989. Práce potvrzuje některé již známé skutečnosti o mediální prezentaci Václava Havla, ovšem zároveň odhaluje doposud nepřiliš probádané momenty, například značně ambivalentní postoj deníku Mladá fronta.

ABSTRACT:

Bachelor thesis analysis medial reflection of Václav Havel in czech press in the time of „November 1989“. Analysis is focus on changes in presentation of disident and „persona non grata“ on medial scene, that changed in very short time to public leader and then president of Czechoslovakia. Thesis first introduces czechoslovak press in specific time of social change, and then analysis, how this change influenced presentation of Václav Havel. For analysis were chosen influential czech daily papers, that covered whole spectra of opinions on Václav Havel. Medial contents were primarily analysis qualitatively, separated on timelines, to recognition developing tendencies. Then contents of these media was compared in quantitative study, that has analyses differences in relationships to Václav Havel in dependence on events of „November 1989“. Thesis acknowledges same known facts about medial presentation on Václav Havel, but in other parts it opens a new themes and questions, that has not been so much explored to this times. For example ambivalent relationship of daily paper Mladá fronta.

KLÍČOVÁ SLOVA: Václav Havel, listopad 89, KSČ, Rudé právo, Mladá fronta, Lidová demokracie, Svobodné slovo

KEY WORDS: Václav Havel, november 1989, Communist party of Czechoslovakia, Rudé právo, Mladá fronta, Lidová demokracie, Svobodné slovo

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 7. 5. 2016

Jakub

Vosáhlo

Institut komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK

Teze BAKALÁŘSKÉ diplomové práce

TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT/KA:

Příjmení a jméno diplomantky/diplomanta:

Jakub Vosáhlo

Razítko podatelny:

Imatrikulační ročník diplomantky/diplomanta:

2013

E-mail diplomantky/diplomanta:

jakubvosahlo@volny.cz

Studijní obor/forma studia:

Mediání a komunikační studia/kombinované

Předpokládaný název práce v češtině:

Obraz Václava Havla v československém tisku v listopadu a prosinci 1989

Předpokládaný název práce v angličtině:

Picture of Václav Havel in czechoslovak press in november and december 1989

Předpokládaný termín dokončení (semestr, akademický rok – vzor: ZS 2012/2013):

(diplomovou práci je možné odevzdat nejdříve po dvou semestrech od schválení tezí)

LS 2015/2016

Základní charakteristika tématu a předpokládaný cíl práce (max. 1000 znaků):

Práce si klade za cíl popsat mediální obraz Václava Havla v československém tisku v době „Listopadu 1989“ a tím přispět k pochopení fenoménu jeho prudce rostoucí popularity. Před Listopadem 1989 byl Václav Havel veřejnosti téměř neznámý, a pokud ano, tak pouze z výrazně ocerňujících komentářů propagandy. Během tohoto krátkého období se stal nejpopulárnějším politikem v zemi a všeobecně uznávanou hlavou státu. Práce by měla zjistit, jak k tomu přispěla média a Havlův obraz v nich. Důležitou hranicí, která bude analyzována, je oznámení prezidentské kandidatury, po kterém začala

cílená propagace prezidentského kandidáta, která samozřejmě Havlův mediální obraz, doposud vytvářený spíše spontánně, zásadně poznamenala. Specifickou částí analýzy bude obraz Václava Havla ve společenských časopisech. Analyzované období je vymezeno od 20.11.1989 do 6.1.1990. Jeho počátkem je začátek událostí Listopadu 1989, a koncem mediální ohlasy novoročního projevu z 1.1.1990. Z celostátních deníků budou analyzovány stranické deníky Rudé právo, Svobodné slovo a Lidová demokracie a deník Mladá fronta. Slovenský tisk bude zastupovat deník Smena, regionální tisk pak jeden z krajských deníků. Ze společenských časopisů budou srovnávány týdeníky Mladý svět a Květy. V teoretické části se práce pokusí srovnat za použití primárních zdrojů již vytvořené analýzy tiskové produkce v listopadu 1989.

Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu):

Kapitola 1- Úvod: Vymezení cíle práce

Teoretická část:

Kapitola 2: Úvod do problematiky médií v období Listopadu 1989

Kapitola 3: Představení sekundární literatury k tématu médií v Listopadu 1989 a srovnání jednotlivých již provedených analýz

Výzkumná část:

Kapitola 4: Vývoj obrazu Václava Havla v denících Rudé právo, Mladá fronta, Svobodné slovo a Lidová demokracie

Kapitola 5: Vývoj obrazu Václava Havla ve vybraném slovenském a regionálním tisku

Kapitola 6: Srovnání obrazu Václava Havla ve vybraných společenských týdenících

Kapitola 7: Proměna mediálního obrazu Václava Havla v souvislosti s oznámením prezidentské kandidatury a zahájením kampaně

Kapitola 8: Závěr- komparace analyzovaných tiskovin

Vymezení zpracovávaného materiálu (např. konkrétní titul periodika a období jeho analýzy):

Rudé právo, Mladá fronta, Svobodné slovo, Lidová demokracie, Smena, Mladý svět, Květy. Od 20.11.1989 do 6.1.1990

Postup (technika) při zpracování materiálu: Srovnání mediálních obsahů v časovém vývoji a ve vzájemné komparaci jednotlivých periodik

Základní literatura (nejméně 5 nejdůležitějších titulů k tématu a způsobu jeho zpracování; u všech

titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků):

Suk Jiří: Labyrintem revoluce. ISBN: 978-80-7260-219-3 Kniha se zabývá průběhem Listopadu 1989 (je v tomto směru hodnocena jako nejkompexnější české dílo), proto bude důležitým zdrojem pro zasazování událostí do kontextu vývoje Listopadu 1989

Žantovský Michael: Havel. ISBN: 978-80-257-1213-9 Nejuznávanější životopis Václava Havla poslouží v práci k objasnění událostí v kontextu úvah a rozhodování Václava Havla, objasnění motivací jeho činů, které byly následně mediálně reflektovány.

Kaiser Daniel: Disident Václav Havel. ISBN: 978-80-7432-012-5 Na rozdíl od Žantovského pracuje v analýze období Listopadu 1989 spíše s archivními materiály, než se vzpomínkami účastníků, proto může k tématu přispět analýzou tiskových obsahů v kontextu historických událostí.

Končelík Jakub, Večeřa Pavel, Orság Petr: Dějiny českých médií 20. století. ISBN: 978-80-7367-698-8 Dílo poslouží k zařazení mediálních obsahů a historických událostí do kontextu dějin české žurnalistiky.

Suk Jiří a kol.: Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985-1990 ISBN: 80-85270-88-9 Chronologický přehled událostí Listopadu 1989, který tvoří nepostradatelný faktografický základ pro rozbor mediálních obsahů

Horáček Michal: Jak pukaly ledy. ISBN: 978-80-7388-011-8 Vzpomínky účastníka revoluce, který se pohyboval jednak v prostředí Občanského fóra a jednak v prostředí médií. Přináší tak neocenitelný vhled do propojení politického a mediálního světa v Listopadu 1989

Diplomové práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)

Mediální kampaň Proti Chartě 77 jako vrcholný příklad komplexní komunistické propagandy období tzv. normalizace : Jakub Železný 2010/2011 rigorózní práce

Vysílání Československé televize v listopadu 1989: Tereza Durchánková 2011/2012 bakalářská práce

Mediální obraz Václava Havla na příkladu jeho vystoupení před americkým Kongresem v únoru 1990: Petra Jirkovská 2011/2012 bakalářská práce

Stávková média v rámci UK v období sametové revoluce 1989: Jakub Stuchlík 2011/2012 bakalářská práce

Odcházení velikanů československé demokracie: komparace mediálního obrazu úmrtí a pohřbu T. G. Masaryka a Václava Havla v českém tisku: Kateřina Pavelková 2012/2013 magisterská práce

---

Datum / Podpis studenta/ky

.....

TUTO ČÁST VYPLŇUJE PEDAGOG/PEDAGOŽKA:

Doporučení k tématu, struktuře a technice zpracování materiálu:

Případné doporučení dalších titulů literatury předepsané ke zpracování tématu:

Potvrzuji, že výše uvedené teze jsem s jejich autorem/kou konzultoval(a) a že téma odpovídá mému oborovému zaměření a oblasti odborné práce, kterou na FSV UK vykonávám.

Souhlasím s tím, že budu vedoucí(m) této práce.

.....

**Příjmení a jméno pedagožky/pedagoga
pedagožky/pedagoga**

Datum / Podpis

TEZE JE NUTNO ODEVZDAT **VYTIŠTĚNÉ, PODEPSANÉ** A VE **DVOU** VYHOTOVENÍCH DO TERMÍNU UVEDENÉHO V HARMONOGRAMU PŘÍSLUŠNÉHO AKADEMICKÉHO ROKU, A TO PROSTŘEDNICTVÍM PODATELNY FSV UK. PŘIJATÉ TEZE JE NUTNÉ SI **VYZVEDNOUT** V SEKRETARIÁTU PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY A **NECHAT VEVÁZAT** DO OBOU VÝTISKU DIPLOMOVÉ PRÁCE.

TEZE SCHVALUJE NA IKSŽ VEDOUcí PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY.

OBSAH

1. ÚVOD.....	7
2. TISK V UDÁLOSTECH LISTOPADU 1989	9
2.1 SPECIFIKA TIŠTĚNÝCH MÉDIÍ.....	9
2.2 TISK V LISTOPADU 1989	13
2.3 POMĚRY SE UVOLŇUJÍ	16
2.4 JEDNOTLIVÁ MÉDIA V LISTOPADU	18
3. VÁCLAV HAVEL V JEDOTLIVÝCH DENÍCÍCH	28
3.1 RUDÉ PRÁVO	28
3.2 MLADÁ FRONTA	37
3.3 SVOBODNÉ SLOVO	43
3.4 LIDOVÁ DEMOKRACIE	50
4 KVANTITATIVNÍ ANALÝZA MEDIÁLNÍHO OBSAHU	56
4.1 ZADÁNÍ ANALÝZY	56
4.2 KVANTITATIVNÍ ANALÝZA- VÝSLEDKY	63
4.3 KVANTITATIVNÍ ANALÝZA- VYHODNOCENÍ.....	66
5 ZÁVĚR	71
6 PRAMENY	73

ÚVOD

Na přelomu listopadu a prosince 1989 si Občanské fórum nechalo udělat improvizovaný průzkum veřejného mínění, koho by lidé nejraději viděli jako nového československého prezidenta. Na prvním místě se umístil Alexander Dubček, za ním ekonom Valtr Komárek, a až za nimi, na úrovni odstupujícího komunistického premiéra Ladislava Adamce, skončil Václav Havel. Jeho zisk tvořil přibližně jedno procento z dotázaných¹. Je třeba dodat, že v té době již Václav Havel byl všeobecně respektovanou ikonou Občanského fóra a nepsaným vůdcem opozice. Přesto si jej jako hlavu státu dovedl představit málokdo.

O několik týdnů později byl prezident Havel neoddiskutovatelně nejoblíbenějším československým politikem a pro drtivou většinu obyvatelstva symbolem nových poměrů. Před Listopadem 1989 byl Václav Havel veřejnosti téměř neznámý, a pokud ano, tak pouze z výrazně očerňujících komentářů propagandy. Během tohoto krátkého období se stal nejoblíbenějším politikem v zemi a všeobecně uznávanou hlavou státu. Jakým způsobem se mu podařilo získat takovou oblibu veřejnosti?

Není v možnostech práce tohoto rozsahu analyzovat zrod „fenoménu Havel“ v plné šíři. Ledacos o něm ovšem může napovědět analýza toho, jakým způsobem byl vůdce Listopadu prezentován v médiích. Konkrétně v tisku, který v roce 1989 měl zásadní formativní vliv na veřejné mínění (Nejspíš ještě významnější byl vliv televize, ovšem i Havlova televizní vystoupení byla následně rozebírána v tisku, je tedy možné je přes analýzu tiskového obsahu postihnout).

Veřejnosti byl Václav Havel před Listopadem 1989 představován především skrze svůj původ v bohaté pražské podnikatelské (dobovou terminologií „buržoazní“ či „kapitalistické“) rodině. Jakým způsobem se deníky vypořádaly s tímto „dědictvím“ minulosti při prezentaci Václava Havla, to bude rovněž součástí zkoumání.

Práce bude analyzovat obsah tisku. Analyzovány budou základní celostátní české deníky, mající dopad na celou československou společnost. Vybrány byly čtyři deníky, zabírající celou šíři veřejné debaty v Listopadu 1989. Rudé právo, vydávané ÚV KSČ, stálo jednoznačně na straně „starých pořádků“. Další tři deníky - Lidová demokracie, Svobodné slovo a Mladá fronta v různé míře oscillovaly mezi KSČ a opozicí. Zásadní pro všechny byla politická pozice jejich vydavatelů- Československé strany lidové, Československé

---

¹ SUK, Jiří. *Labyrinthem revoluce*. Vydání 2. Praha: Prostor, 2009. ISBN: 978-80-7062-219-3, str. 200.

socialistické strany a Socialistického svazu mládeže. Ty v událostech Listopadu prosazovaly své politické zájmy, které se pochopitelně promítaly i do obsahu „jejich“ novin.

Analýza obsahu tisku bude probíhat dvěma metodami. Nejprve bude provedena kvalitativní analýza jednotlivých deníků za účelem přiblížení vývojových trendů v těchto denících. Mediální obsah, týkající se Václava Havla, bude rozebrán ve svém vývoji, případně konfrontován s již známými skutečnostmi. Cílem této části analýzy je rozpoznat vztah jednotlivých deníků k Václavu Havlovi a jeho promítání do mediálního obsahu.

Druhá část analýzy proběhne metodou kvantitativní analýzy. Tato část bude komparativní a prostřednictvím analýzy v ní budou zjišťovány shody a odlišnosti v postojích jednotlivých deníků ke klíčovým událostem, týkajícím se Václava Havla a Listopadu 1989.

Je nesporné, že čtenář Rudého práva se o Václavu Havlovi v Listopadu 1989 dozvěděl něco úplně jiného, než čtenář Lidové demokracie. Vědomí, co se čtenáři v Listopadu 1989 o Václavu Havlovi dozvěděli, (a nebo, naopak, nedozvěděli) může pomoci vysvětlit fenomén popularity Václava Havla. Proto je tak užitečné zabývat se mediálním obsahem z té doby, a to nejen v rámci jednotlivých deníků, ale i komparativně.

1. TISK V UDÁLOSTECH LISTOPADU 1989

„Přes hypotetičnost závěrů, podpořených více nepřímými, než přímými důkazy, nebude daleko od pravdy tvrzení, že jak československá⁸⁵, tak česká i slovenská média v procesu politické změny roku 1989 byla, když ne hybatelem, tak přinejmenším aktivním činitelem, katalyzátorem a urychlovačem společenských dějů, jejich účinek na průběh událostí je nepopíratelný,“ píše ve své práci „Česká média a jejich role v procesu politické změny“ Milan Šmíd².

Cílem této části práce je zhodnotit tuto tezi na základě konkrétních historických událostí, vzpomínek účastníků, ale třeba též sociologických poznatků, a tím zhodnotit význam tisku pro formování veřejného mínění v Listopadu 1989. Tyto poznatky o vlivu médií v období Listopadu umožní lépe uchopit výzkumnou část této práce, která bude analyzovat konkrétní mediální událost z tohoto období, totiž prezidentskou kandidaturu Václava Havla.

1.1 SPECIFIKA TIŠTĚNÝCH MÉDIÍ

V úterý 21. 11. 1989, pět dní po zásahu policie proti demonstraci na Národní třídě, rozesílá ÚV KSČ stranickým organizacím „vnitrostranickou informaci“, ve které se mimo jiné lze dočíst: „Podle názoru krajských a okresních výborů strany je nezbytné zásah bezpečnosti jednoznačně obhájit. V tomto směru musí přinést více argumentů sdělovací prostředky“³. Již tento úryvek ukazuje, jaký význam přikládala odstupující moc médiím jakožto formovateli veřejného mínění. Jak poznamenává Otáhal⁴, zkušenost z období roku 1968 komunistickou stranu utvrdila v přesvědčení, že média jsou klíčovým nástrojem moci a je nezbytné je udržet pod kontrolou. Stranou požadovanou úlohu však sdělovací prostředky v Listopadu 1989 nesplnily a v tomto směru se staly aktivním tvůrcem změny poměrů. Došlo v nich totiž k zásadní změně. Přestala být „poslušná“ vůči komunistickému režimu a postupně se začala emancipovat od linie předepsané představiteli režimu a orgány, které měly na mediální obsah dohlížet. A protože

² ŠMÍD, Milan. *Česká média a jejich role v procesu politické změny roku 1989*. Praha, Fakulta sociálních studií Univerzity Karlovy, 2013. Dostupné z: <http://www.louc.cz/pril01/listopad.pdf>. Citováno 20. 2. 2016, str. 47.

³ Ústřední výbor Komunistické strany Československa. *Vnitrostranická instrukce KSČ z 22. 11. 1989*. Dostupné z: http://www.dejinyksc.usd.cas.cz/vnitrostranicke-informace-sekretariatu-uv-ks/doc_download/113-vnitrostranicke-informace-1989--086.html

, str. 1. Citováno 6. 1. 2016.

⁴ OTÁHAL Milan. *Podíl tvůrčí inteligence na pádu komunismu*. Vydání 1. Brno: Doplněk, 1999. ISBN: 80-7239-050-3, str. 80.

doposud byla veřejnost zvyklá na informační monopol moci, znamenalo toto osamostatnění i důležitý signál pro zbytek veřejnosti. Média tak nehrála v událostech Listopadu 1989 jen roli zpravodajskou, ale též roli aktivního tvůrce dějin.

Pro účely této práce je však třeba odlišit mezi „médií“ tisk od dalších médií, zejména televize a rozhlasu. Jednalo se v podstatě o dva mediální světy, bezesporu se vzájemně ovlivňující, ale fungující na odlišných principech.

Československá televize a Československý rozhlas měly zcela specifickou pozici, a to z mnoha důvodů. Nečelily konkurenci, jako tomu bylo na trhu tiskovin, a v rámci svého monopolu dokázaly oslovit prakticky všechny domácnosti v zemi. A to v reálném čase, prakticky v přímém přenosu. Kvůli těmto svým vlastnostem, vyplývajícím ze samotné povahy televizního a rozhlasového vysílání, byly pro komunistickou moc klíčovými nástroji komunikace a propagandy. Navíc obě instituce podléhaly KSČ přímo ze zákona. Ta byla jejich zřizovatelem a mohla uplatňovat své požadavky z tohoto titulu. Je třeba dodat, že v průběhu Listopadu 1989 bylo těchto prostředků využito takřka v maximální míře.

Asi nejzásadněji se to projevilo dne 22. 11. odpoledne, kdy byly v průběhu živého vysílání pořadu Studio Kontakt poprvé vysílány záběry z demonstrace na Václavském náměstí. Tehdy došlo v televizní režii k regulérní „přetlačované o knoflíky“, kdy se řadoví technici, sympatizující s revolucí, snažili udržet ve vysílání záběry z Václavského náměstí, zatímco odpovědný redaktor, pod tlakem vedení a nejspíš i bezpečnostních složek, chtěl přímý přenos odstříhnout. Pro účely této práce je zajímavostí, že důvodem těchto událostí byl projev Václava Havla, který podle vedení nesměl být puštěn do vysílání za žádnou cenu⁵.

Tištěná média byla podle tiskového zákona podřízena svým vydavatelům, kteří nesli za jejich obsah odpovědnost, a pravomoc kontrolních tiskových orgánů (tedy výše zmíněného FÚTI) byla principiálně zpětná. Konkrétně tiskový úřad mohl (s výjimkou narušení státního, hospodářského nebo služebního tajemství, umožňujícího i předběžné opatření) podle § 17 odst. 4 tiskového zákona 81/1966 Sb. „upozornit šéfredaktora a vydavatele“⁶. Toto upozornění bylo samozřejmě podpořeno mnoha pádnými mocenskými nástroji. Nejednalo se však o předběžnou cenzuru, předběžně probíhaly pouze „konzultace“ a školení vedoucích redaktorů.

Konkrétně proces „kontroly“ podle pamětníků probíhal takto: „Systém kontroly a ovlivňování médií fungoval tak, že FÚTI předkládal týdenní výsledky svého monitoringu oddělení ÚV

---

⁵ *Vzpomínky na vysílání pořadu Studio Kontakt 22. 11. 1989.* Dostupné z: http://totalita.cz/1989/1989_sp_11_cst_01_03.php. Citováno 16. 1. 2016.

⁶ *Tiskový zákon 81/1966 Sb.*

KSČ, které organizovalo pravidelné porady s vedoucími pracovníky tisku, rozhlasu a televize. Na těchto poradách se udělovaly pokyny šéfredaktorům, případně na jejich hlavy padala kritika za nedodržení oficiální ideologické linie.⁷

Vůči tisku státní či stranické orgány neměly takové pravomoci, jako vůči Československé televizi či Československému rozhlasu. Československá televize byla podle § 5 odst. 1 zvláštního zákona⁸ „ústřední organizací s celostátní působností“, tedy v podstatě na úrovni ústředního úřadu. Tentýž zákon v § 5 odst. 2 stanovoval přímou odpovědnost ČST vládě.

Pokud jde o účel jejího fungování, tak § 1 zákona o ČST hovořil jasně: „Svou činností založenou na politice Komunistické strany Československa provádí masově politickou a výchovnou práci, podporuje tvůrčí iniciativu lidu a přispívá k dovršení kulturní revoluce“. Z toho vyplývá, že primárním úkolem ČST vůbec nebylo zajištění informací veřejnosti (jak bylo vymezeno v § 1 tiskového zákona), ale „politická a výchovná práce“. ČST tedy byla i reálně vnímána jako nástroj prosazování představ vlády a KSČ. Zákon o Československém rozhlase 17/1966 Sb. Byl projednáván současně s „televizním zákonem“ a přes určité drobné odlišnosti vymezoval jeho účel v podstatě stejně, jako tomu bylo u ČST⁹. Tiskoviny měly podle zákona prosazovat zájmy svých vydavatelů. To se v Listopadu 1989 ukázalo jako klíčový rozdíl.

Proto se o Československé televizi debatovalo na jednání ÚV KSČ¹⁰, proto mohl následně rozhodnutím vlády být odvolán ředitel Libor Batrla a nahrazen dosavadním mluvčím kabinetu Miroslavem Pavlem¹¹. Vůči tisku, jak bude později rozebráno, mohl mít projev vůle KSČ pouze charakter „doporučení“.

V průběhu Listopadu 1989, zejména jeho prvních dní, kdy byla situace nepřehledná, se odlišný právní stav a rozdílné možnosti uplatnění mocenských nástrojů projevovaly poměrně výrazně i v mediálním obsahu. Proto je důležité uvědomit si odlišnost výchozích podmínek.

K odlišnému průběhu revoluce v tištěných médiích přispívaly i takové faktory, jako byla odlišná úroveň zabezpečení. V Československé televizi fungovala velmi přísná bezpečnostní opatření, která účinně znemožňovala vstup osobám „zvenčí“.

Tato bezpečnostní opatření byla v prvním týdnu po 17. listopadu 1989 ještě posílena. Dne 23. 11. byla obsazena ozbrojenými složkami. Vedení televize situaci bagatelizovalo, že se jedná o příslušníky Lidových milicí ČST, tedy vlastní „ochranku“, posílenou kvůli množství osob,

---

⁷ Šmíd, str. 8.

⁸ Zákon o ČST 18/1964 Sb.

⁹ Zákon o ČSRo 17/1964 Sb.

¹⁰ Šmíd, str. 36.

¹¹ Šmíd, str. 41.

usilujících o vstup do budovy, o několik policistů. Ve skutečnosti se podle pamětníků mělo jednat o větší množství osob, včetně mimotelevizních milicionářů¹².

Postupovalo se podle předem připraveného plánu, nazvaného Akce Vlna, který byl podle dokumentů oficiálně vyhlášen 23. 11. ve 13 hodin. Milan Otáhal poznamenává, že plán Vlna byl aktualizován v souvislosti s vysíláním 1. máje 1989, které bylo vedením strany hodnoceno jako značně neuspokojivé¹³.

Jak vyplývá ze vzpomínek herečky Elišky Balzerové, Československá televize byla hlídána velmi pečlivě a pokud herci, kteří již od 18. 11. byli ve stávce, chtěli své postoje prezentovat alespoň redaktorům ČST (nemluvě o tom, že by s nimi směli přímo do vysílání), museli využít skulin v bezpečnostním systému, které jim umožňovaly vstup za jiným účelem.

„Já jsem měla to štěstí, že jsem tehdy měla natáčet pořad, který se jmenoval Nedělní chvilka poesie. Měla jsem tam, myslím, s Janou Štěpánkovou a Věrou Galátíkovou něco recitovat. Byly to takové nedělní chvilky poesie, které se dneska velmi zesměšňují, ale tehdy to tak bylo. Když jste v televizi účinkovala nebo něco natáčela, tak jste byla na takzvané soupisce, a měla jste tam volný vstup. Takže jsem byla na papíře napsaná a mohla dovnitř. Mě tedy určili díky tomu,“ vzpomíná Eliška Balzerová, jak pronikla do prostor ČST prezentovat názory stávkujících herců¹⁴.

Důvodem byl jednak význam televize pro komunistickou moc, ale je třeba dodat, že budovy televize jsou vzhledem ke strategickému významu televizního vysílání velmi bedlivě střeženy ve všech zemích a ve všech režimech.

Naproti tomu redakce tisku byly v době listopadu 1989 zabezpečené mnohem méně a zástupci Občanského fóra a dalších revolučních skupin tak mohly zcela volně komunikovat s redaktory. Svědčí o tom například vzpomínka Michala Horáčka, kterak s Michaelem Kocábem bez problémů hovořili s redaktory přímo v redakci Rudého práva, nejdogmatičtějšího z deníků¹⁵. V memoárech *Jak pukaly ledy* popisuje Horáček podobné schůzky s novináři mnohokrát.

Důležité bylo i to, že někteří představitelé Občanského fóra, včetně těch z nejužšího vedení, pracovali jako novináři a do „svých“ redakcí tak měli zcela volný přístup. Deník *Svobodné slovo* tak měl exkluzivní „kanál“ na Občanské fórum přes svého redaktora Petra Kučeru,

¹² Šmíd, str. 35.

¹³ Otáhal, str. 81.

¹⁴ DURCHÁNKOVÁ, Tereza. *Vysílání Československé televize v Listopadu 1989*. Bakalářská kvalifikační práce. Praha: Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, 2012. Dostupné z: http://televisionthinktank.com/ctpwongs/uploads/2015/08/BPTX_2010_1_0_294342_0_101347.pdf. Citováno 9. 2. 2016., str. 89.

¹⁵ HORÁČEK, Michal. *Jak pukaly ledy*. Vydání 1. Praha: Ex Libris, 1990. ISBN: 80-900090-0-x, str. 51.

člena Koordinačního centra OF, který byl účastníkem mnoha klíčových porad. Média vydávaná Socialistickým svazem mládeže, tedy deník Mladá fronta a týdeník Mladý svět, měla kontakty díky redaktoru Mladého světa Michalu Horáčkovi, který se za iniciativu Most účastnil prakticky všech důležitých jednání prvních revolučních dní.

Doposud spíše opomíjený je v tomto směru vliv studentů žurnalistiky, kteří již často pracovali v redakcích coby „elévové“ a zprostředkovávali jejich kontakty na studentský stávkový výbor, jako například Václav Bartuška v Mladém světě¹⁶.

Ve prospěch „revoluce“ občas zafungovaly i výrobní postupy a lhůty tisku. Hlavním problémem opozice bylo totiž informování venkova (v Praze informační kampaň OF fungovala nejspolehlivěji). V tomto směru bylo užitečné, že venkovská vydání se kvůli delší distribuci tiskla dříve (uzávěrka bývala přibližně v devatenáct hodin), zatímco pražské vydání se tisklo až poté. To umožňovalo zachytit aktuální zprávy z večera, což ovšem prakticky bylo zásadněji využito pouze na počátku Listopadu 18. 11. Nevýhodou byla větší možnost zásahu cenzury. Jak dokládá Horáček¹⁷, skutečně se stávalo, že nevhodná informace, která pronikla do venkovského vydání, byla před tiskem pražského vydání odstraněna či upravena.

1.2 TISK V LISTOPADU 1989

Struktura tištěných médií v roce 1989 odpovídala struktuře, nastavené na přelomu šedesátých a sedmdesátých let¹⁸. Základem byl ústřední tisk, doplněný o síť krajských deníků a okresních novin, vycházejících v různé periodicitě. Doplnkem byly podnikové, závodní či jiné tiskoviny, registrované na krajské úrovni.

Mezi ústředními deníky dominovalo šest „plnoformátových“: Rudé právo, Lidová demokracie, Svobodné slovo, Mladá fronta, Práce a Zemědělské noviny. Vydavatelé deníků, kteří za ně podle zákona nesli odpovědnost, byly politické strany. V případě Rudého práva KSČ, respektive Ústřední výbor KSČ (Komunistická strana byla na úrovni krajských či okresních výborů rovněž vydavatelem regionálního tisku), Svobodné slovo vydávala Československá strana socialistická, Lidovou demokracii pak Československá strana lidová. Další pak vydávaly společenské organizace, konkrétně Mladou frontu Socialistický svaz

---

¹⁶ Horáček, str. 85.

¹⁷ Horáček, str. 85.

¹⁸ KONČELÍK, Jakub, VEČEŘA Pavel, ORSÁG Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Vydání 1. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-698-8, str. 215.

mládeže a Práci Revoluční odborové hnutí. Zemědělské noviny byly se zaměřením primárně na venkov vydávány Ministerstvem zemědělství¹⁹.

V roce 1988 bylo nejčtenějším deníkem Rudé právo, které těsně překročilo milionový náklad (pro srovnání- v roce 1978 969 091 čtenářů, takže čtenost v období normalizace lehce stoupala, byť je samozřejmě možné nárůst během deseti let připsat demografické změně). Druhým nejčtenějším deníkem byly po celou dobu normalizace Zemědělské noviny, cílící na venkovské obyvatelstvo, v roce 1988 měly náklad 370 tisíc. Na třetím místě se umístila Mladá fronta, byť ještě v roce 325 tisíce výtisků denně, byť ještě v roce 1978 měl vyšší náklad deník Práce, ten však zaznamenal výrazný propad popularity a v roce 1988 si jej kupovalo jen 238 tisíc čtenářů denně. Následovaly deníky dalších stran Národní fronty- Svobodné slovo (221 tisíc) a Lidová demokracie (210 tisíc), na jejich úroveň se dotáhl v roce 1978 výrazně méně čtený deník Nová svoboda (212 tisíc). Následoval Československý sport (195 tisíc) a zhruba na stejné úrovni dvojice Večerní Praha (130 tisíc) a Rovnost (126 tisíc)²⁰.

V rámci ÚV KSČ fungovalo tiskové oddělení, uplatňující autoritu strany mezi novináři. Nástrojem pro zajištění reálného dozoru byl v době normalizace úřad pro tisk a informace, jehož struktura se v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let proměňovala, v roce 1989 fungoval v podobě Federálního úřadu pro tisk a informace²¹. Jak ovšem poznamenává Milan Šmíd, v případě Lidové demokracie a Svobodného slova byla situace odlišná, neboť o vedení redakce rozhodovala vedení ČSS a ČSL, na které ÚV KSČ přece jen neměl tak silné páky jako na společenské organizace řízené členy KSČ nebo na média přímo KSČ zřizovaná. A podle Šmída se to přinejmenším v osmdesátých letech projevovalo i v mediálním obsah²².

Ztělesněním a symbolem dozoru ÚV KSČ nad tiskem byl podle novinářů Josef Hora, mluvčí ÚV KSČ. Ten si zval na pohovory vedení redakcí, stanovoval linii, kritizoval případné prohřešky a v novinářské obci si získal přezdívku „železné kladivo“²³.

Kontrola se projevovala jednak v kádrové politice, jednak v pravidelné instruktáži novinářů. Nástrojem kontroly byl např. i přiděl papíru, bez kterého noviny nemohly vycházet a nebo monopol na distribuci prostřednictvím PNS. Bez této infrastruktury byly noviny prakticky zlikvidovány.

K jistému uvolnění došlo v druhé polovině osmdesátých let v reakci na proces „glasnosti“ v SSSR. V říjnu 1987 předsednictvo ÚV KSČ přijalo dokument Uplatňování leninské zásady

¹⁹ Končelík, Večeřa, Orság, str. 216.

²⁰ Končelík, Večeřa, Orság, str. 249, 253.

²¹ Končelík, Večeřa, Orság, str. 210.

²² Šmíd, str. 8.

²³ Horáček, str. 27.

otevřené informovanosti veřejnosti tiskem, rozhlasem a televizí. Realizace zásad v praxi však byla až do Listopadu 1989 problematická.

Milan Šmíd si však ve svém díle povšiml pikantních nejasností ohledně stranické kontroly médií v roce 1989. Upozornil na spor nejvyšších představitelů KSČ na jednání ÚV KSČ 24. 11. 1989, kdy se mezi sebou hádali, kdo je vlastně oprávněn „umravnit“ rebelující média, zejména Československou televizi. Šmíd z toho dovozuje, že komunisté sice oficiálně „kontrolovali“ média, ovšem když se z jejich řetězu utrhla, nevěděli, co dělat. Podobný poznatek učinil i Milan Otáhal²⁴.

Přesto podle vzpomínek novinářů kontrola v určité, a nikoliv nevýznamné, míře fungovala až do Listopadu 1989²⁵, a i v průběhu listopadových událostí. Michal Horáček se opakovaně zmiňuje o aktivitách Josefa Hory směrem k vedení redakcí²⁶. I podle vzpomínek dalších tyto porady fungovaly, jedna měla být přímo na ÚV KSČ 20. 11. 1989, kde měli být šéfredaktoři instruováni, aby „sledovali linii svých vydavatelů“²⁷.

V československých tištěných médiích se uplatňoval princip „mediálních domů“, kdy jeden vydavatel (politická strana či společenská organizace) obvykle vydával kromě deníku též jeden či více magazínů s týdenní periodicitou, případně provozoval též knižní vydavatelství. ÚV KSČ tak vydával nejen deník Rudé právo, ale například i kulturní týdeník Tvorba, ÚV SSM pak kromě deníku Mladá fronta též týdeník Mladý svět. Podle vzpomínek pamětníků se jednalo o „mediální dům“ i ve fyzickém smyslu slova, protože redakce obvykle sídlily v jedné budově a fungovala mezi nimi čilá komunikace a koordinace²⁸.

S ohledem na nízkou míru svobody projevu do obsahu všech „svých“ titulů obvykle zasahoval vydavatel poměrně výrazně, což pak bude v období Listopadu 1989 velmi důležité, když jednotlivé politické subjekty začnou intenzivně hájit vlastní zájmy a média budou používat jako kanál k jejich prezentaci. Podle svědectví pamětníků i mluvčí ÚV KSČ Josef Hora na poradě šéfredaktorů 20. 11. 1989 nabádal, aby šéfredaktoři „drželi linii svých vydavatelů“. Odpovědnost se tak přesunula na jednotlivé vydávající společenské organizace. Jakým způsobem to prakticky fungovalo ukazuje Michal Horáček v deníku Jak pukaly ledy. Popisuje zde vyjednávání s předsedou ÚV SSM Vasilem Mohoritou o tom, aby v Mladé frontě byl uveřejněn text iniciativy Most. Přímou s „vydavatelem“ probíhala licitace, zda bude tento text uveřejněn a v jaké podobě. Pozoruhodný moment nastává při jednání o jednom z

²⁴ Otáhal, str. 81.

²⁵ Šmíd, str. 22.

²⁶ např. Horáček, str. 27.

²⁷ Šmíd, str. 8.

²⁸ Horáček, str. 21.

požadavků, o kterém se Mohorita odmítá rozhodnout samostatně a odvolává se na nezbytné konzultace s vyššími místy. To ukazuje, že o klíčových otázkách (v tomto konkrétním případě o odmítnutí vstupu vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968) ještě v revolučních dnech nemohli vydavatelé rozhodovat zcela svobodně²⁹.

Média byla po zkušenosti z období roku 1968 pod přísným dohledem KSČ a po čistkách v redakcích, provedených na přelomu šedesátých a sedmdesátých let, působili v rozhodujících pozicích prověřeni činovníci, důsledně dodržující požadovanou názorovou linii.

1.3 POMĚRY SE UVOLŇUJÍ

V druhé polovině osmdesátých let však v souvislosti se sovětskou „glasností“, oslabením pozice KSČ a dalšími faktory postupně docházelo k uvolňování poměrů. Milan Otáhal upozorňuje, že první významnější pokusy o osmělení se objevily mezi kulturními redaktory ve Svobodném slově a rovněž Lidové demokracii, ke kterým se postupně přidávali i další rubriky. Otevřenost však navzdory proklamacím postupovala jen velice pomalu³⁰.

Současně však docházelo k narušování monopolu československých oficiálních médií na informace. Stoupal například zájem o sledování cizích televizních stanic v oblastech, kam zasahoval jejich signál (západoněmecká německá, rakouská, polská či maďarská televize, nebo na území ČSSR legálně celoplošně vysílající televize sovětská) a rovněž se díky technologickému rozvoji rozšiřovaly možnosti šíření ilegálních samizdatových periodik. Zásadní změnou pak byl konec rušení československého vysílání Rádia Svobodná Evropa z Mnichova a dalších zahraničních vysílaček před koncem roku 1988.

Na tyto skutečnosti musela média (zejména Československá televize, které výrazně klesala sledovanost) reagovat³¹.

K zásadním změnám v novinářském světě začalo docházet až od počátku roku 1989. Poměrně významným impulsem byly události Palachova týdne v lednu 1989 a následné zadržení dramatika Václava Havla³². Jakkoliv mediální výstupy ještě držely oficiální linii, v redakcích začínalo docházet k protestům některých novinářů, kterým vadil způsob informování o událostech a rovněž dlouhodobější neřešené problémy v redakcích³³. Největším šokem pro režimní ideology bylo, že se začínali bouřit dokonce i redaktori v Československé televizi, na

²⁹ Horáček, str. 59.

³⁰ Otáhal, str. 80.

³¹ Končelík, Večeřa, Orság, str. 253.

³² Otáhal, str. 81

³³ Otáhal, str. 82.

kteřou byl z hlediska loajality kladen nejvyšší důraz, a to včetně těch, kteří byli členy KSČ.³⁴ Podobné procesy probíhaly i v redakcích tištěných médií. Postoje v analyzovaných médiích budou přiblíženy dále, z dalších se prý významnější „rebelie“ projevila například v denících *Československý sport* a *Zemědělské noviny*³⁵.

V souvislosti se zadržením Václava Havla se objevila Iniciativa kulturních pracovníků za propuštění Václava Havla. Jednalo se o první oficiální protest kulturních pracovníků mimo disent proti politice KSČ. Jakkoliv mezi signatáři převažovali dramatičtí umělci, které s dramatikem Havlem často pojily osobní vazby, podepisovalo se i v novinových redakcích³⁶.

Následně se novináři podíleli též na dalších všeobecně známých projevech občanského odporu v roce 1989. Významná byla například jejich role při organizaci petiční akce *Několik vět* (řada novinářů sbírala podpisy pod petici, redaktor Jan Rejžek je považován za jednoho z nejúspěšnějších „sběračů“³⁷).

Na podzim roku 1989 pak mnoho novinářů vystoupilo na protest proti stíhání svých kolegů-redaktorů ilegálních *Lidových novin* Jiřího Rumla a Rudolfa Zemana. V tomto případě se jednalo o takřka masový projev stavovské solidarity, petici za jejich propuštění totiž podepsalo celkem 167 novinářů a též 40 studentů žurnalistiky.³⁸ V průběhu podzimu rozčarování vrcholilo mnoha stížnostmi redaktorů přímo vydavatelům.

Kromě těchto „protestních“ akcí novináři veřejně vystupovali i jinak. Nepříliš známé je například úsilí některých novinářů dosáhnout vyšší míry samosprávy a dalších garancí v rámci připravované novely tiskového zákona³⁹. Původním účelem novely přitom bylo zpřísnění postihu za vydávání ilegálních tiskovin v reakci na události Palachova týdne, ovšem k tomu již komunisté nenašli sílu⁴⁰ a celý legislativní proces nakonec vyšuměl do ztracena.

V druhé polovině osmdesátých let čelila všechna československá média zásadní ztrátě důvěry. Zásadně jí pocítovala Československá televize, ale i tištěná média. Oskar Krejčí ve své knize citoval z interních výzkumů pro vládu, podle kterých pouhých 7 procent respondentů považovalo československá média za objektivnější než zahraniční a 12 procent za srozumitelnější⁴¹.

---

³⁴ Otáhal, str. 82.

³⁵ Otáhal, str. 82.

³⁶ Otáhal, str. 82.

³⁷ Otáhal, str. 82.

³⁸ Otáhal, str. 83.

³⁹ Otáhal, str. 82; též Horáček, str. 57.

⁴⁰ KREJČÍ, Oskar. *Proč to prasklo*. Vydání 1. Praha: Trio 1991. ISBN: 80-900725-3-4, str. 49.

⁴¹ Krejčí, str. 52.

Ztráta důvěryhodnosti televize jako hlavního zdroje informací a nejdůležitějšího média komunistické propagandy byla pro režim alarmující. Klesala postupně po celá osmdesátá léta. V hraničních oblastech, kde bylo možné zachytit signál zahraničních televizí, docházelo k trvalému nárůstu jejich sledování (například rakouská televize zasahovala do aglomerací Brno a Bratislava, kde jí mohly sledovat statisíce lidí). Populární byla i televize polská, německá, maďarská a v čase perestrojky dokonce i sovětská televize, která od roku 1983 vysílala celoplošně na třetím kanále a díky výuce ruštiny na školách nebyla zásadní překážkou ani jazyková bariéra⁴².

Zásadně narůstala též poslechovost zahraničního rozhlasu, zejména stanic vysílajících česky, ale i dalších. Podle výzkumů, které cituje Krejčí, vzrůstala poslechovost prakticky všech radiostanic, nejen Svobodné Evropy, ale například i Rádia Vatikán⁴³.

Nedůvěra veřejnosti v oficiální média se projevovala i zapojením do distribučních řetězců médií neoficiálních. To se v druhé polovině osmdesátých let stalo skutečně masovým jevem, jak vzpomínal Krejčí, distribuce samizdatu probíhala dokonce i na sekretariátu předsedy vlády, kde měli působit nejprověřenější lidé.

1.4 JEDNOTLIVÁ MÉDIA V LISTOPADU

Pokud jde o jednotlivé deníky, tak z ústředních byl preferovaným jednoznačně deník ÚV KSČ Rudé právo. Měl garantován nejvyšší náklad jeden milion výtisků, a specifikem byl i mimořádně velký formát.

Rudé právo bylo tiskovým orgánem ÚV KSČ a z tohoto titulu důsledně prezentovalo názory stranického vedení. Šéfredaktoři deníku (před rokem 1989 dlouhá léta Zdeněk Hoření) paralelně vykonávali různé vysoké funkce ve stranickém aparátu a účastnili se zásadních jednání a porad. Jako médium, prezentující oficiální názory vládnoucí strany, mělo Rudé právo preferované postavení, včetně direktivně určeného nejvyššího nákladu a privilegovaného formátu listu. Není překvapivé, že v době, kdy se ostatní média pomalu osmělovala, Rudé právo důsledně dodržovalo stranickou linii a informovalo zcela dle instrukcí stranického vedení. Redaktoři Rudého práva se na rozdíl od svých kolegů z jiných redakcí nepodíleli na uvolňování poměrů.

---

⁴² Krejčí, str. 51.

⁴³ Krejčí, str. 51.

Věrnost Rudého práva se držela i v době událostí Listopadu. Deník přetiskoval stanoviska komunistického vedení, ještě v pondělí 20. 11. důsledně prezentoval události 17. 11. na Národní třídě tak, že „agresivní jádro demonstrantů vyvolalo střet se silami pořádku“⁴⁴. Kromě toho obsáhle vyvracel zprávy o smrti studenta na Národní třídě a protestoval proti tomu, aby byly šířeny nepravdivé informace. V této souvislosti se tiskový orgán ÚV KSČ dovolával novinářské etiky⁴⁵. O úrovni jeho zpravodajství vypovídá depeše amerických diplomatů, hodnotící uprostřed prvního týdne Listopadu postoj Rudého práva k událostem jako „nepřátelský“⁴⁶.

Rudé právo od prvních dní Listopadu přetiskovalo převážně stanoviska vlády a KSČ. Zpravodajství bylo v drtivé většině čerpáno z ČTK a doplněno redakčními komentáři. „Domnělá oběť student Karlovy univerzity Martin Šmíd před televizní kamerou – Zadržen šířitel provokační verze“ byl jeden z titulků na titulní straně v pondělí 20. 11., který výstižně charakterizuje přístup Rudého práva k událostem⁴⁷. 21. 11. sice informovalo o demonstraci přibližně 150 tisíc lidí na Václavském náměstí, důsledně ji ale vyvažovalo provládními stanovisky dělníků a dělnických kolektivů⁴⁸. V dalších dnech, když ostatní deníky již projevovaly odlišné postupy, Rudé právo stále bylo loajální.

I v něm však docházelo ke změnám. Nejzásadnější bylo 15. 12. vystřídání dlouholetého šéfredaktora Zdenka Hořeního redaktorem Zdeňkem Porybným, považovaným za mnohem ochotnějšího ke spolupráci s novou vládou. Oficiálně byl jmenován šéfredaktorem až v roce 1990⁴⁹.

Československá strana socialistická patřila po celé období 1948- 1989 k oporám „Národní fronty“, společenství politických stran a společenských organizací, tvořícího oporu komunistického režimu. Měla vlastní poslanecký klub a několik ministrů v české i federální vládě. Předsedou strany byl již od roku 1969 Bohuslav Kučera⁵⁰. Během roku 1989 se však ve straně začali projevovat mladší členové, kritizující dosavadní poměry. Důležitou roli hrál tajemník strany Jan Škoda. Ten sehrál klíčovou roli zejména v událostech Listopadu, kdy

⁴⁴ Rozhodně proti provokacím IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 20. 11. 1989, str. 1.

⁴⁵ Horáček, str. 53.

⁴⁶ *Zpráva americké ambasády o dění v Praze*. Dostupné z: <http://wikileaks.org/cable/1989/11/89PRAGUE8144.html> [14. 9. 2011]. Citováno 7. 2. 2016.

⁴⁷ *Rudé právo*, ročník 70, vydání 20. 11. 1989

⁴⁸ *Rudé právo*, ročník 70, vydání 21. 11. 1989

⁴⁹ Šmíd, str. 46.

⁵⁰ KUČERA, Bohuslav. *Profil předsedy Československé strany socialistické*. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Bohuslav_Kučera

využil osobních vazeb na Václava Havla, svého bývalého spolužáka, a zapojil stranu do revolučního dění⁵¹.

ČSS se od počátku prezentovala jako obhájce společenského dialogu, podle vzpomínek některých straníků to byla ona, kdo zprostředkoval první jednání premiéra Adamce s opozicí v Obecním domě⁵². O zásluhy, kdo jednání zprostředkoval, se přela s iniciativou Most⁵³.

Předseda strany Bohuslav Kučera se účastnil jednání po boku premiéra Adamce. V pozdější fázi revoluce strana zvolila specifickou strategii řešení politické krize. Předseda Kučera byl totiž zvolen do uvolněné funkce předsedy Národní fronty, proto ČSS prosazovala, aby vyjednávání s opozicí proběhla na platformě tohoto společenství, do kterého by OF bylo začleněno. Občanské fórum to odmítalo, chtělo jednat pouze o zastoupení ve státních orgánech a formát Národní fronty navrhovalo rozpustit⁵⁴. Tím se ČSS odcizilo a strana, která v počátku byla významnou revoluční silou, tak ztratila svůj vliv a ve volbách na rozdíl od ČSL neuspěla.

Význam ČSS byl zejména v první fázi Listopadu odvozován od vlivu jeho stranického deníku. Svobodné slovo bylo, jak už bylo uvedeno výše, již před Listopadem pravděpodobně nejostřejší protestujícím ze všech celostátních deníků. Díky tomu, že bylo vydáváno Československou stranou socialistickou, měl ÚV KSČ omezenou možnost zasahovat do redakčního dění a díky tomu se v druhé polovině osmdesátých let postupně začali v redakci prosazovat lidé, kteří nebyli úplně ztotožnění s politikou KSČ. Při první větší novinářské „rebelii“ po zatčení Václava Havla měli hrát důležitou roli právě redaktori Svobodného slova, mezi hlavními organizátory petice za Havlovo propuštění měli být redaktori Petr Kučera, Jana Šmídová a Marta Bystrovová⁵⁵.

V průběhu roku se měly v redakci Svobodného slova prosadit skupiny, otevřeně protestující proti režimu. Redaktori v kulturní rubrice měli otevřeně podporovat vězněného Václava Havla a Svobodné slovo mělo mít konexe na ilegální Lidové noviny, vydávané opozicí. Podle vzpomínek redaktora Petra Kučery se utajeně podílelo na přípravě Lidových novin celkem šest redaktorů Svobodného slova a rovněž redakční personál, například korektoři. Svobodné slovo dokonce několikrát v roce 1989 Lidové noviny citovalo, a skrytě v něm měli vystupovat dokonce někteří disidenti, včetně Petra Uhla⁵⁶.

⁵¹ Suk, str. 161. KAISER, Daniel. *Disident, Václav Havel 1936- 1989*. Vydání 1. Praha: Paseka, 2009. ISBN: 978-80-7432-012-5, str. 219.

⁵² KŘEČEK, Stanislav. Můj Listopad, dostupné z: <http://blisty.cz/art/49866.html>, citováno 9. 2. 2016.

⁵³ Horáček, str. 160.

⁵⁴ Suk, str. 161.

⁵⁵ Otáhal, str. 81.

⁵⁶ Otáhal, str. 82.

Jednotliví redaktoři se během roku 1989 začali významně podílet na aktivitách opozice. Hlásili se k mnoha prohlášením disidentských skupin a redaktor Petr Kučera se dokonce sám stal významnou osobností Kruhu nezávislé inteligence, který se ustavil během léta 1989 jako protest intelektuálů (zejména vědeckých pracovníků, ale též pedagogů, techniků či novinářů), kteří doposud pasivně působili v „šedé zóně“, tedy nebyli aktivní ani v režimních organizacích, ani v disentu. Kučera dokonce ve svém domku hostil ustavující schůzi KNI⁵⁷.

Podle vzpomínek redaktora J. Cajnara v redakci zejména během podzimu 1989 dále stoupalo rozčarování z politické situace a publikované redakční komentáře se začaly velmi přibližovat názorům ilegální opozice⁵⁸.

V listopadu 1989 se redaktoři Svobodného slova velmi intenzivně aktivně podíleli na protestech opozice. Je doloženo, že již na prvním neformálním jednání opozičních struktur 18. 11. byla přítomna redaktorka Jana Šmídová. Redaktor Petr Kučera se později stal velmi významnou osobností Občanského fóra a účastnil se klíčových porad⁵⁹. Později se dostal do nejvyšších pater OF, v době po volbách 1990 měl být nejvlivnější osobou ve vedení OF⁶⁰. V Listopadu 1989 byl v každém případě Kučera významnou spojkou mezi OF a redakcí Svobodného slova.

Nejvýznamněji ovšem redakce zasáhla do průběhu událostí Listopadu 1989, když dala Občanskému fóru k dispozici balkón budovy svého vydavatelství Melantrich. Z něj pak mohli představitelé OF oslovovat davy na Václavském náměstí a tyto demonstrace se staly jedním z rozhodujících faktorů celého Listopadu 1989. Jednalo se spíše o iniciativu řadových redaktorů a pracovníků vydavatelství, vedoucí činitelé se jí spíše pokoušeli zamezit, nicméně později z ní Československá strana socialistická i Svobodné slovo vyvozovaly značné zásluhy o průběh „revoluce“.

Pokud jde o obsah tisku, slavným momentem Svobodného slova bylo pondělí 20. 11. Tehdy byl deník jednoznačně nejodvážnější ze všech, když přinesl rozsáhlé zpravodajství z víkendových událostí a rovněž do značné míry distancující postoj svého vydavatele, ÚV ČSS. Podle vzpomínek redaktorky Marty Bystrovové bylo prohlášení sepsané bez přítomnosti předsedy Kučery mladšími členy vedení⁶¹. Na tom, že pondělní vydání Svobodného slova bylo přelomové, se shodují jak Šmíd⁶², tak Horáček⁶³.

---

⁵⁷ Otáhal, str. 90.

⁵⁸ Otáhal, str. 83.

⁵⁹ Např. Suk, str. 106.

⁶⁰ Suk, str. 427.

⁶¹ Šmíd, str. 13.

⁶² Šmíd, str. 13.

⁶³ Horáček, str. 68.

V dalších dnech se podle vzpomínek pamětníků odvážněji projevovala spíše Lidová demokracie, přesto moc vnímala Svobodné slovo jako nebezpečí. Existuje svědectví, že venkovské vydání na čtvrtek 23. 11. bylo při distribuci záměrně ničeno (vyhazováno z vlaku) podobně jako téhož dne Mladá fronta. Oficiálně ovšem FÚTI přiznalo pouze selhání distribuce MF⁶⁴.

Ve čtvrtek 23. 11. došlo k zásadnímu zlomu v nezávislosti Svobodného slova. Zatímco doposud byla podpora revoluce spíše záležitostí redakce, nyní se pro ni jednoznačně vyslovil přímo její vydavatel- Československá strana socialistická. Ústřední tajemník ČSS Jan Škoda ohlásil před mítinkem OF, že strana se považuje za „nezávislou a svobodnou“⁶⁵. Na Václavském náměstí hovořili i další představitelé strany. Přesto však vedení strany poněkud lavírovalo, na což doplatilo ztrátou své pozice nejbližšího spojence OF. Například dne 4. 12. vedení strany podpořilo vládu Ladislava Adamce, jmenovanou předchozího dne⁶⁶. Poté, co vláda byla veřejností odmítnuta a na Václavském náměstí se proti ní sešla statisícová demonstrace, následujícího dne otočila a začala hájit demokracii a dovolávat se předúnorových tradic národně socialistické strany⁶⁷.

Protože však Československá strana socialistická nebyla tak aktivním účastníkem listopadových událostí, nepovažovala za nutné provádět ani personální změny ve vedení Svobodného slova, které by signalizovaly nové trendy. Šéfredaktor Jaroslav Mašek skončil až v březnu 1990, kdy jej vystřídal Lubomír Petřík⁶⁸.

Socialistický svaz mládeže byl vydavatelem deníku Mladá fronta a týdeníku Mladý svět. Politicky byl vždy oporou režimu, plnil plně úlohu „mládežnické organizace“ KSČ, představitelé SSM obvykle pokračovali ve funkcích v rámci KSČ.

Během roku 1989 však i v této organizaci začaly růst protesty proti poměrům. Předseda ÚV SSM Vasil Mohorita se v rámci KSČ postupně posouval do pozice významného hlasatele změn. Samotné SSM začalo požadovat řadu změn.

Vývoj postoje šéfa SSM poměrně detailně líčí Michal Horáček, redaktor „svazáckého“ Mladého světa, v knize *Jak pukaly ledy*. Mohorita se postupně stal jedním z nejvýznamnějších představitelů „transformované“ KSČ, společně s premiérem Adamcem. Během událostí Listopadu často využíval svazácká média k prezentaci svých postojů.

⁶⁴ Šmíd, str. 22.

⁶⁵ Horáček, str. 105.

⁶⁶ ČESKOSLOVENSKÁ TISKOVÁ KANCELÁŘ: *Kronika sametové revoluce*. Vydání 1. Praha: Československá tisková kancelář, 1989. ISBN: 80-7046-033-4, str. 30.

⁶⁷ *Kronika sametové revoluce*, str. 32.

⁶⁸ Šmíd, str. 46.

Mladá fronta patřila v roce 1989 k „hlavnímu proudu“ deníků a příliš se nevymykala. Ještě v lednu 1989 se její redaktoři nezapojili do protestů proti zadržení Václava Havla tolik, jako jejich kolegové⁶⁹. Postupně však i zde rostla nespokojenost. Významně se v tomto směru měl projevat mladý redaktor Martin Komárek. Jeho požadavky na objektivní informace, graduující v návrzích na založení nového časopisu, zaměřeného na problémy mladých lidí, mu vysloužily dokonce zájem bezpečnosti⁷⁰.

Protesty v redakci Mladé fronty posílila snaha ÚV SSM jmenovat do pozice šéfredaktorky vedoucí svého ideologického oddělení v květnu 1989. Množství redaktorů podepsalo petici proti jejímu jmenování, kterou se pokoušeli předat přímo Vasilu Mohoritovi⁷¹.

V důsledku toho stoupla i aktivita redaktorů v politické činnosti. Petici proti zatčení vydavatelů Lidových novin již redaktoři MF podepisovali masově a během podzimu sepsali řadu dopisů vedoucím představitelům, požadujících možnost „plně dostát své profesionální etice a odpovědnosti vůči čtenářům“⁷². Distancovali se též od kampaně proti signatářům výzvy Několik vět.

Přes toto odhodlání byla Mladá fronta v prvních dnech listopadových událostí spíše opatrnější. V sobotu 18. 11. vydala k událostem předchozího večera pouze přetištěný oficiální materiál ČTK, což lze vysvětlit tím, že se vlastní materiál nestihl připravit, ačkoliv třeba Lidová demokracie vlastní materiál během večera připravila.

V pondělí 20. 11. pak na titulní stránce halasně dementovala zprávu o úmrtí studenta na Národní třídě, dala prostor představitelům KSČ a v umírněném duchu vyzývala k dialogu.

Ve čtvrtek 23. 11. stoupla nedůvěra moci (nebo přinejmenším její části) k Mladé frontě tak daleko, že byl její náklad, distribuovaný do regionů, zabaven a zničen⁷³. Pražské vydání bylo následně improvizovaně upravováno a pozdrželo se natolik, že měla být na stáncích k dispozici nikoliv ráno, ale až později v průběhu dopoledne⁷⁴. Tato událost byla později jedinou přiznanou manipulací s tiskem, třebaže se objevila i jiná podezření (např. Svobodné slovo téhož dne). Manipulaci s obsahem o den později přiznal na ÚV KSČ i Vasil Mohorita s tím, že iniciativa vzešla od něj a důvodem byla fotografie Václava Havla na Václavském náměstí na titulní straně⁷⁵.

---

⁶⁹ Otáhal, str. 82.

⁷⁰ Otáhal, str. 82.

⁷¹ Otáhal, str. 82.

⁷² Otáhal, str. 83.

⁷³ Horáček, str. 95.

⁷⁴ Horáček, str. 100.

⁷⁵ Šmid, str. 23.

V redakci Mladé fronty docházelo v průběhu Listopadu asi k nejdramatičtějším zvratům. Již vydání z pondělí 20. 11. mělo vzniknout po značných sporech, o kterých vydával svědectví např. redaktor Vladimír Kovářik⁷⁶. Šéfredaktorka Miroslava Moučková měla předchozího dne rozdělit redaktorům práci na zpracování víkendových událostí, a následně s několika spolupracovníky „za zavřenými dveřmi“ připravovat vydání odpovídající představám moci. Výsledné vydání bylo výsledkem dohadování mezi oběma skupinami, ve kterém vedle sebe stály odvážné texty připravené redaktory s „nezávadným“ obsahem připraveným týmem šéfredaktorky⁷⁷.

Šéfredaktorka Miroslava Moučková po sporech o vydání na 20. 11. podle pamětníků přestala nejen redakci řídit, ale vůbec do ní docházet. V tiráži bylo v dalších dnech uvedeno, že redakci řídí Jaroslav Pešek a zastupují jej Božek Hanuš, Karel Pacner a Libor Ševčík⁷⁸. Oficiálně jmenovaný zástupce šéfredaktorky Pešek byl prý v tiráži veden jen proto, že disponoval nezbytným podpisovým právem⁷⁹. Ve skutečnosti měla o obsahu deníku rozhodovat skupina redaktorů, do které kromě jmenovaných měli patřit ještě například Ondřej Neff, Marcela Pecháčková nebo Martin Komárek. Pohledy na to, kdo měl v rámci tohoto širšího týmu rozhodující roli, se však mezi pamětníky různí.

Do redakčního domu SSM patřil i týdeník Mladý svět, který se po celé období před rokem 1989 těšil výjimečnému postavení a byl v jistém smyslu „generačním časopisem“ mladých, včetně těch, kteří nebyli organizováni v SSM. Stal se velmi výraznou líhni novinářských osobností a vyhledávaným periodikem. Před lednem 1989 se právě v něm snad nejvýrazněji projevovala gorbačovská „glasnost“, a to včetně mnoha „investigativních“ kauz, pro ostatní média zcela nezvyklých.

Redaktorem Mladého světa byl Michal Horáček, který se stal jednou z nejvýznamnějších osobností celého Listopadu 1989. Již během podzimu 1989 navázal kontakt s Oskarem Krejčím, poradcem předsedy federální vlády Ladislava Adamce. Společně s hudebníkem Michaelem Kocábem pak založil iniciativu Most, kladoucí si za cíl navázání dialogu mezi vládou a opozicí. Díky kontaktům na premiéra Adamce Horáček s Kocábem zprostředkovali klíčová jednání a Horáček díky tomu pronikl do samotného centra Občanského fóra, kde se v prvních dnech účastnil klíčových jednání. Někdy svých možností využíval ve prospěch svého zaměstnavatele, byť V knize Jak pukaly ledy sám přiznává, že v té době „přestal být

---

⁷⁶ Šmíd, str. 14.

⁷⁷ Šmíd, str. 14.

⁷⁸ Např. tiráž IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 23. 11. 1989, str. 8.

⁷⁹ Šmíd, str. 46.

novinářem⁸⁰ a prosby o příspěvek do čísla chystaného v nejbouřlivějších dnech Listopadu odmítl, ovšem tamtéž připouští, že příležitostně svých možností ve prospěch zaměstnavatele využíval⁸¹. Právě Horáček je nejvýznamnějším příkladem zcela mimořádného provázání politického a novinářského světa v listopadu 1989.

Československá strana lidová vydávala jako svůj tisk deník Lidová demokracie. Ten patřil před Listopadem k progresivnějším, ovšem nikoliv do takové míry, jako Svobodné slovo. Přesto se významně podílel na uvolňování poměrů před Listopadem 1989.

Po událostech 17. 11. se postoj lidoveckého deníku výrazně zradikalizoval. Ještě do vydání 18.11⁸², tedy s uzávěrkou v řádu minut po událostech na Národní třídě, dokázali redaktoři vytvořit vlastní text, odmítající násilí. Projevili diametrálně odlišný přístup například od Mladé fronty, která o události referovala rovněž, převzala ovšem oficiální text České tiskové kanceláře⁸³.

V pondělí ovšem Lidová demokracie ze své odvahy výrazně slevila. Klíčové materiály si netroufla umístit na titulní stránku a raději se tam věnovala běžné agendě⁸⁴. Podle Šmída vedení redakce nejspíš dostalo strach.

V následujících dnech si Lidová demokracie udržovala pozici „lídra revoluce“ mezi deníky. Její kroky byly obvykle před ostatními deníky, včetně Svobodného slova. V úterý 21. 11.⁸⁵ jako první zveřejnila kromě prohlášení stávkujících studentů též informace o vzniku Občanského fóra jako „reprezentanta veřejnosti“ a dokonce jako absolutní překročení dosavadních pořádků jmenování nejvyšších představitelů KSČ, kteří by měli okamžitě odstoupit. Bylo však zjevné, že v redakci docházelo k tvrdým bojům. Informace se v plném znění totiž objevila pouze ve „venkovském“ vydání, tisknutém kvůli distribuci dříve. Pražské vydání, tisknuté později v průběhu noci, již neobsahovalo konkrétní jména představitelů KSČ, kteří by měli odstoupit⁸⁶.

V Československé straně lidové podle všeho docházelo během prvních dní Listopadu 1989 k ostrým sporům o postoj k „revoluci“. Dne 23. 11. na Václavském náměstí vystoupil tajemník strany Richard Sacher spolu s poslankyní Bartoškovou a kritizovali příliš prorežimní postoje předsednictva strany⁸⁷.

⁸⁰ Např. Horáček, str. 52.

⁸¹ Např. Horáček, str. 88.

⁸² LD 18. 11. 1989.

⁸³ Horáček, str. 26.

⁸⁴ Šmíd, str. 13.

⁸⁵ MF 21. 11. 1989, str. 1.

⁸⁶ Horáček, str. 85.

⁸⁷ Horáček, str. 106, se zkomolením jména poslankyně na Bartončíková.

Spory ve straně vyústily v dramatické jednání ÚV ČSL dne 26. 11., které vedlo k odstoupení vedení strany⁸⁸. O dva dny později byl novým předsedou zvolen poslanec Josef Bartončík⁸⁹. V pátek 1. 12. se vedení lidovců sešlo se špičkami OF a vyjádřilo jim podporu⁹⁰. Od té doby byla ČSL jednoznačně hlavním spojencem OF z dosavadní Národní fronty. Později, když předseda vlády Marian Čalfa dojednával podporu Václavu Havlovi pro prezidentské volby, patřil Josef Bartončík z pozice místopředsedy parlamentu k těm, kteří mu pomáhali nejvýrazněji⁹¹. Změny ve straně se projeví i v redakci Lidové demokracie, když v souvislosti se stranickým sjezdem 22. 12. vystřídal šéfredaktora Stanislava Tomse Jiří Navrátil⁹². Jak dokládá na konkrétních událostech Horáček, v této době již mezi řadovými redaktory existovala velmi výrazná rivalita, kdo dokáže v prolamování bariér zajít nejdál⁹³. To samozřejmě obnášelo i vzájemné ovlivňování. Podle svědectví například odvážné zpravodajství Svobodného slova z pondělí 20. 11. přimělo vedení redakce Lidové demokracie k větší odvaze v následujícím dni. Z Horáčkova líčení je však patrné, že již v pondělí 20. 11. hrály jednotlivé složky komunistického režimu, vydávající své deníky, již do značné míry vlastní politické hry. A jejich deníky v tom byly nástrojem⁹⁴.

Sociolog Ivo Možný ve své sociologické analýze událostí Listopadu 1989 uvádí, že ačkoliv to mnohé může překvapit, hlavním důvodem, proč události proběhly tak, jak proběhly, nebyla síla režimu, ale jeho slabost⁹⁵. Hlavním komunikačním kanálem režimu směrem k veřejnosti byla média, proto právě jejich kontrolu považoval za svou hlavní prioritu. Případně „vzpoury“ novinářů tak byly indikátorem slabosti režimu a jeho kontrolních mechanismů. Jakkoliv se již před Listopadem 1989 objevovaly případy „neposlušnosti“ médií, byly spíše ojedinělé, a neměly potenciál signalizovat zásadnější změny (tím se situace v Československu lišila např. od SSSR, kde v druhé polovině osmdesátých let byl mediální prostor postupně značně liberalizován).

Po 17. listopadu však prakticky současně vypověděla poslušnost prakticky všechna média. S ohledem na předchozí situaci na mediální scéně, kdy všechna média byla víceméně „poslušná“, způsobil tento postup mezi konzumenty menší šok a signalizoval jim, že

⁸⁸ Kronika sametové revoluce, str. 16.

⁸⁹ Kronika sametové revoluce, str. 20.

⁹⁰ Kronika sametové revoluce, str. 24.

⁹¹ KAISER, Daniel. *Prezident, Václav Havel 1989-2011*. Vydání 1. Praha: Paseka, 2014. ISBN: 978-80-7432-518-2, str. 44.

⁹² Šmíd, str. 22.

⁹³ Horáček, str. 68.

⁹⁴ např. Horáčkovo a Kocábovo jednání s Mohoritou, str. 57, a následný rozhovor s poradcem předsedy vlády Krejčím, str. 66.

⁹⁵ Možný, str. 43.

komunistická elita již není schopna uplatňovat svou moc. Díky tomu se odhodlali projevit svůj odpor vůči režimu. S tezí Milana Šmída tedy lze souhlasit.

Je zřejmé, že nejdůležitějším médiem byla pro signalizaci změn v Listopadu 1989 Československá televize. Právě v ní se objevily nejzásadnější momenty, o kterých se zmiňuje jak práce analytické, tak pamětníci⁹⁶. Ať již jde o přerušenu reportáž z Václavského náměstí ve Studiu Kontakt 22. 11., zprávu o vypískání Miroslava Štěpána dělníky 23. 11., nebo vypískání Ladislava Adamce v přímém přenosu z Letenské pláně 26. 11.

Vzhledem k tomu, jak komunistická moc ovládala Československou televizi, ovšem není možné tyto změny vnímat bez kontextu s posuny na mediální a veřejné scéně, které již dříve začala tištěná média. Ze vzpomínek pamětníků vyplývá, že ČST byla dlouho považována za poslušného služebníka režimu. Tisk lze tedy považovat za tu část mediální scény, která zásadní proces „vypovězení poslušnosti“ odstartovala. Bez ohledu na to, zda se jednalo o iniciativu redakcí, nebo politické zájmy vydavatelů (ve všech redakcích působily oba vlivy a jejich podíly není prakticky možné přesněji vymezit), spočíval právě v tom zásadní příspěvek tisku k Listopadu 1989.

---

⁹⁶ Horáček, str. 90.

2. VÁCLAV HAVEL V JEDOTLIVÝCH DENÍCÍCH

Pro analýzu byly vybrány deníky, jejichž vydavatelé měli v událostech Listopadu 1989 vlastní politické zájmy, a je tedy zajímavé zkoumat mediální obsah z tohoto úhlu pohledu. Proto byly vybrány tři deníky vydávané nejvlivnějšími politickými stranami- Rudé právo, Svobodné slovo a Lidová demokracie- a k nim deník Mladá fronta, vydávaný Ústředním výborem Socialistického svazu mládeže, který do událostí rovněž aktivně zasahoval, především díky politickým ambicím svého prvního tajemníka Vasilu Mohority. Sledování politických vlivů na obsah, případně „souboj“ redakce s vydavatelem, může být velmi poučné.

Deníky zabírají v podstatě kompletní názorové spektrum, které se v Listopadu 1989 objevovalo. Navíc se, patrně i díky politické aktivitě vydavatelů, jednalo o čtyři nejvlivnější deníky z období Listopadu ve smyslu nastolování agendy. I proto je jejich analýza nejzajímavější.

2.1 RUDÉ PRÁVO

První zmínka o Václavu Havlovi se v Rudém právu objevila ve středu 22. 11. Na straně 1 bylo jeho jméno uvedeno ve zprávě o demonstraci z předchozího dne na Václavském náměstí. Byl jmenován jako jeden z řady řečníků, společně s hercem Jiřím Bartoškou⁹⁷. Téhož dne je zmíněno v přehledu zahraničního tisku, že jeho názor citovalo francouzské „pravcové“ Le Figaro⁹⁸.

V pátek 24. 11. se na titulní stránce opět objevuje stručná zmínka o vystoupení Václava Havla na Václavském náměstí, tentokrát v souvislosti s jeho výzvou ozbrojeným složkám, aby „šly s nimi“. Kromě standardního zvýraznění jména tučným písmem ovšem Rudé právo na osobu Václava Havla nijak neupozorňovalo, nechalo jej „schovaného“ uprostřed textu. V komentářích bylo jeho jméno zcela tabu.

Následujícího dne je rovněž uveden ve výčtu řečníků na demonstraci na Václavském náměstí⁹⁹. Na str. 2 je poprvé obsáhleji rozebráno některé z Havlových prohlášení. Konkrétně slova na Václavském náměstí, že „OF je dnes jediným faktickým představitelem jediné vůle“.

⁹⁷ Pokračují demonstrace a studentské stávky, IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 22. 11. 1989, str. 1.

⁹⁸ Jak o nás píší, IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 22. 11. 1989, str. 7.

⁹⁹ Shromáždění v Praze IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 25. 11. 1989, str. 1.

Prohlášení bylo citováno nepřesně, jednalo se o schválený dokument Občanského fóra, kde inkriminovaná část věty zněla „Občanské fórum, které je dnes jediným faktickým představitelem **lidové vůle**“¹⁰⁰.

Prohlášení podrobují kritice zástupce šéfredaktora RP Jaroslav Kojzar, který se podivuje, jak může OF považovat sebe samotné za „jediného představitele“ vůle veřejnosti¹⁰¹.

Na téže stránce se objevuje stručná noticka, že Václavu Havlovi byla udělena Cena Olofa Palmeho. Jednovětá poznámka, převzatá z ČTK, byla umístěna v dolní části stránky a nazvána s ohledem na povahu ceny poněkud kuriózně „Světlem kultury“¹⁰².

V neděli 26. 11. proběhlo jednání delegace OF vedené Václavem Havlem s premiérem Ladislavem Adamcem a následujícího dne se na titulní stránce OF objevila zpráva o tomto jednání. Václav Havel byl prezentován jako vedoucí delegace OF, ovšem jinak se o něm v textu nemluvilo, neboť RP čerpalo z tiskové konference, kde OF zastupoval Václav Malý.

Na str. 6 se objevil text „Dvakrát na Letné“, popisující víkendové demonstrace, kde bylo zmíněno, že Václav Havel na demonstracích hovořil a citována jeho slova, že dialog s mocí začal¹⁰³. Na str. 6 dole se pak objevila dokonce redakční odpověď na dotaz čtenáře „Co je občanské fórum“¹⁰⁴. Odpověď prezentovala názory často formulované Václavem Havlem, zejména z jeho sobotního vystoupení v Československé televizi, a je třeba říci, že poprvé byly cíle OF a myšlenky Václava Havla prezentovány věcným způsobem a nikoliv propagandisticky. V tomto smyslu je RP 27. 11. třeba považovat za zásadní zlom v přístupu Rudého práva k Václavu Havlovi.

Dne 1. 12. je Václav Havel připomenut v přehledu zahraničního tisku, ovšem pouze v té souvislosti, že začíná být pro občany nepřesvědčivý¹⁰⁵. Téhož dne je ještě nepřímo zmíněn v komentáři, kde je jeho televizní vystoupení použito jako základ k úvaze o programu Občanského fóra¹⁰⁶. Zajímavé je to tím, že to pro čtenáře Rudého práva utvrzuje rovnici Václav Havel = Občanské fórum.

V sobotu 2. 12. se Václav Havel v rozhovoru poprvé představil čtenářům Rudého práva¹⁰⁷. Jeho tehdejší tajemník Vladimír Hanzel později označil otázky redaktorů za „poněkud

¹⁰⁰ HAVEL, Václav. *Projev na Václavském náměstí 23. 11. 1989-stanovisko Občanského fóra*. Dostupné z: <http://www.vaclavhavel-library.org/cs/hanzel?dy=1989-11-23> Citováno 17. 4. 2016.

¹⁰¹ Jediný představitel? IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 25. 11. 1989, str. 2.

¹⁰² Světlem kultury IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 25. 11. 1989, str. 2.

¹⁰³ Dvakrát na Letné IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 27. 11. 1989, str. 6.

¹⁰⁴ Na dotaz čtenáře IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 27. 11. 1989, str. 6.

¹⁰⁵ Jak o nás píší IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 1. 12. 1989, str. 7.

¹⁰⁶ Nemám a mám výhrady IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 1. 12. 1989, str. 3.

¹⁰⁷ Několik otázek V. Havlovi IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 2. 12. 1989, str. 4.

agresivní a ironické¹⁰⁸. Redakce RP v úvodu k rozhovoru vysvětlovala, že „dialog vyžaduje vzájemnou znalost partnerů“ a proto by chtěla dát Václavu Havlovi prostor, aby se čtenářům představil. Ve skutečnosti však rozhovor probíhal mnohem méně idylicky, než jako přátelské představení.

Hned na úvod musel Václav Havel reagovat na poznámku redaktora Jana Lipavského, že RP asi nemá příliš v lásce. Havel odpověděl tím, že odmítl nímání v minulých křivdách a vyzval ke snaze o budoucí smíření. Neodpustil si pouze skryté rýpnutí, že by prostřednictvím RP rád oslovil „členy komunistické strany“, čímž jednoznačně vyjádřil svůj názor na čtenářskou obec deníku.

V podobném duchu se nesly i další otázky a odpovědi. Hned u dalšího tématu Havlův výklad posledních událostí Listopadu redaktor komentoval posměšným „čas ukáže, zda je to tak či jinak“. V podstatě se nejednalo o klasické interview, ale o polemiku, ve které tazatel prezentoval své vlastní názory, oponoval dotazovanému a dokonce mu několikrát skočil do řeči. Tvrdě rozebíral Havlem definovanou roli „Občanského fóra“, vyčítal, že z tribuny Letenské pláňe slyšel pouze monolog a vyjádřil obavy o pluralitu názorů a perlustroval respondenta dotazy typu „jaký jste vlastně člověk?“.

Václav Havel se snažil držet odpovědi ve věcné rovině, vysvětloval představy Občanského fóra, ale v případě potřeby dokázal projevit i potřebnou míru ráznosti, když na redaktorův polemický vstup do jeho odpovědi reagoval slušným, ale rozhodným „já to s dovolením dopovím“. Několikrát dokázal redaktora svými argumenty „dostat“, například když se pozastavoval nad Havlovými vývody o nezbytnosti plurality vlastnictví a ten jej upozornil, že tato pluralita již existuje, neboť kromě státního vlastnictví existuje například vlastnictví družstevní.

V dalších dnech Rudé právo o Václavu Havlovi příliš nepíše, a to ani v přehledu zahraničního tisku.

Dne 6. 12. se v deníku objevuje dopis čtenářky, který je adresován režisérovi a hlavní tváři stávky divadelníků Miroslavu Macháčkovi, ovšem zaměřuje se na celé Občanské fórum a opozici¹⁰⁹. Čtenářka z Karviné v něm o Václavu Havlovi píše, že je podle ní zjevně proti socialismu a Macháčka nabádá, aby si na něj dal pozor a „držel se svého kopyta“.

Kromě toho se v těchto dnech v deníku pravidelně objevují dopisy čtenářů, kritizující Občanské fórum. Nejčastějším důvodem kritiky je chování jeho představitelů na demonstraci

¹⁰⁸ HANZEL, Vladimír. *Revoluce (oči) Vladimíra Hanzela*. Dostupné z: <http://www.vaclavhavel-library.org/cs/hanzel?dy=1989-12-02>. Citováno 12. 4. 2016

¹⁰⁹ Panu Miroslavu Macháčkovi IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 6. 12. 1989, str. 3

na Letenské pláni, přenášené Československou televizí, zejména vtípkování moderátora Václava Malého na adresu prezidenta Husáka a dalších státních představitelů¹¹⁰.

Dne 7. 12. se Václav Havel objevuje hned na titulní stránce Rudého práva, a to při příchodu na jednání s generálním tajemníkem ÚV KSČ Karlem Urbánkem. Zpráva o tomto jednání¹¹¹ nese titulek „Setkání K. Urbánka a V. Havla“, ačkoliv se jednalo o jednání delegací KSČ a OF. I to značí, jak se Rudé právo snažilo personifikovat Občanské fórum do Václava Havla. Samotná reportáž z jednání s KSČ a poté i s předsedou vlády Ladislavem Adamcem je věcná a korektní.

V těchto dnech četnost zpráv o Václavu Havlovi v Rudém právu stoupá. Dne 8. 12. se objevuje na kulturní stránce poměrně obsáhlá zpráva o rozhlasovém vysílání jeho hry Audience¹¹².

Následujícího dne se objevil na titulní straně na fotografii při jednání „kulatého stolu“ o nové vládě a dalším řešení politické situace. Téhož dne se, byť zasunuté v rubrice přehledu zahraničních zpráv (konkrétně v parafrázi zprávy agentury Reuters), poprvé objevila zmínka o případné prezidentské kandidatuře Václava Havla¹¹³.

Dne 11. 12. 1989 se na titulní stránce objevila reportáž z demonstrace na Václavském náměstí, ovšem nominace Václava Havla na prezidenta je v ní spíše utopena. Do titulku byla vypíchnuta informace o odvolání generální stávky, kterou OF vyhrožovalo¹¹⁴. V textu se objevuje informace, že Jiří Bartoška navrhl na prezidenta republiky Václava Havla, ovšem se zdůrazněným dovětkem, že by měl funkci vykonávat pouze do té doby, než svobodně zvolený parlament vybere prezidenta nového. K prezidentské volbě se Rudé právo následně vyjadřuje poměrně jednoznačně, když informuje o velké podpoře pro bývalého premiéra Ladislava Adamce¹¹⁵. Na str. 2 je pak navíc informace o kandidatuře Alexandra Dubčeka¹¹⁶, a na straně zahraničního tisku je citován názor francouzského Le Figaro, který o prezidentských favoritech píše v pořadí: Adamec, Dubček, Havel¹¹⁷. O Václavu Havlovi se píše ještě na str. 2 v reportáži z jednání Kulatého stolu¹¹⁸.

¹¹⁰ např. Za meze slušnosti IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 6. 12. 1989, str. 3.

¹¹¹ Setkání K. Urbánka a V. Havla IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 7. 12. 1989, str. 1.

¹¹² Havlova rozhlasová Audience IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 8. 12. 1989, str. 5.

¹¹³ Jak o nás píší, IN: *Rudé právo* ročník 70, vydání 9. 12. 1989, str. 7.

¹¹⁴ Generální stávka odvolána IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 11. 12. 1989, str. 1.

¹¹⁵ Velká podpora L. Adamcovi IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 11. 12. 1989, str. 1.

¹¹⁶ Vyjádření A. Dubčeka IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 11. 12. 1989, str. 2.

¹¹⁷ Jak o nás píší IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 11. 12. 1989, str. 6.

¹¹⁸ Kulatý stůl IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 11. 12. 1989, str. 2.

Následujícího dne Rudé právo uchopuje iniciativu komunistických poslanců k zavedení přímé volby prezidenta. Představuje ji hned na titulní stránce¹¹⁹. Přidává i zprávu z prohlášení Demokratického fóra komunistů (s jednoznačným titulkem „Referendum“ a prostor dává i Občanskému fóru, přičemž však jeho negativní názor je zaobalen do titulku „Názor na volbu prezidenta“.

Na následující straně je k tématu prezidentské volby zveřejněno ještě tiskové prohlášení Čestmíra Císaře, který oznámil svou kandidaturu a zároveň se domáhal toho, aby všichni kandidáti měli stejné podmínky¹²⁰. Čestmír Císař byl v šedesátých letech ministrem školství a posléze v roce 1968 významným propagátorem dubčkovských reforem. Již tehdy o něm část studentů uvažovala jako o kandidátovi na prezidenta, ale po 21. srpnu 1968 byl z politiky odstaven. V opozici proti režimu spoluzakládal klub Obroda a jako jeho zástupce vystupoval i v Listopadu 1989. Podobně jako Alexander Dubček byl přijímán staršími ročníky s určitou nostalgií, mladšími spíše s nepochopením.

Václav Havel dostává se svými názory prostor v textu shrnujícím jeho rozhovor pro sovětskou televizi¹²¹.

Dne 13. 12. 1989 se Rudé právo prostřednictvím přetištěných názorů čtenářů vyslovuje pro to, aby ve volbě nebyl jen jeden kandidát¹²². Na str. 3 pak navíc prostřednictvím dalšího čtenáře útočí na Václava Havla, byť nejmenovaného, v textu, ve kterém jsou kritizováni představitelé OF, kteří chtějí rozbít socialismus a vybudovat „něco mezi tím, jako v Maďarsku“¹²³. Důvodem jsou prý zjištěné majetkové zájmy. Ačkoliv Václav Havel není jmenován, líčení čtenáře zcela odpovídá narativu, který dlouhodobě Rudé právo šířilo právě o něm.

Následujícího dne tlak na OF kvůli odmítání přímé volby kulminuje. Na titulní straně se redakční komentář vyzývavě ptá „proč ty obavy“¹²⁴ a pod ním se objevuje hlas čtenáře, který útočí na OF kvůli jeho námitkám proti přímé volbě¹²⁵.

Na str. 2 zmiňuje průzkum veřejného mínění k prezidentské volbě, ovšem místo informace o vítězství Václava Havla (která byla bagatelizována strohým výčtem pořadí kandidátů bez dosažených výsledků, takže si čtenář nemohl udělat představu, jaká je popularita kandidátů) zvýraznila v titulku informaci, že osmdesát procent dotazovaných podporuje přímou volbu,

¹¹⁹ Volba prezidenta lidovým hlasováním IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 12. 12. 1989, str. 1.

¹²⁰ Rovné podmínky všem IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 12. 12. 1989, str. 2.

¹²¹ Rozhovor sovětské televizi IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 12. 12. 1989, str. 2.

¹²² Z více kandidátů, IN: *Rudé právo* ročník 70, vydání 13. 12. 1989, str. 1.

¹²³ Kdo chce kapitál pro sebe IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 13. 12. 1989, str. 3.

¹²⁴ Proč ty obavy IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 14. 12. 1989, str. 1.

¹²⁵ Předvolební boj začali sami IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 14. 12. 1989, str. 1.

respektive „referendum“¹²⁶. Text poskládaný ze čtenářských nominací pak jednohlasně navrhuje na prezidenta Ladislava Adamce¹²⁷. A na stránce zahraničního tisku se objevuje otevřený útok na Václava Havla v textu francouzského *Le Liberation*, vypíchnutém v palcovém titulku: „Dobrý disident nemusí být dobrým prezidentem“¹²⁸. Mimochodem- výběr tisku v *Rudém právu* je výrazně diferencovanější než v ostatních denících, na rozdíl od nich zařazuje do přehledu zahraničního tisku každý den jiný tisk. S ohledem na fakt, že z něj převzaté informace obvykle konvenují redakčnímu pohledu, je otázkou, zda se nejednalo o záměr manipulovat čtenářem.

Následujícího dne, v pátek 15. 12. 1989, pak po dohodě politických stran, že prezident bude volen nepřímo, *Rudé právo* ustupuje. V textu na str. 1 suše referuje o výsledcích jednání¹²⁹. Václava Havla se týká dopis čtenářů na str. 3, který kritizuje, že je oproti jiným prezidentským kandidátům protěžován¹³⁰. Pro „všelidové referendum“, tedy přímou volbu, se na téže stránce vyslovuje i publicista Jaromír Sedlák¹³¹. Na zahraniční stránce si opět můžeme přečíst pochybnosti, zda je Václav Havel vhodným kandidátem na prezidenta, tentokrát z polské *Trybuny Ludu*.

Den poté opět projevuji čtenáři na stránkách RP touhu hlasovat v prezidentské volbě a podpořit své favority, převážně Ladislava Adamce, v jednom případě Alexandra Dubčeka a profesorku lékařku Valju Stýblovou. Václav Havel vystupuje pouze v jednom dopise, ve kterém čtenář píše, že o něm slyšel, že pochází z bohaté kapitalistické rodiny, a rád by věděl, zda je to pravda, nebo pomluva¹³². Přehled zahraničního tisku je pak uváděn pod titulkem *Obavy Občanského fóra* a popisuje strach československé opozice, že se v případné přímé volbě nepodaří zvolit jeho favorita Václava Havla¹³³. Na stejné stránce se pak objevuje zpráva o Havlovu rozhovoru pro polský tisk¹³⁴.

V pondělí 18. 12. pak *Rudé právo* sice přináší televizní projev Václava Havla (na rozdíl od jiných deníků na str. 3,¹³⁵ ale zároveň již na str. 1 vnáší zmatek do jeho slov, že bude kandidovat na prezidenta a Alexander Dubček po jeho boku na předsedu Federálního

¹²⁶ Čtyři pětiny pro referendum IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 14. 12. 1989, str. 2.

¹²⁷ Koho navrhujeme, IN: *Rudé právo* ročník 70, vydání 14. 12. 1989, str. 2.

¹²⁸ Dobrý disident nemusí být dobrým prezidentem IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 14. 12. 1989, str. 7.

¹²⁹ O způsobu volby prezidenta IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 15. 12. 1989, str. 1.

¹³⁰ Prezidenta potřebujeme, ale... IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 15. 12. 1989, str. 3.

¹³¹ Všelidové referendum- možnost představy o rozložení sil IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 15. 12. 1989, str. 3.

¹³² Jak při volbě prezidenta IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 16. 12. 1989, str. 2.

¹³³ Obavy Občanského fóra IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 16. 12. 1989, str. 7.

¹³⁴ Rozhovor *Gazety Wyborczy* s V Havlem IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 16. 12. 1989, str. 7.

¹³⁵ Dvě podmínky prezidentské kandidatury IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 18. 12. 1989, str. 3.

shromáždění, když přináší velký titulek: Alexander Dubček: Kandiduji¹³⁶. A na str. 2 projevuje vůli kandidovat na prezidenta i Čestmír Císař¹³⁷. Havlova podpora ze strany studentů v průvodu 17. 12. 1989 je pouze okrajově zmíněna¹³⁸. Následujícího dne je opět tištěn dopis čtenáře, podporující Alexandra Dubčeka, který o Václavu Havlovi píše, že podle něj sice prokázal statečnost, ale zastupuje příliš úzkou skupinu lidí¹³⁹. Téhož dne však Rudé právo naznačuje určitý obrat ve vztahu k opozici, když na str. 4 zveřejňuje texty zásadních opozičních dokumentů: Prohlášení Charty 77 a Několik vět. Zahraniční tisk je pro tentokrát titulkován neutrálně Kdo a jak na Hrad.

Následujícího dne, poté, co Havlovu kandidaturu oficiálně vyslovila federální vláda, se mění i přístup Rudého práva. O prezidentské volbě informuje věcně a přináší dokonce fotografie studentů, agitujících před Federálním shromážděním za Havlovo zvolení. Na str. 2 je plně citován projev premiéra Čalfy, vyjadřující Havlovi podporu¹⁴⁰. Výběr ze zahraničního tisku je však toho dne stoprocentně proti Václavu Havlovi¹⁴¹.

Následujícího dne byl hlavním tématem Rudého práva mimořádný sjezd KSČ. Přesto se v něm objevila zmínka o Václavu Havlovi, jedna z nejkorektnějších za celé období Listopadu. V textu „V. Havel mezi hutníky“ je věcně popsána jeho návštěva v Košicích předešlého dne¹⁴². Následujícího dne se totéž opakovalo po jeho návštěvě Kladna¹⁴³.

23. 12. 1989 Rudé právo obsáhle referuje o kulatém stole, na kterém hlavní politické síly domlouvaly podrobnosti volby. V textu se objevují nejen nijak nekomentovaná slova Alexandra Vondry, zástupce OF, že kandidátem je Václav Havel, ale rovněž souhlasné stanovisko zástupce KSČ Vasilu Mohority, který uvedl, že proti jeho volbě nemá námitek¹⁴⁴. Na straně 2 pak byla stručná informace o ocenění Václava Havla Cenou Karla Rennera¹⁴⁵.

Ještě na Štědrý den 24. 12. 1989, kdy Rudé právo na rozdíl od jiných deníků vycházelo, přineslo nepřímou podporu kandidatury Václava Havla zveřejněním průzkumu veřejného mínění, podle kterého jej za prezidenta chce více než 70 procent obyvatel¹⁴⁶.

28. 12., den před prezidentskou volbou, představilo Rudé právo anketu mezi poslanci¹⁴⁷. Těch se ptali mimo jiné na to, jak si ověřovali vůli svých voličů pro prezidentské volby. Výsledný

¹³⁶ Alexander Dubček: Kandiduji IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 18. 12. 1989, str. 1.

¹³⁷ Nadstranický prezident nejvhodnějším typem IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 18. 12. 1989, str. 2.

¹³⁸ Albertov po měsíci IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 18. 12. 1989, str. 2.

¹³⁹ Jsem pro Dubčeka IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 19. 12. 1989, str. 3.

¹⁴⁰ Projev předsedy vlády ČSSR M. Čalfy IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 20. 12. 1989, str. 2.

¹⁴¹ Politické konflikty se vyhrocují IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 20. 12. 1989, str. 7.

¹⁴² V. Havel mezi hutníky IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 21. 12. 1989, str. 4.

¹⁴³ V. Havel na Kladensku IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání P 22. 12. 1989, str. 3.

¹⁴⁴ Z jednání u kulatého stolu IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 23. 12. 1989, str. 1.

¹⁴⁵ Cena V. Havlovi IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 23. 12. 1989, str. 2.

¹⁴⁶ Z průzkumu veřejného mínění IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 24. 12. 1989, str. 1.

dojem z ankety byl pro Václava Havla spíše příznivý- poslanci vesměs tvrdili, že jejich voliči prezidentského kandidáta OF skutečně podporují.

V den prezidentské volby Rudé právo na titulní stránce psalo, že kooptace nových poslanců Federálního shromáždění z předchozího dne předznamenaly prezidentské volby¹⁴⁸. Na téže stránce ovšem již deník otevírá pro Havla ožehavé téma omluvy sudetským Němcům, a to dopisem čtenáře¹⁴⁹. Jméno prezidentského kandidáta v něm nepadlo, ovšem téma „omluvy“ bylo s jeho iniciativou spojeno natolik zřejmě, že text z pohledu čtenáře mířil na něj. Téhož dne byl ještě představen jako filozof v recenzi nově vydané knihy Dálkový výslech¹⁵⁰.

Den poté byla prezidentská volba hlavním tématem, byť na rozdíl od jiných deníků Rudé právo věnovalo například i část titulní strany jiným tématům. Reportáž¹⁵¹ obsáhle popisovala veškeré dění ve Vladislavském sále. „Pan Václav Havel je dnes nejvýraznější představitel zápasu o mravnost demokratické politiky,“ vyjímali redaktoři z projevu premiéra Mariana Čalfy.

V redakčním komentáři¹⁵² se pak objevilo podobně lichotivé hodnocení: „Václav Havel je člověk statečný, který dokáže stát neochvějně za svým názorem, i za cenu osobního utrpení“. Není prý pro socialismus, ale také vždy vehementně odmítal, aby byl stavěn proti němu.

Na rozdíl od předcházejících textů o Václavu Havlovi zde nebyl prezentován svým původem, a jeho opoziční aktivity byly prezentovány výrazně jinak, než doposud.

Rudé právo prezentovalo novoroční projev pod titulkem „Novoroční projev prezidenta ČSSR“¹⁵³. Žádný komentář zaměřený přímo na projev se však toho dne, ani v dalších dnech neobjevil. Nebylo to však to jediné téma související s Václavem Havlem, které se toho dne ve vydání objevilo. Textem „Hladovkou proti omluvě“¹⁵⁴ navázalo Rudé právo i po Novém roce téma Havlovy omluvy sudetským Němcům. Jednalo se o pouhý začátek kauzy, která vládla následujícím dnům.

Poté dne 3. 1. deník přinesl kromě zpravodajství o Havlově návštěvě Německa předchozího dne také doslovný přepis jeho slov k omluvě Němcům z 23. 12. 1989¹⁵⁵.

¹⁴⁷ Jak jste si ověřovali stanoviska voličů? IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 28. 12. 1989, str. 1.

¹⁴⁸ Ze schůzí sněmovně FS, které předznamenaly volbu prezidenta IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 29. 12. 1989, str. 1.

¹⁴⁹ Kdo se omluví nám IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 29. 12. 1989, str. 1.

¹⁵⁰ Dálkový výslech V. Havla IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 29. 12. 1989, str. 5.

¹⁵¹ Václav Havel prezidentem ČSSR IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 30. 12. 1989, str. 1.

¹⁵² K volbě IN: *Rudé právo*, ročník 70, vydání 30. 12. 1989, str. 1.

¹⁵³ Novoroční projev prezidenta ČSSR IN: *Rudé právo*, ročník 71, vydání 2. 1. 1990, str. 1.

¹⁵⁴ Hladovkou proti omluvě IN: *Rudé právo*, ročník 71, vydání 3. 1. 1990, str. 1.

¹⁵⁵ K omluvě sudetským Němcům IN: *Rudé právo*, ročník 71, vydání 3. 1. 1990, str. 3.

Následujícího dne téma ovládá titulní stránku. Hned úvodní titulek hlásá jednoznačně: Omluvit se za odsun? Ne! Text obsahuje vyjádření nového předsedy KSČ Ladislava Adamce, který se proti Havlovu výroku ostře ohrazuje¹⁵⁶.

Druhý velký titulek první stránky pak zní: V. Havel prezidentu NSR: Odsuzuji vyhnání Němců. Titulek vyvolává dojem, že se mělo jednat o oficiální názor prezidenta ČSSR na návštěvě NSR předchozího dne, o které Rudé právo obsáhle informovalo. V textu se však posléze ukáže, že to bylo v soukromém dopise z října 1989, kde Václav Havel, tehdy ještě soukromá osoba, píše, že osobně odsuzuje vyhnání, které považoval za hluboce nemorální čin, který způsobil Němcům a snad ještě více Čechům morální i materiální škody. Pasáže z dopisu byly použity ve vánočním projevu spolkového prezidenta Richarda von Weizsäckera 22. 12. 1989¹⁵⁷. Tematické zaměření titulní stránky doplňuje titulek „Podpora M. Klenovi“. Jedná se o podporu občanovi, který na protest proti omluvě sudetským Němcům začal držet hladovku¹⁵⁸.

Po bombastické první stránce se na str. 2 objevuje oficiální stanovisko Občanského fóra¹⁵⁹, že omluva není na místě a Havlova slova byla unáhlená. Přesto však Rudé právo u kontroverzního tématu setrvává i v dalších dnech.

V pátek 5. 1. se hned v záhlaví titulní stránky objevuje jednoznačné stanovisko: Čtenáři nám píší- omlouvat se nebudeme¹⁶⁰. Výběr z názorů čtenářstva je doplněn ve speciálním textu emocionálním stanoviskem, představeným pod titulkem Protest z Lidic¹⁶¹. Další zpráva na první stránce informuje o tom, že protestující občan ukončil hladovku¹⁶². Až na straně 2 se však čtenáři dozvědí, že důvodem ukončení byl fakt, že občana přijal prezident Havel. Téma ještě pokračuje na str. 4 pod titulkem: Dokumenty vypovídají: Jak to bylo s odsunem¹⁶³.

V sobotu 6. 1. téma omluvy již doznívá. Na straně 1 ale Rudé právo otevírá jinou spornou kauzu Havlova prezidentství- novoroční amnestii, respektive její negativní dopady. Téma spornosti amnestie bylo naznačeno již 3. 1. v textu „Amnestie pro dva ze tří“¹⁶⁴, nyní již však Rudé právo kritizuje otevřeně, v textu Vzpouora v Leopoldově, informujícím o nepokojích

¹⁵⁶ Omluvit se za odsun? Ne! IN: *Rudé právo*, ročník 71, vydání 4. 1. 1990, str. 1.

¹⁵⁷ V. Havel prezidentu NSR: Odsuzuji vyhnání Němců IN: *Rudé právo*, ročník 71, vydání 4. 1. 1990, str. 1.

¹⁵⁸ Podpora M. Klenovi IN: *Rudé právo*, ročník 71, vydání 4. 1. 1990, str. 1.

¹⁵⁹ Občanské fórum k omluvě IN: *Rudé právo*, ročník 71, vydání 4. 1. 1990, str. 2.

¹⁶⁰ Čtenáři nám píší- omlouvat se nebudeme IN: *Rudé právo*, ročník 71, vydání 5. 1. 1990, str. 1.

¹⁶¹ Protest z Lidic IN: *Rudé právo*, ročník 71, vydání 5. 1. 1990, str. 1.

¹⁶² M. Klen ukončil hladovku IN: *Rudé právo*, ročník 71, vydání 5. 1. 1990, str. 1.

¹⁶³ Dokumenty vypovídají: Jak to bylo s odsunem IN: *Rudé právo*, ročník 71, vydání 5. 1. 1990, str. 4.

¹⁶⁴ Amnestie pro dva ze tří IN: *Rudé právo*, ročník 71, vydání 3. 1. 1990, str. 2.

věžňů, na které se amnestie nevztahovala¹⁶⁵. Na straně 2 ještě doznívá rozhořčenými čtenářskými ohlasy kauza omluvy sudetským Němcům¹⁶⁶.

2.2 MLADÁ FRONTA

Mladá fronta o Václavu Havlovi poprvé psala 22. 11., když na titulní stránce přinesla reportáž z Václavského náměstí¹⁶⁷. Informovala o něm však spíše úsporně, pouze jednou větou, že informoval o vzniku Občanského fóra. Dostalo se mu výrazně menšího prostoru, než jiným řečníkům. Na str. 5 bylo Havlovo jméno zmíněno v rubrice zahraničních ohlasů událostí v Praze, ovšem pouze tak, že redakce poznamenala, že text polského deníku Gazeta Wyborcza celý vycházel pouze ze svědectví Václava Havla¹⁶⁸.

Následujícího dne se opět na titulní stránce objevila demonstrace z Václavského náměstí¹⁶⁹. Tentokrát je vystoupení Václava Havla popisováno výrazně jinak, reportér Mladé fronty obsáhle popisuje mohutný aplaus a úspěch, který Havel na náměstí sklídl.

V poněkud kuriózní souvislosti se Václav Havel objevil i v dalším textu na str. 2¹⁷⁰. V něm MF jako jediný z rozebíraných deníků popisuje přerušované vysílání Československé televize z Václavského náměstí v rámci Studia Kontakt. Václav Havel v něm vystupoval jako ten, jehož projev byl přerušen.

V následujících dnech však zájem Mladé fronty o Václava Havla rapidně upadá. Je to o to kurióznější, že právě v této době jeho mediální aktivita kulminovala. Například 24. 11. 1989 byl účastníkem hned několika zásadních mediálních událostí (Předání Ceny Olofa Palmeho, demonstrace na Václavském náměstí, historická tisková konference s Alexandrem Dubčekem), ovšem následujícího dne o něm není v Mladé frontě ani jedna zmínka.

Je třeba uvést, že Mladá fronta se výrazně více než jiní snažila o postižení celé šíře událostí Listopadu, včetně událostí v regionech a na stávkujících vysokých školách (což vyplývalo z jejího konceptu „mládežnického“ tisku) a v divadlech. Z toho důvodu dostávaly při stejném rozsahu osmi stran klíčové revoluční události jako mítinky Občanského fóra vždy méně prostoru než v konkurenčních médiích. Na druhou stranu však důsledná ignorace jména

¹⁶⁵ Vzpoura v Leopoldově IN: *Rudé právo*, ročník 71, vydání 6. 1. 1990.

¹⁶⁶ Protesty pokračují IN: *Rudé právo*, ročník 71, vydání 6. 1. 1990, str. 2.

¹⁶⁷ Přišli kvůli dialogu IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 22. 11. 1989, str. 1.

¹⁶⁸ IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 22. 11. 1989, str. 5.

¹⁶⁹ Žít v pravdě s národem IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 23. 11. 1989, str. 1.

¹⁷⁰ Televize včera odpoledne IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 23. 11. 1989, str. 2.

Václav Havel působí velmi podivně a v kontextu výše zmíněné události zastavení rotaček a výměny jeho fotografie na příkaz předsedy ÚV SSM Vasila Mohority lze spekulovat, zda i tato ignorance nebyla iniciativou vydavatele Mladé fronty.

Havel se na stránky MF vrátil až po víkendu, kdy deník nemohl ignorovat jeho vystoupení na Letenské pláni¹⁷¹ i jeho klíčovou roli při jednání Občanského fóra s premiérem Ladislavem Adamcem¹⁷². Reportáž z jednání se však výrazně více zabývá pozicí Ladislava Adamce a vlády, než Občanského fóra. Deník ale toho dne obsahuje i jiné texty- například rozhovor s Alexandrem Dubčekem, opatrně naznačujícím své budoucí ambice¹⁷³ a dokonce určitou kritiku Občanského fóra ze strany svazáckého funkcionáře¹⁷⁴, který říká, že v SSM jsou na spolupráci s Občanským fórem dost rozdílné názory.

Následujícího dne se Mladá fronta o Václavu Havlovi nezmiňovala vůbec, 29. 11. 1989 pak ale informovala poměrně obsáhle o jednání OF s premiérem Adamcem, včetně nadstandardní fotodokumentace¹⁷⁵. Na druhou stranu redakční komentář na str. 2¹⁷⁶ se staví k Občanskému fóru celkem kriticky, vyčítá mu neochotu jednat s SSM.

Na str. 3 se pak čtenáři mohli s Václavem Havlem seznámit v jeho profilu v rámci rubriky Kdo je kdo, kde byl toho dne představen společně s Valtrem Komárkem. Jedná se v podstatě o slovníkové heslo, prezentující dosavadní Havlův život.

Otázka jeho původu, předtím tak akcentována, je nyní zcela opomenuta. První léta Havlova života jsou vypořádána slovy: „Narodil se 5. října 1936 v Praze. Vyučil se chemickým laborantem, absolvoval večerní gymnázium. V letech 1955 až 1957 studoval na ekonomické fakultě ČVÚT“. Podobně je popsán i jeho další život, jeho opoziční působení za normalizace je prezentováno slovy: „Když mu byla zakázána činnost (1969), pracoval jako dělník. Patřil mezi první mluvčí Charty 77. Za svou politickou činnost byl několikrát vězněn“. Je třeba dodat, že tento druh informací poskytla MF čtenářům v době, kdy nebylo všeobecně známo, co představovala Charta 77 a jaká byla role opozice. Zajímavostí je rovněž srovnání s podobným medailonem Valtra Komárka na téže stránce: „Jeho výchovy se ujala proletářská rodina Komárků, která mu přes bídne podmínky věnovala veškerou lásku a péči,“ lze se zde dočíst. Jeho působení v Prognostickém ústavu v osmdesátých letech je pak představeno takto: „Ústav buduje bez byrokracie, dává šanci i předním odborníkům, kteří byli perzekvováni po

¹⁷¹ Důvěra i nedůvěra statisčů IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 27. 11. 1989, str. 1.

¹⁷² Pokračování dialogu IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 27. 11. 1989, str. 1.

¹⁷³ Nezastavit se IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 27. 11. 1989, str. 3.

¹⁷⁴ Spolupráce- a jsme sví IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 27. 11. 1989, str. 4.

¹⁷⁵ Budeme mít koaliční vládu? IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 29. 11. 1989, str. 1.

¹⁷⁶ Politika a naivita IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 29. 11. 1989, str. 2.

roce 1968¹⁷⁷. Srovnání strohosti Havlova profilu a pozitivního zabarvení toho Komárkova naznačuje, kdo měl v té době sympatie Mladé fronty a jejího vydavatele, Socialistického svazu mládeže¹⁷⁷.

Havel pak nepřímo vystupuje i v glose na str. 4, když si redaktorka vzala jeho slova z pódia Národního divadla jako základ pro svou úvahu o médiích v revolučním čase¹⁷⁸. Na straně 5 pak v přehledu zahraničního tisku překvapivě není Havel jmenován ani jednou, ačkoliv ostatní představitelé opozice- Alexandr Dubček, Valtr Komárek, dokonce i Václav Malý jsou jmenováni opakovaně¹⁷⁹.

To však není nic oproti přehledu zahraničního tisku 1. 12. 1989. Tam je o Václavu Havlovi ze všeho, co o něm bylo napsáno, vybrán kritický text ve Frankfurter Allgemeine Zeitung, vyjadřující názor, že lídr opozice je naprosto nepřesvědčivý, a naopak vychvalující „menší politické strany“, které prý začínají získávat sympatie¹⁸⁰.

Ještě pozoruhodnější je vydání z předcházejícího dne. 30. 11. 1989 přinesla Mladá fronta celostránkový materiál o Občanském fóru¹⁸¹, ve kterém ale jméno Václav Havel nezazní ani jednou, což je i v kontextu ostatních tiskovin v té době zcela mimořádné.

V následujících dnech se o Havlovi objevuje pouze drobná zmínka v rozhovoru s bývalým mluvčím OF Václavem Malým, který řekl, že Václav Havel podle jeho informací nemá zájem nadále pokračovat v politice¹⁸².

Poté Václav Havel vystupuje až v reportáži z demonstrace na Václavském náměstí 4. 12.¹⁸³, a to ještě pouze v jedné větě, zatímco ostatní řečníci mají v textu rozsáhlé citace.

Ve stejném čísle pak lze najít dokonce nepřímé varování před rostoucí mocí chartistů, včetně Václava Havla. A to v rozhovoru s bývalým tajemníkem ÚV KSČ z roku 1968 Zdeňkem Mlynářem¹⁸⁴, který v obsáhlém rozhovoru vykládal, že Chartu 77 podepisovali lidé, kteří už neměli co ztratit. „Nebyli to normální lidé,“ varoval veřejnost.

Další přímá zmínka o Václavu Havlovi se opět netýkala politiky, ale toho, že byl zvolen předsedou nově ustavené Obce spisovatelů¹⁸⁵. Jako by Mladá fronta neměla zájem prezentovat Václava Havla jako politickou, ale pouze občanskou veličinu. Lze pouze spekulovat, do jaké míry to souviselo s výrazným prostorem, jaký v MF dostávala skupina

¹⁷⁷ Kdo je kdo IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 29. 11. 1989, str. 3.

¹⁷⁸ Nevím, co už vědí IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 29. 11. 1989, str. 4.

¹⁷⁹ IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 29. 11. 1989, str. 5.

¹⁸⁰ IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 1. 12. 1989, str. 5.

¹⁸¹ Nejsme opozice IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 30. 11. 1989, str. 3.

¹⁸² Já jsem jen kněz IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 2. 12. 1989, str. 4.

¹⁸³ Sametová, ale i důrazná IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 5. 12. 1989, str. 1.

¹⁸⁴ Srpen 1968- Listopad 1989 IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 5. 12. 1989, str. 3.

¹⁸⁵ Obec spisovatelů IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 7. 12. 1989, str. 1.

politiků z roku 1968 jako Alexander Dubček, Zdeněk Mlynář, nebo Jiří Hájek, a s tím, že vydavatel deníku SSM podporoval prezidentskou kandidaturu jednoho z těchto politiků Čestmíra Císaře¹⁸⁶.

Vztah deníku k Václavu Havlovi se začíná pomalu měnit od 8. 12. V reportáži z tiskové konference Občanského fóra¹⁸⁷ je vychválen, a stejně tak následujícího dne v rozhovoru se spisovatelem Josefem Škvoreckým¹⁸⁸.

Dne 11. 12. přináší deník obsáhlou reportáž z demonstrace na Václavském náměstí, jejíž důležitou součástí byl i návrh na prezidentskou kandidaturu Václava Havla. Mladá fronta se snaží toto téma spíše zaobalit formulací, že řečníci Šimon Pánek a Jiří Bartoška se „vyjádřili k osobě nové hlavy československého státu“. Posléze sice píše, že „lidé jsou s nimi zajedno a křičí Havel, Havel“, spojení Havel- prezident se však celé pondělní vydání MF úspěšně vyhýbá¹⁸⁹. Naopak na straně 2 dostává velký prostor Alexander Dubček, druhý uvažovaný prezidentský kandidát, který mimo jiné tvrdí, že ještě vůbec není jasné, kdo bude kandidovat na prezidenta, a v opozici se o tom zatím vůbec nehovořilo¹⁹⁰.

Dne 12. 12. 1989 dostává poprvé prostor Václav Havel přímo se svými názory, byť se jedná pouze o shrnutí jeho rozhovoru pro sovětskou televizi. Téhož dne ale MF poněkud koriguje své stanovisko k prezidentské kandidatuře, když zveřejňuje dopis ekonoma Oty Šika ze Švýcarska, který vyzývá svého přítele Alexandra Dubčeka, aby podpořil Václava Havla¹⁹¹.

Dne 13. 12. na titulní stránce titulek hlásá „Podpora studentů Václavu Havlovi“¹⁹². Bývalý šéf ÚV SSM Vasil Mohorita pak ale v rozhovoru¹⁹³ říká, že Václav Havel významným politickým fenoménem, který by určitě nebylo vhodné podceňovat, ale o tom, kdo bude kandidovat na prezidenta, prý stále není rozhodnuto.

O dva dny později Mladá fronta řeší téma způsobu volby, a vyznění článku je pozitivní spíše pro volbu přímou¹⁹⁴. Na str. 2 pak reportuje¹⁹⁵, jak studenti před Federálním shromážděním čekali na přicházející poslance a nabádali je k volbě Václava Havla. Z podpory, jakou kandidát získal u veřejnosti, však MF dovodila, že Václav Havel se „ani přímé volby nemusí bát“.

¹⁸⁶ Kaiser, Disident, str. 239.

¹⁸⁷ V souladu se svědomím IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 8. 12. 1989, str. 2.

¹⁸⁸ Pohled z Toronta IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 9. 12. 1989, str. 4.

¹⁸⁹ Velký úspěch nás všech IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 11. 12. 1989, str. 1.

¹⁹⁰ Názor A. Dubčeka IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání F 11. 12. 1989, str. 2.

¹⁹¹ O prezidentský stolec IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 12. 12. 1989, str. 2.

¹⁹² Podpora studentů Václavu Havlovi IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 13. 12. 1989, str. 1.

¹⁹³ Muž, který něco znamená IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 13. 12. 1989, str. 2.

¹⁹⁴ Budeme volit prezidenta IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 15. 12. 1989, str. 1.

¹⁹⁵ Zítřka prezident IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 15. 12. 1989, str. 2.

Možná klíčový text pro vztah Mladé fronty k Václavu Havlovi se objevuje dne 16. 12. 1989 na str. 1. Redakce Mladé fronty se v něm distancuje od postoje svých vydavatelů, Socialistického svazu mládeže. Tento krok je prezentován jako důsledek snah o zasahování do obsahu, ke kterým mělo dojít v předcházejících dnech. Může se jednat o shodu náhod, ale od tohoto momentu se zásadně proměňuje přístup Mladé fronty k Václavu Havlovi¹⁹⁶.

Téhož dne se v čísle objevuje rozhovor s Václavem Havlem¹⁹⁷. Tento rozhovor není původní, byl pořízen pro ČTK, ale v kontextu obsahu Mladé fronty je zajímavý především titulkem, který se vyslovuje spíše na podporu nepřímé volby prezidenta, což lze považovat za názorový obrat, neboť doposud se redakce stavěla spíše za přímou volbu.

V následujícím vydání přinesla Mladá fronta obsáhlou reportáž ze studentského průvodu „Měsíc po Albertovu“¹⁹⁸. Tato akce byla Mladou frontou reportována nejobsáhleji ze všech deníků, v duchu její mládežnické image. Podstatnou část reportáže tvořilo líčení, jak pochodující studenti podporují Václava Havla, například vzducholodí s jeho portrétem, vznášející se nad čelem průvodu.

Den poté deník opět líčí demonstraci studentů před sídlem parlamentu, tentokrát s výrazně pozitivnějšími akcenty, než 15.12.¹⁹⁹. Na str. 3 se pak objevuje explicitní podpora prezidentské kandidatury Václava Havla, a to ze strany Občanského fóra Mladé fronty²⁰⁰. Jak moc se redakce Mladé fronty vzdálila postoji svých vydavatelů, dokazuje na stejné stránce komentář podepsaný zástupci ÚV SSM Martinem Ulčákem a Janem Prádlarem, kteří naopak protestují proti tomu, že Václav Havel dostává výrazně více prostoru než jiní prezidentští kandidáti a připomínají, že ÚV SSM navrhovalo do čela státu Čestmíra Císaře a uvažovalo rovněž o podpoře Alexandra Dubčeka²⁰¹.

Podpora Václava Havla studenty vládne i titulní stránce následujícího dne. Fotografie z Václavského náměstí ukazuje transparent podporující prezidentskou kandidaturu a je doplněn palcovým titulkem: V. Havla k Novému roku?²⁰². Následujícího dne se hlavní titulek Mladé fronty vyslovuje ještě explicitněji: Havel na Hrad²⁰³. Text pod titulkem přitom obsahuje pouze

¹⁹⁶ Nahlas i o nás IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 16. 12. 1989, str. 1.

¹⁹⁷ Nehrajme si na Ameriku IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 16. 11. 1989, str. 3.

¹⁹⁸ Už je nikdo nezastaví IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 18. 12. 1989, str. 1.

¹⁹⁹ Studenti do nich chlebem IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 19. 12. 1989, str. 1.

²⁰⁰ Zamýšlíme se v OF IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 19. 12. 1989, str. 3.

²⁰¹ Poslední zvonění- NE IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 19. 12. 1989, str. 3.

²⁰² V. Havla k novému roku IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 20. 12. 1989, str. 1.

²⁰³ Havel na Hrad IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 21. 12. 1989, str. 1.

reportáž z návštěvy Košic. Následujícího dne je podobně poměrně věcná a umírněná reportáž z návštěvy Kladna otitulkována „Všichni za Havla“²⁰⁴.

Po vánoční pauze se Mladá fronta věnuje spíše jiným tématům, poměrně obsáhle převratu v Rumunsku, z vnitropolitických událostí první vlně kooptací nových poslanců. Václav Havel se na stránky deníku vrací až v den prezidentské volby 29. 12. 1989, a to v redakčním komentáři vyjadřujícím podporu k volbě²⁰⁵.

Následujícího dne byla hlavním tématem právě prezidentská volba. Byly jí věnovány kompletně první dvě strany, a rovněž takřka kompletní přehled zahraničního tisku²⁰⁶.

Životopis nově zvoleného prezidenta je laděn spíše v neutrálním duchu. Je v něm poznamenáno, že Havel nemohl studovat, protože pocházel ze známé pražské podnikatelské rodiny. Jeho rodinné zázemí je následně popsáno slovy „kulturní tradice, která byla vlastní jeho rodině, ho orientovala k humanistickým hodnotám české kultury, které byly v padesátých letech potlačovány“, což je doslova opsáno z Havlova profilu ve Svobodném slově 30. 11. 1989. Ještě pozoruhodnější pak jsou závěrečná slova „dnes ztělesňuje Václav Havel naděje všech českých a slovenských občanů na život v demokratickém a svobodném státě“, opsaná z téhož. Stejnými slovy končí i profil nového prezidenta ve Svobodném slově, čtenáři si jej tedy mohli 30. 11. přečíst v obou denících²⁰⁷.

V roce 1990 Mladá fronta začala 2. 1. 1990 přepisem novoročního projevu prezidenta s fotografií, informací o chystané prezidentské amnestii a reportáží z prezidentské návštěvy opery Libuše. Komentář přímo k projevu se neobjevil žádný, a to ani v dalších dnech (na rozdíl např. od návštěvy Německa následujícího dne, která dostala prostor i pro komentáře). Kromě toho ovšem v MF vyšla též informace o občanovi, který začal držet hladovku na protest proti návrhu prezidenta Havla na omluvu sudetským Němcům²⁰⁸. Mladá fronta tak uchočila téma, které Václav Havel nastolil již 23. 12. 1989, ovšem je třeba připomenout, že jiné deníky se mu začaly věnovat až poté, kdy Havel svůj nápad již jako prezident zopakoval 2. 1. 1990 při návštěvě Mnichova.

Mladá fronta nejen že téma uchočila dříve, ale udělala z něj zásadní téma celého následujícího týdne. Věnovala se mu reportážemi, komentáři i anketami mezi veřejností. Přinesla k němu více než deset materiálů (což bylo více, než ke kterékoliv jiné události Listopadu 89), a to jak takových, které prezidentův postoj kritizovaly, tak těch, které vybízely k jeho pochopení.

²⁰⁴ Všichni za Havla IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 22. 12. 1989, str. 1.

²⁰⁵ Nenechte v tom prezidenta IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 29. 12. 1989, str. 2.

²⁰⁶ Svět hledí k Hradčanům IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 30. 12. 1989, str. 7.

²⁰⁷ Životopis Václava Havla IN: *Mladá fronta*, ročník 45, vydání 30. 12. 1989, str. 2.

²⁰⁸ Dopis až do domu IN: *Mladá fronta*, ročník 46, vydání 2. 1. 1990, str. 3.

Jednalo se o „kauzu“ v pravém slova smyslu, a obsáhlým, ale vyváženým uchopením se Mladá fronta v tomto případě odlišovala jak od Lidové demokracie a Svobodného slova, tak od Rudého práva.

Kromě toho ovšem deník samozřejmě řešil i další prezidentskou agendu. Komentář „Prezident mladých“²⁰⁹ jednoznačně podporoval Havlovu prezentaci v zahraničí, reportáž z návštěvy Ostravy pak líčila nadšené přijetí, kterému se tam prezidentovi dostalo²¹⁰, obsáhlé přestavení nového prezidenta přinesl celostránkový materiál „Na straně pravdy“²¹¹. Ještě na konci týdne se redakční komentář vracel k pondělnímu novoročnímu projevu²¹², a v téže době se poprvé připomnělo doposud utajované výročí- třináct let od událostí kolem vzniku Charty 77, kde Havel sehrál zásadní roli²¹³.

2.3 SVOBODNÉ SLOVO

Svobodné slovo se o Václavu Havlovi poprvé zmínilo ve středu 22. 11. 1989, den po první velké demonstraci Občanského fóra na Václavském náměstí. A rovnou redaktoři neváhali jméno nejznámějšího disidenta dát do titulku, respektive do podtitulku, které se v tehdejší formátu deníku vyskytovaly²¹⁴. To samo o sobě pravděpodobně představovalo značnou odvahu (jednalo se ze všech analyzovaných deníků o první případ, kdy se jméno Václav Havel objevilo v titulku). Zpráva o jeho projevu se objevila až v druhé části textu, umístěné na str. 3, ale neváhali v textu zmínit, že se Havlovi dostalo „bouřlivého přivítání“. Na str. 3 se dokonce objevil Václav Havel na fotografii (rovněž poprvé vůbec) a dokonce s ním redaktoři pořídili i improvizovaný rozhovor bezprostředně poté, co skončil svůj projev na Václavském náměstí²¹⁵.

Je třeba vysvětlit, že Svobodné slovo mělo při demonstracích na Václavském náměstí oproti jiným médiím podstatnou výhodu. Budova Melantrichu, z jehož balkonu Občanské fórum náměstí oslovovalo, totiž patřila Československé straně socialistické a část jeho prostor redakce přímo využívala. Redaktoři zde tedy byli „doma“ a měli mnohem snadnější přístup k účastníkům demonstrací než ostatní média, která byla odkázána na benevolenci ochranky

²⁰⁹ Prezident mladých IN: *Mladá fronta*, ročník 46, vydání 3. 1. 1990, str. 5.

²¹⁰ Ostrava byla Havlova IN: *Mladá fronta*, ročník 46, vydání 4. 1. 1990, str. 1.

²¹¹ Na straně pravdy IN: *Mladá fronta*, ročník 46, vydání 4. 1. 1990, str. 4.

²¹² IN: *Mladá fronta*, ročník 46, vydání 6. 1. 1990.

²¹³ Stalo se 6. 1. 1977 IN: *Mladá fronta*, ročník 46, vydání 5. 1. 1990, str. 3.

²¹⁴ Demokracii, Humanismus IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 22. 11. 1989, str. 1.

²¹⁵ Minutu poté IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 22. 11. 1989, str. 3.

Občanského fóra (jak opakovaně vzpomíná Michal Horáček²¹⁶, přístup byl velmi omezen i pro zahraniční televizní štáby). Je třeba říci, že Svobodné slovo této výhody náležitě využilo a jeho zpravodajství z Václavského náměstí, včetně informací ze zákulisí, bylo jednoznačně nejobsáhlejší.

Následujícího dne, 23. 11. 1989, se situace opakovala. Václav Havel byl zmíněn hned v podtitulku zprávy o demonstraci na Václavském náměstí, která byla hlavní zprávou dne. Navíc dostal v reportáži zcela mimořádný prostor, přímá citace z jeho projevu tvořila přibližně třetinu celého textu. 24. 11. 1989 se situace opakovala, navíc se poprvé objevila i reportáž z tiskové konference Občanského fóra.

Následujícího dne zájem o Václava Havla kulminoval. Svobodné slovo kromě již tradiční reportáže z Václavského náměstí včetně melantrišské rubriky „minutu poté“ (tentokrát s Václavem Havlem a Alexandrem Dubčekem²¹⁷ - přineslo rovněž obsáhlé zpravodajství o Havlově ocenění cenou Olofa Palmeho, včetně reportáže z předávání²¹⁸ (zatímco např. Lidová demokracie pouze přetiskla krátkou oficiální zprávu ČTK). Kuriozitou, ukazující však, jak Svobodné slovo dbalo o dobré vztahy s Občanským fórem a Václavem Havlem, pak byla krátká zpráva o tom, že redaktoři Svobodného slova poctivě předávají Václavu Havlovi dopisy, které mu neinformovaní čtenáři posílají na adresu vydavatelství Melantrich.

Následujícího dne, 26. 11. 1989 byla neděle a v tento den noviny obvykle nevycházejí. Svobodné slovo však připravilo zvláštní nedělní vydání, v němž se Václav Havel skvěl na titulní stránce na fotografii ze sobotní demonstrace na Letenské pláni. V následné reportáži pak jeho vystoupení zabíralo velmi obsáhlou část²¹⁹.

V pondělí 27. 11. 1989 byly ve Svobodném slově rekapitulovány víkendové události, ve kterých Václav Havel sehrál velmi podstatnou roli, a tomu odpovídala i četnost zmínek o něm. Svobodné slovo nabízelo zpravodajství z Letenské pláně i z jednání s premiérem Adamcem (včetně ikonické fotografie stisku rukou Havla s Adamcem), rovněž ale doslovný přepis televizního vystoupení Václava Havla v sobotu 25. 11. 1989 večer²²⁰.

Ve druhém týdnu Listopadu, v souvislosti s poklesem mediální aktivity, klesá i četnost zmínek Svobodného slova o Václavu Havlovi. Více prostoru dostává Jiří Dienstbier jako tiskový mluvčí Občanského fóra a rovněž je ve Svobodném slově poměrně frekventovaným Valtr Komárek, ekonom, který si ve dnech Listopadu vydobyl značnou popularitu.

²¹⁶ např. Horáček, str. 88.

²¹⁷ Minutu poté IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 25. 11. 1989, str. 5.

²¹⁸ Cena V. Havlovi IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 25. 11. 1989, str. 4.

²¹⁹ V jednotě je síla národa IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 26. 11. 1989, str. 1.

²²⁰ V. Havel z obrazovky IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 27. 11. 1989, str. 3.

Ve čtvrtek 30. 11. je čtenářům Svobodného slova poprvé představen mimo aktuální události spojené s Občanským fórem, v medailonu na str. 5²²¹. Text „Kdo je Václav Havel“ byl prvním představením lídra Občanského fóra v Listopadu 1989. Tradiční třídní narativ o jeho „buržoazním původu“ byl již zde obrácen v plus, když se čtenáři o jeho rodinném formování mohli dočíst, že „kulturní tradice, která byla vlastní jeho rodině, ho orientovala k humanistickým hodnotám české kultury, které byly v padesátých letech potlačovány, by likvidovány“. Následuje informace, že právě z „kádrových důvodů“ nemohl studovat. Jeho opoziční působení v sedmdesátých a osmdesátých letech je popsáno slovy „Václav Havel se v těch letech projevil i jako občan“, a následně se píše o „statečném odporu“. Pozitivní vykreslení jeho osobnosti je zakončeno konstatováním, že „dnes ztělesňuje Václav Havel naděje všech českých a slovenských občanů na život v demokratickém a svobodném státě“. Je třeba dodat, že v době, kdy se veřejnost s lídrem Občanského fóra teprve seznamovala, bylo toto pozitivní hodnocení, navíc v poměrně vlivném deníku, velmi podstatné pro jeho veřejnou autoritu. Svobodné slovo jako první narušilo tradiční „kapitalistický“ obraz Václava Havla.

Následujícího dne se v deníku objevil rozhovor s Václavem Havlem, který vedla redaktorka Irena Gerová. Ta byla zjevně detailněji obeznámena s chartistickou minulostí Václava Havla, ovšem rozhovor vedla poměrně konfrontačním a polemickým způsobem. Zejména část, kde se debatovalo o podílu chartistů a další veřejnosti na změnách nastalých v roce 1989 působila spíše dojmem polemiky a redaktorka do ní vstupovala aktivně s vlastními názory²²².

V dalších dnech se o Václavu Havlovi psalo mnohem méně, například mezi pátkem 1. 12. 1989 a následujícím čtvrtkem 7. 12. 1989 se o něm objevila pouze jedna zmínka, a to jeho vystoupení na demonstraci Občanského fóra 4. 12. 1989. Jinak v těchto dnech vystupoval ve Svobodném slově především ve zpravodajství z jednání Občanského fóra s premiérem Adamcem či zástupci politických stran.

Poté, co byla 10. 12. 1989 na Václavském náměstí oznámena Havlova prezidentská kandidatura se ve Svobodném slovu rapidně zvýšila četnost zmínek o prezidentském kandidátovi. Hned následujícího dne, 11. 12. 1989, byla „Havla“ plná prakticky celá titulní strana, které dominovaly dva obsáhlé články a dvě velké fotografie. Na str. 4 je pak naznačen potenciální konflikt při prezidentské kandidatuře²²³.

Od 13. 12. 1989 pak Svobodné slovo kontinuálně obsáhle informuje o silné podpoře Havlovy prezidentské kandidatury. Například 14. 12. 1989 začíná úvaha o tom, kdo by měl být příštím

²²¹ Kdo je Václav Havel IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 30. 11. 1989, str. 5.

²²² Naučili jsme se péct chleba IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 1. 12. 1989, str. 4.

²²³ Dubček prezidentem? IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 11. 12. 1989, str. 4.

prezidentem, jednoznačnými slovy „Havel na Hrad“²²⁴. Podpora jeho prezidentské kandidatury pronikla i do zpravodajství, například v reportáži ze zasedání Federálního shromáždění byl velký prostor věnován události, kdy se zástupce stávkujících studentů domáhal vystoupení před poslanci, jimž by Havlovu kandidaturu podpořil, ale poslanci mu to obstrukcemi znemožnili. Z textu je jednoznačně patrné, na čí straně redaktor stojí²²⁵.

Na stejné stránce je možné se dočíst, že v jakémsi průzkumu podpory prezidentských kandidátů vyhrál Václav Havel. Na druhém místě měl být Ladislav Adamec, až třetí Alexander Dubček (o jehož kandidatuře se stále intenzivně jednalo²²⁶) a to ještě jen na Slovensku. Průzkum měl provádět Ústav pro výzkum veřejného mínění na vzorku 290 občanů. Vzhledem k tomu, že v téže době existovaly i jiné průzkumy, nabízející diametrálně odlišné výsledky, může být nastolena otázka, proč si Svobodné slovo vybralo právě tento (doposud se o žádném průzkumu nezmiňovalo).

15. 12. 1989 pak názor Svobodného fóra jasně vyjadřuje palcový titulek v záhlaví titulní strany „Na Hrad čest a lásku“, který je zřetelným odkazem na Havlova slova „Pravda a láska zvítězí nad lží a nenávisť“, která se již v té době objevovala na plakátech OF. Další z titulků na str. 1 hlásají „Jednoznačná podpora Havla“ nebo „Kdo má důvěru studentů“. Na první straně vydání z 15. 12. 1989 je možné se též dočíst oficiální podporu kandidatury od Jana Škody, tajemníka Československé strany socialistické²²⁷.

Další texty, podporující Havlovu kandidaturu, se objevují na dalších stranách tohoto vydání. Například str. 6 je prakticky kompletně věnována vzpomínkám Václava Havla na období Charty 77. K pátečnímu vydání navíc jako tradičně vycházela víkendová příloha „Slovo na sobotu“, ve které tentokrát Havlovu kandidaturu doporučoval v rozhovoru emigrantský fyzik František Janouch²²⁸, a nepřímo i rubrika poezie, ve které se tentokrát objevil písňový text Jaroslava Hutky Havlíčku, Havle²²⁹.

V sobotu 16. 12. pak titulní stranu uváděl rozhovor s Václavem Havlem, ve kterém prezentoval své vize prezidentského úřadu²³⁰.

V úterý 19. 12. 1989 titulní strana hlásila, že Havlovu kandidaturu oficiálně podporuje Československá strana socialistická²³¹ a obsáhlý prostor dostalo přímo Občanské fórum, aby

²²⁴ Kdo do čela státu IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání S 14. 12. 1989, str. 1.

²²⁵ Nové pohledy na ekonomiku IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 14. 12. 1989, str. 4.

²²⁶ Kaiser, Disident, str. 237.

²²⁷ Bratr Jan Škoda, ústřední tajemník ČSS IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 15. 12. 1989, str. 1.

²²⁸ Dlouhá cesta domů, IN: *Příloha Slovo na sobotu, Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 16. 12. 1989, str. 1.

²²⁹ Poezie IN: *Příloha Slovo na sobotu, Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 16. 12. 1989, str. 3.

²³⁰ Nemluvit a pracovat IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 16. 12. 1989, str. 1.

²³¹ Doporučíme V. Havla do funkce prezidenta IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 19. 12. 1989, str. 1.

prostřednictvím svého právního experta Zdeňka Jičínského prezentovalo svůj postoj k prezidentskému úřadu. Z článků uvedených titulkem „Na podporu Václava Havla“ se v tomto týdnu stává víceméně pravidelná rubrika, mnoho vyjádření podpory od umělců či jiných známých osobností je v celém čísle publikováno ve zvláštních textech. Na hranici kuriozity pak byla krátká zpráva na str. 5, že rodina Hronových z Prahy pojmenovala svého právě narozeného syna dvěma jmény Václav Havel Hron²³².

V dalším průběhu týdne prezentace prezidentského kandidáta pokračovala, byť s ubývající četností. Pokračuje určitě „prolínání žánrů“, podpora Václava Havla opakovaně proniká např. do reportáží z jednání Federálního shromáždění²³³. Dne 20. 12. 1989 hned na titulní straně deník informuje, že Československá strana socialistická oficiálně nominovala Václava Havla do funkce prezidenta²³⁴. Podporu jeho kandidatury na první stránce vyjadřuje též fotografie z pražských ulic, které dominuje transparent „Světlu mír, Československu V. Havla“²³⁵. Pátá strana téhož vydání je pak z velké části věnovaná v podstatě obchodnímu sdělení- reklamě na knihu *Dálkový výslech*, kterou s Václavem Havlem napsal novinář Karel Hvízd'ala²³⁶. Velký prostor lze vysvětlit i tím, že vydavatelem publikace bylo nakladatelství Melantrich, spadající stejně jako *Svobodné slovo* pod Československou stranu socialistickou.

Následujícího dne vrcholí trend citově zbarvených reportáží značně expresivním líčením návštěvy Václava Havla v Košicích. Mnohé naznačuje již titulek „Květinami a potleskem“²³⁷. V pátek 22. 12. 1989 hlavní titulek avizuje „Hlasy pro Václava Havla“. V následujícím textu, představujícím výzkum mezi mimopražským obyvatelstvem, se však lze dočíst, že Václav Havel má sice největší podporu ze všech kandidátů, ale celkově jej podpořilo jen dvacet procent dotázaných²³⁸. To může vyvolávat určité pochybnosti o objektivnosti titulku.

Na str. 1 je též další ze série reportáží o předvolební kampani Václava Havla. Tentokrát mezi dělníky na Kladně²³⁹. S ohledem na to, jaký důraz v posledních dnech před Vánoci kladl tým Václava Havla na setkávání s lidmi v regionech, zejména těch vysoce průmyslových, lze spekulovat o určité souvislosti s mohutně propagovaným průzkumem mezi obyvateli regionů. Jedná se za celé období Listopadu o asi nejzajímavější případ souladu mediální agendy se

²³² IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání SS 19. 12. 1989, str. 5.

²³³ např. S důvěrou do dalších dnů IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 20. 12. 1989, str. 1.

²³⁴ Poslanci naší strany navrhuji Václava Havla IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 20. 12. 1989, str. 1.

²³⁵ IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 20. 12. 1989, str. 1.

²³⁶ IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 20. 12. 1989, str. 5.

²³⁷ Květinami a potleskem IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 21. 12. 1989, str. 1.

²³⁸ Hlasy pro Václava Havla IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 22. 12. 1989, str. 1.

²³⁹ Přivítán potleskem IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 22. 12. 1989, str. 1.

záměry Havlovy kampaně. Do jaké míry se jednalo o náhodu a do jaké míry o záměrnou koordinaci se však dá těžko zjistit.

Následujícího dne Svobodné slovo na titulní stránce bez jakéhokoliv komentáře přetiskuje kompletní Havlovo vyjádření k dramatické situaci v Rumunsku²⁴⁰. Působí to dojmem, jako by již vykonával veřejnou funkci a vydával oficiální, nikoliv soukromá sdělení. I to ilustruje vztah, jaký Svobodné slovo k Václavu Havlovi a jeho kandidatuře mělo.

Po vánočních svátcích se intenzita prezidentské kampaně na stránkách Svobodného slova zklidnila. Text „Havel a Havlíčkové“ z 28. 12. 1989- den před prezidentskou volbou- víceméně shrnoval důvody, proč je Václav Havel nejvhodnějším kandidátem²⁴¹, a kritik Jan Lukeš téhož dne na základě srovnání knih Dálkový výslech a Hovory s T. G. Masarykem přirovnal prezidentského kandidáta k zakladateli československé státnosti²⁴².

V den prezidentské volby 29. 12. 1989 redakce vyslovila kandidatuře Václava Havla oficiální podporu a redaktorka Irena Gerová, která s Václavem Havlem v posledních dnech několikrát vedla interview, jej podpořila v redakčním komentáři²⁴³. Redaktorka mimo jiné doporučuje čtenářům, aby klíč k osobnosti Václava Havla hledali v knize dopisů z vězení „Dopisy Olze“²⁴⁴.

V sobotu 30. 12. 1989 bylo vydání Svobodného slova v podstatě monotematické- výrazná většina ze všech příspěvků se týkala prezidentské volby na Pražském hradě. Titulní stránka lákala čtenáře třemi fotografiemi z volby a s ní spojených ceremonií, a třemi obsáhlými texty, zaznamenávajícími průběh volby a její ohlasy. Na dalších stranách bylo možné si přečíst například životopis nového prezidenta²⁴⁵, nebo se seznámit s prvními jmenovanými spolupracovníky hlavy státu²⁴⁶.

Oficiální životopis nově zvoleného prezidenta přináší informace zhruba na stejné úrovni (některé části jsou beze změny opsány), jako jeho profil ve Svobodném slově 30.11. Jeho břímě třídního původu je tentokrát formulováno stručněji a věcněji „protože pocházel ze známé pražské podnikatelské rodiny, nesměl studovat“. Tato odlišnost je pozoruhodná už proto, že jinak text z 30.12 vychází z textu z 30.11, a to včetně například závěrečného hodnocení, že ztělesňuje naděje občanů²⁴⁷.

²⁴⁰ Telegram do Rumunsku IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 23. 12. 1989, str. 1.

²⁴¹ Havel a Havlíčkové IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 28. 12. 1989, str. 1.

²⁴² Aby člověk byl mírou IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 28. 12. 1989, str. 5.

²⁴³ Slovo o Václavu Havlovi IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 29. 12. 1989, str. 3.

²⁴⁴ Klíč k osobnosti V. Havla: Dopisy Olze IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 29. 12. 1989, str. 3.

²⁴⁵ Životopis V. Havla IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 30. 12. 1989, str. 3.

²⁴⁶ Noví poradci V. Havla IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 30. 12. 1989, str. 3.

²⁴⁷ Životopis V. Havla IN: *Svobodné slovo*, ročník 45, vydání 30. 12. 1989, str. 3.

Je otázkou, zda věcnější popis jeho rodinného zázemí byl způsoben poněkud jiným formátem profilu (30. 11. se jednalo o představení zajímavé osobnosti, 30.12 v podstatě o oficiální slovníkové heslo, prezentující nového držitele nejvyššího státního úřadu), nebo tím, že 30. 11., v nejisté atmosféře, ještě měli redaktoři, kteří zjevně chtěli Havla prezentovat v dobrém světle, obavy z přiznání majetkových poměrů rodiny.

Prvního ledna 1990 noviny nevycházely, ačkoliv bylo pondělí, ovšem prezident Václav Havel se představil národu se svým prvním novoročním projevem. Jeho plné znění se objevilo na str. 1 Svobodného slova následujícího dne, společně s fotografií hovořícího prezidenta²⁴⁸. Text nesl titulky „Vláda se ti, lide, navrátila“ a obsahoval kompletní text projevu, přičemž některé pasáže z něho byly ztučněny.

Další „zpravodajský“ text informoval o vyhlášené prezidentské amnestii. Kromě toho ještě byly přetiskovány další gratulace a ohlasy prezidentské volby, které došly do redakce.

Prezidentský novoroční projev byl následně analyzován v komentáři z 3. 1. 1990. Nesl název „Poselství zítřku“ a autorkou byla redaktorka Jana Schillingová. „Pan prezident nehovořil o světlých zítřcích. Naopak zhodnotil situaci v zemi- ekonomickou i mravní- tak, jaká opravdu je. Nebyla to řeč krásná, protože sama pravda taková není,“ stálo v něm. Projev však podle redaktorky vyústil katarzí. „My sami jsme to dopustili, my sami s tím musíme něco udělat- morální imperativ roků, do nichž vstupujeme,“ uzavřela²⁴⁹.

Dne 3. 1. 1989 byl opět hlavním tvůrcem agendy Svobodného slova prezident republiky. Tentokrát to bylo díky návštěvě Německé demokratické republiky a Spolkové republiky Německo, které zvládl během předchozího dne. Reportáže z Berlína a Mnichova, doplněné o fotografie, byly hlavními texty vydání.

I následujícího dne, 4. 1. 1989, byly hlavní texty o konání Václava Havla v předchozím dni. Tentokrát byl prezident letecky na návštěvě Ostravy.

Až následujícího dne, 5. 1. 1989, se ve Svobodném slově poprvé objevilo téma omluvy sudetským Němcům, třebaže jej Havel nastolil již 22. 12. 1989 a při návštěvě Německa se o něm zmínil oficiálně. I tyto zprávy ovšem vyznívaly pro prezidenta spíše pozitivně. Svobodné slovo informovalo, že prezident pozval na Hrad občana, který na protest proti této omluvě začal držet hladovku²⁵⁰, a zveřejnilo i fotografii, jak prezident občana, který s ním nesouhlasí, přijímá²⁵¹.

²⁴⁸ Vláda se ti, lide, navrátila IN: *Svobodné slovo*, ročník 46, vydání 1. 1. 1990, str. 1.

²⁴⁹ Poselství zítřku IN: *Svobodné slovo*, ročník 46, vydání 3. 1. 1990, str. 2.

²⁵⁰ Tečka za diskusí IN: *Svobodné slovo*, ročník 46, vydání 5. 1. 1990, str. 1.

²⁵¹ IN: *Svobodné slovo*, ročník 46, vydání 5. 1. 1990, str. 1.

Následujícího dne, v sobotu 6. 1. 1989, už téma není dále rozvíjeno. V souvislosti s prezidentem Havlem se v deníku objevuje pouze názor z Německa, že by se jeho novoroční projev měl stát povinnou školní četbou²⁵².

3.4 LIDOVÁ DEMOKRACIE

Lidová demokracie při referování o pražských událostech jako první prolomila tabu a jmenovala Občanské fórum²⁵³. Až následujícího dne, ve středu 22.11, se (schované na str. 4) objevilo jméno Václav Havel. Stalo se tak v článku kombinujícím zprávu o cílech Občanského fóra a reportáž z demonstrace na Václavském náměstí²⁵⁴.

Od pátku 24. 11. 1989 došlo v Lidové demokracii ke zjevné proměně (v redakci získali vliv protestující novináři- viz výše), což se projevilo například i obsáhlejším zpravodajstvím z Václavského náměstí, kde se objevila i informace, že vystoupení Václava Havla bylo „přerušováno potleskem“.

Následující den lze označit za „Havlův průlom“ do Lidové demokracie. Vzhledem k množství historických událostí předchozího dne se o něm objevilo hned několik textů a dokonce i jeho fotografie na titulní stránce (s Alexandrem Dubčekem na balkónu Melantrichu²⁵⁵). Kromě reportáže z Václavského náměstí se v deníku objevil i text s titulkem „Palmeho cena Václavu Havlovi“²⁵⁶, což bylo v LD poprvé, kdy se jméno Václava Havla objevilo v titulku. Na str. 5 byl poprvé zmíněn i jako „nezávislý spisovatel“, tedy bez souvislosti s aktuálním působením v Občanském fóru²⁵⁷.

Od pondělí 27. 11. byla zvýšená frekvence Havlových mediálních výstupů standardem. Titulní stránce vévodila fotografie jeho stisku rukou s premiérem Ladislavem Adamcem na nedělním jednání²⁵⁸ a v reportáži z demonstrace na Letenské pláni se objevila doposud nevídaná obsáhlá citace z Havlova projevu. Rovněž bylo poprvé možné si v Lidové demokracii přečíst rozhovor s Václavem Havlem. Celkem byl v tomto vydání LD zmíněn v šesti redakčních textech (poprvé i mimo zpravodajství v redakčním komentáři²⁵⁹) a navíc opakovaně v přehledu zahraničního tisku. Následujícího dne je „inflace Havla“ trochu

²⁵² Havel- povinná četba IN: *Svobodné slovo*, ročník 46, vydání 6. 1. 1990, str. 2.

²⁵³ Reprezentace veřejnosti: Občanské fórum, LD 21. 11. 1989, str. 3.

²⁵⁴ Cíle OF, LD 22. 11. 1989, str. 4.

²⁵⁵ IN: *Lidová demokracie*, ročník 45, vydání 24. 11. 1989, str. 1.

²⁵⁶ Palmeho cena Václavu Havlovi IN: *Lidová demokracie*, ročník 45, vydání 24. 11. 1989, str. 1.

²⁵⁷ Hlas nezávislých spisovatelů IN: *Lidová demokracie*, ročník 45, vydání 25.11.1989, str. 5.

²⁵⁸ IN: *Lidová demokracie*, ročník 45, vydání 27. 11. 1989, str. 1.

²⁵⁹ IN: *Lidová demokracie*, ročník 45, vydání 27. 11. 1989, str. 3.

utlumena, v deníku se o něm objevuje pouze jedna zmínka- citace z jeho rozhovoru pro německý Der Spiegel.²⁶⁰

Po zbytek týdne a po celý týden (tedy až do vyhlášení Havlovy prezidentské nominace 10. 12. 1989) se četnost zpráv o něm stabilizovala na počtu dva až tři redakční materiály denně, a navíc se o něm obvykle zmiňovaly zahraniční deníky, jejichž přehled v LD každodenně vycházel. Snížení četnosti zpráv o Václavu Havlovi bylo dáno jednak tím, že události Listopadu 1989 přestaly být doménou Občanského fóra, jehož aktivity se navíc přesunuly z „mediálně viditelných“ akcí typu demonstrací spíše do oblasti politického vyjednávání. Lidová demokracie navíc jakožto deník Československé strany lidové samozřejmě informovala primárně o dění souvisejícím s touto stranou, které bylo velmi bouřlivé a zabíralo podstatnou část obsahu. Navíc Občanské fórum od 27.11. ustavilo jako svého tiskového mluvčího Jiřího Dienstbiera a na tiskových konferencích za OF obvykle místo Václava Havla vystupoval on. Zprávy o Václavu Havlovi se tedy objevovaly převážně v podobě reportáží k jednání Občanského fóra se zástupci vlády nebo politických stran. Příležitostně se o něm objevují zmínky i v souvislosti s jeho literární činností.

Zásadní je text „Z tiskové konference s V. Havlem“²⁶¹. Zde byl Václav Havel nejen poprvé významněji prezentován jako politický solitér nezávislý na Občanském fóru, ale rovněž zde na stránkách Lidové demokracie poprvé zazněly úvahy o jeho prezidentské kandidatuře.

Zásadní zlom nastává od 11. 12., tedy po oznámení Havlovy nominace jako prezidentského kandidáta Občanského fóra. Projevuje se to hned na titulní stránce, v reportáži²⁶² z demonstrace na Václavském náměstí (na které byla kandidatura vyhlášena). Ta je koncipována výrazně jinak, než dosavadní zpravodajství z akcí OF. O mnohém vypovídá už značně expresivní titulěk „K srdcím, která nespálil mráz“. Podobně laděn je i zbytek textu. Samotné vyhlášení kandidatury je pak konstruována na reportáž nezvykle dramaticky, s využitím citací z projevů Šimona Pánka a Jiřího Bartošky.

Od následujícího dne dostává Havlova kampaň na stránkách Lidové demokracie značný prostor. Hned 12. 12. 1989 je na titulní stránce otištěna zásadní podpora od Oty Šika, významné osobnosti Pražského jara. Ten se přímo obrací na Alexandra Dubčeka, největšího Havlova rivala v souboji o prezidentskou funkci, a vyzývá jej k Havlově podpoře²⁶³.

²⁶⁰ IN: *Lidová demokracie*, ročník 45, vydání 28. 11. 1989, str. 5.

²⁶¹ Z tiskové konference s V. Havlem IN: *Lidová demokracie*, ročník 45, vydání 8. 12. 1989, str. 3.

²⁶² K srdcím, která nespálil mráz IN: *Lidová demokracie*, ročník 45, vydání 11. 12. 1989, str. 1.

²⁶³ Otevřený dopis IN: *Lidová demokracie*, ročník 45, vydání 12. 12. 1989, str. 1.

V následujících dnech byl dán značný prostor Občanskému fóru k vysvětlení stanoviska, proč odmítá návrh KSČ na přímou volbu prezidenta. Protistrana přitom nedostala téměř žádný prostor k prezentaci svého názoru.

Došlo i na představení kandidáta, byť se nejednalo o klasický medailon. Lidová demokracie se v roce 1989 vymykala ostatním médiím svým konceptem, jehož součástí byla i velmi limitovaný počet textů, představujících jednotlivé politické osobnosti. Výjimkou byli představitelé ČSL, která deník vydávala, nebo nově jmenovaní ústavní činitelé, ale přehledné profily ve stylu rubriky „Kdo je kdo“ v Mladé frontě se v Lidové demokracii téměř nevyskytovaly. Proto se čtenáři Lidové demokracie nemohli seznámit se životopisem Václava Havla ani v době, kdy k nim běžně obsáhle hovořil z akcí Občanského fóra (Lidová demokracie dávala jeho projevům velký díl prostoru) nebo z interview.

Až 13. 12. 1989, po oficiálním vyhlášení prezidentské kandidatury, se na str. 3 objevuje spíše zapadlý text: Představujeme: V. Havel. V jeho úvodu Lidová demokracie upozorňuje, že v minulých letech byl představován jako „zrádce, zaprodanec, rozvratník, samozvanec, ba ďábel sám“ a dodává, že Havel je dramatik, který dvacet let neviděl vytištěnou jedinou svou řádku a ani jediné představení své hry.

Představení pokračuje podobnou formou beletrizovaného příběhu, do něhož jsou selektivně vybírány některé životní momenty. Například dopis Gustávu Husákovi z roku 1975, nebo odmítnutí vycestování z Československa v roce 1979. Spíše než o „představení“ se jedná o žánr komentáře pro čtenáře, který již zná základní životopisné informace.

Havlův původ, dlouhá léta hlavní informace, kterou o něm všichni čtenáři v Československu dostávali, je zde vypořádán vlastními slovy z Dálkového výslechu: „Můj buržoazní původ ve mně probudil (nebo přesněji: posílil) cosi jako sociální cit, totiž odpor k nezaslouženým výsadám“. V další části textu je zmíněno, že navzdory svému původu absolvoval školy při zaměstnání, a díky tomu má zkušenost i se soužitím s „pracující“ většinovou společností, se kterou jej sblížila i proletářská manželka Olga. V tomto duchu komentáře je tedy představen celý Havlův život. Stalo se tak způsobem typickým pro novinářský styl Lidové demokracie, je však otázkou, do jaké míry pro tehdejšího většinového čtenáře srozumitelně²⁶⁴.

Téma způsobu prezidentské volby se stává pro Lidovou demokracii poměrně významnou agendou. To dokazuje například i vydání ze čtvrtka 14. 12. 1989, kde je v záhlaví první strany titulek „Jak zvolit prezidenta“. Text avizovaný tímto titulkem je přitom reportáží z jednání Federálního shromáždění, kde je téma prezidentské volby zmíněno spíše okrajově.

²⁶⁴ Představujeme: V. Havel IN: *Lidová demokracie*, ročník 45, vydání 13. 12. 1989, str. 3.

Kromě toho se Lidová demokracie uchyluje k jednoznačné podpoře Havlovy kandidatury, a to nejen v názorech osob zvenku, ale i přímo v redakčních komentářích. Například v pátek 15. 12. 1989 se v textu „Nebojme se velikostí“ jednoznačně píše: „Havel je velký člověk, který se vždy odvažoval letět“²⁶⁵.

Podpora Václava Havla měla i formu útoků na jeho rivala Alexandra Dubčeka. Právě v týdnu mezi 11. prosincem a 17. prosincem, jak se shodují autoři knih o Listopadu 1989, spor kulminoval²⁶⁶. Lidová demokracie do něj vstupovala poměrně kategorickými soudy jako „aparátník zůstane aparátníkem“, byť maskovanými jako názor studentů²⁶⁷.

Nejobsáhleji se v tomto směru Lidová demokracie zabývá prezidentským kandidátem Havlem v sobotu 16. 12. 1989 (ve stejný den, kdy měl Havel v Československé televizi přednést dopředu avizovaný projev k občanům²⁶⁸). Toho dne přináší velké interview s prezidentským kandidátem a věnuje se též Havlově v exilu vydané knize Dálkový výslech (přičemž ji autor článku nadšeně srovnává s Čapkovými Hovory s T. G. Masarykem)²⁶⁹.

Havlovu projevu je věnována podstatná část vydání 18. 12. 1989 (v pondělí), kromě toho se mohli čtenáři dočíst například, že jej podporuje režisér Miloš Forman²⁷⁰. Ve středu 20. 12. 1989 podpora Havlovy prezidentské kandidatury proniká dokonce i na sportovní stránku²⁷¹.

Zcela mimořádný a ojedinělý výstup, související s Václavem Havlem, se pak v Lidové demokracii objevil ve čtvrtek 21. 12. 1989. Neobjevil se v hlavním sešitě, ale ve vložené „politické příloze“. Ta se týkala mimořádného sjezdu Československé strany lidové, vydavatele Lidové demokracie, který se právě konal. V této příloze byla zobrazena fotografie Václava Havla ve velkém formátu (doposud největší za celé období Listopadu), doplněna již tehdy proslaveným citátem „Pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí“²⁷². Pod fotem však byl citován další Havlův výrok, kterým prezidentský kandidát jmenovitě podpořil lidoveckého ministra Richarda Šachera, který na sjezdu kandidoval do vedení strany. Spornost podpory byla ještě posílena obezřetnou formulací „citát V. Havla“, čímž bylo naznačeno, že výrok nemusel být míněn primárně jako podpora. Lidová demokracie tedy zviditelnila Václava Havla coby prezidentského kandidáta a současně jej využila ve stranickém souboji. Tento manévr byl v mediální prezentaci Václava Havla v Listopadu 1989

²⁶⁵ Nebojme se velikostí IN: *Lidová demokracie*, ročník 45, vydání 15. 12. 1989, str. 3.

²⁶⁶ např. Kaiser, *Disident*, str. 234.

²⁶⁷ Prezidenta bude volit parlament IN: *Lidová demokracie*, ročník 45, vydání 16. 12. 1989, str. 2.

²⁶⁸ Kaiser, *Disident*, 223.

²⁶⁹ Dálkový výslech Václava Havla IN: *Lidová demokracie*, ročník 45, vydání 16. 12. 1989, str. 5.

²⁷⁰ Chtěl bych lidem vyprávět příběhy IN: *Lidová demokracie*, ročník 45, vydání 18. 12. 1989, str. 4.

²⁷¹ Stanoviska svazů a sportovců, též V. Čáslavská k volbám IN: *Lidová demokracie*, ročník 45, vydání 20. 12. 1989, str. 8.

²⁷² IN: *Lidová demokracie*, ročník 45, vydání 21. 12. 1989 - politická příloha, str. 3.

zcela unikátní. Je třeba dodat, že Václav Havel proti tomuto užití svého jména nikdy neprotestoval a jak dokazuje Kaiser²⁷³, později se s Richardem Sacherem skutečně sblížil.

Po sjezdu jsou už převažující agendou Lidové demokracie spíše přicházející Vánoce, téma Havlovy prezidentské kandidatury je spíše doplňkové.

Zásadním tématem se pak pro Lidovou demokracii stává Havel jako zvolený prezident. Vydání ze soboty 30. 12. 1989, den po prezidentské volbě, obsahuje celkem třináct textů nebo fotografií, zabývajících se prezidentskou volbou. Titulní stránce vládnou dvě fotografie nového prezidenta a dvě obsáhlé reportáže, jedna ze samotné volby, druhá ze slavnostního Te Deum v katedrále Sv. Víta. Doplňuje několik menších textů, například se jmény spolupracovníků, které si nový prezident vybral.

Poté, co byl Václav Havel zvolen prezidentem, se Lidová demokracie obsáhle věnovala průběhu volby, nadstandardně následujícímu Te Deum, ohlasům ze zahraničí, ovšem profil nového prezidenta na rozdíl od ostatních deníků nepřinesla. Byl tak představen pouze v rámci dalších redakčních materiálů, například obsáhlé citace z nominačního projevu premiéra Mariana Čalfy.

Na dalších stránkách je pak možné číst například ohlasy ze zahraničí, nebo komentáře redakce. Hodnotící texty jsou v podstatě výlučně pozitivní.

Následující týden začaly noviny díky Novému roku vycházet až v úterý 2. 1. 1990. Hlavním tématem byl novoroční projev prezidenta Havla a rovněž jeho chystaná amnestie. Pokračuje další série gratulací ze zahraničí, z nichž je do zvláštního textu vyčleněna modlitba, kterou novému prezidentovi věnoval papež Jan Pavel II.²⁷⁴

Václav Havel byl hlavním tvůrcem novinové agendy i v následujícím dni. Ve středu 3. 1. totiž Lidová demokracie referuje dominantně o prezidentově návštěvě Německé demokratické republiky a Spolkové republiky Německo, které obě stihl během předchozího dne. Pokračuje také téma amnestie (textem o tom, jak přesně bude probíhat²⁷⁵ a novoročních prezidentských formalit (citací rozkazu- pozdravu, který coby vrchní velitel ozbrojených sil vydal pro vojáky²⁷⁶).

Ve čtvrtek 4. 1. 1990 se prezident objevuje na titulní stránce díky své návštěvě Ostravy²⁷⁷. Na str. 3 se objevuje první zmínka o prezidentovu nápadu omluvit se za odsun sudetských

²⁷³ Kaiser, *Prezident*, str. 43.

²⁷⁴ Modlitba papeže IN: *Lidová demokracie*, ročník 46, vydání 2. 1. 1990, str. 1.

²⁷⁵ Amnestie v praxi IN: *Lidová demokracie*, ročník 46, vydání 3. 1. 1990, str. 1.

²⁷⁶ Rozkaz prezidenta republiky IN: *Lidová demokracie*, ročník 46, vydání 3. 1. 1990, str. 1.

²⁷⁷ Prezident na Ostravsku IN: *Lidová demokracie*, ročník 46, vydání 4. 1. 1990, str. 1.

Němců²⁷⁸. S ním přitom Havel přišel již jako prezidentský kandidát před Vánoci, konkrétně 22. 12. 1989. *Lidová demokracie* však téma podala spíše reportážně a neutrálně. Další texty o Václavu Havlovi z prvního lednového týdne dne byly jednoznačně pozitivní, například vzpomínky jeho známého,²⁷⁹ nebo pochvalný redakční komentář k prezidentské cestě do Německa²⁸⁰.

---

²⁷⁸ Oživlý problém odsunu Němců IN: *Lidová demokracie*, ročník 46, vydání 4. 1. 1990, str. 3.

²⁷⁹ IN: *Lidová demokracie*, ročník 46, vydání 5. 1. 1990, str. 5.

²⁸⁰ Návštěva v novém stylu IN: *Lidová demokracie*, ročník 46, vydání 4. 1. 1990, str. 2.

4 KVANTITATIVNÍ ANALÝZA MEDIÁLNÍHO OBSAHU

V následující části bude provedena kvantitativní analýza mediálních obsahů, týkajících se Václava Havla. Analýza byla provedena na všech vydáních Rudého práva, Mladé fronty, Svobodného slova a Lidové demokracie od 20. 11. 1989 do 6. 1. 1990. Byly do ní zahrnuty všechny texty, zmiňující ve svém obsahu Václava Havla.

4.1 ZADÁNÍ ANALÝZY

Pro kvantitativní analýzu budou novinové zmínky o Václavu Havlovi rozděleny do několika kategorií. Především je třeba rozlišovat, zda článek pojednával přímo o Václavu Havlovi, nebo byl pouze součástí širšího obsahu článku. Pokud se noviny věnují v celém článku přímo jeho osobě, má to na formování veřejného mínění o něm rozhodně větší vliv, než pokud je zmiňován například pouze jako součást Občanského fóra. Tento rozdíl bude důležitý například pro zachycení osamostatnění Václava Havla od OF, ke kterému došlo po jmenování Čalfovy vlády a abdikaci prezidenta Husáka. Proto je nutné zavést toto rozlišení.

Typickým příkladem prvního typu informace je rozhovor s Václavem Havlem nebo jeho profil, druhým pak například reportáž z mítinku OF, kde jsou citována slova Václava Havla, vystupujícího jako řečník.

Dále je třeba odlišovat, jakou formu text pojednávající o Václavu Havlovi má. V tomto směru bude kategorizace probíhat na hlavní publicistické žánry, tedy reportáž, komentář nebo interview. Ačkoliv se tyto žánry v textech z roku 1989 často prolínají (zejména v Rudém právu často i reportáže mají výrazný prvek hodnocení), pro zařazení bude rozhodující, jaká kategorie byla textu přiřazena v novinách.

Důležité je rovněž rozlišení, kdo je tvůrcem informace o Václavu Havlovi. To může pomoci objasnit, jakým způsobem byl jeho veřejný obraz formován. Z hlediska autora zmínky budou zavedeny tyto kategorie: Osobní názory Václava Havla (do této kategorie budou řazena například i jeho vlastní slova, citovaná v reportáži), dále pak pohled samotné redakce (redakční komentář či hodnocení autora reportáže) a případně pohled třetí osoby. Tím je míněn například dopis čtenáře nebo vyjádření osobnosti působící mimo redakci. A rovněž citace zahraničního zdroje.

U zmínek o Václavu Havlovi je důležité odlišovat, zda jejich postoj vyzníval pro Václava Havla pozitivně, nebo negativně. Právě to totiž naznačuje, jaký byl postoj listu k jeho osobě,

což je klíčová otázka výzkumu. I v Listopadu 1989 (vzhledem k hektickému vývoji událostí možná ještě více, než jindy) existoval mediální fenomén „agenda setting“, tedy klíčová role médií v nastolování a prezentaci témat. Klíčovou otázkou tedy je, jak jednotlivá média osobnost Václava Havla prezentovala. Tato prezentace byla zásadně ovlivněna tím, jaké informace byly do vydání vybrány. Deníky mohly veřejné mínění o Václavu Havlovi ovlivnit výběrem jeho vlastních slov, ale především tím, jak se k jeho osobě stavěla redakce v komentářích, případně jak vybírala názory třetích osob na jeho osobu. Vzhledem k tomu, že Václav Havel byl až do Listopadu 1989 širší veřejnosti prakticky neznámý (respektive známý pouze z propagandistického pohledu, kterým jej prezentoval komunistický režim), byla jeho prezentace v médiích pro veřejný úspěch zcela klíčová. Proto je užitečné u každé ze zmínek vyhodnotit, zda byly ve vztahu k Václavu Havlovi pozitivní, negativní nebo neutrální. Do této skupiny budou řazeny faktické informace bez zjevných „hodnotících znamének“, například nekomentovaná fakta z reportáží, případně texty, u kterých nebude možné rozhodnout, zda jsou pozitivní, nebo negativní.

Nelze opomenout ani důležitou součást mediálního obsahu, která není vyjádřitelná slovy. Jedná se o nonverbální obsah, který ale může mít zásadní vypovídací hodnotu. Jde především o obrazové zpravodajství, které v historii médií často sehrálo ještě důležitější roli, než text. V případě listopadu 1989 se práce již zmínila o kauze „zastavených rotaček“ v Mladé frontě při přípravě vydání na 23.11. Připomeňme, že i Vasil Mohorita uvedl, že se jednalo o historicky bezprecedentní událost v dějinách deníku. Důvodem těchto manévrů nebyl žádný výbušný text, ale fotografie. ÚV SSM nebyl ochoten na první stránce svého deníku připustit obrázek Václava Havla s Martou Kubišovou nad zaplněným Václavským náměstím. Tato událost jasně ukazuje, jaký význam přikládaly socialistické organizace coby vydavatelé novin obrazovému zpravodajství. Proto je užitečné analyzovat i tento druh „neverbálního mediálního obsahu“. Bude analyzován jako celek, tedy nikoliv pouze zpravodajské fotografie, ale jakýkoliv neverbální obsah, tedy například i prostor vyhrazený pro Občanské fórum, který noviny poskytovaly. Jednalo se v podstatě o reklamní sdělení, analogii klasické politické inzerce, byť ve zcela specifických podmínkách.

Pro důležitost a „zásah“ jakéhokoliv mediálního obsahu je klíčové jeho umístění v novinách. Významu „umístění“ si byli mediální podnikatelé vědomi od nepaměti a ani socialistické tiskoviny nebyly výjimkou. Horáček i Šmíd (a samozřejmě mnoho dalších) dokazují, jak úzkostlivě bylo v Listopadu 1989 vydavateli řešeno umístění převratných textů. Důležité bylo z tohoto pohledu zejména to, zda se text objeví na titulní straně deníku, která byla historicky

vždy „výkladní skříní“ a tam zveřejněné informace měly největší „zásah“. Vydavatelé s tímto vědomím zcela záměrně pracovali, a totéž pochopitelně dělali i vydavatelé novin v Listopadu 1989. (Například Lidová demokracie 20. 11. šla cestou umístování důležitých zpráv o revolučním dění na dalších stránkách, kde nebyly tolik „na očích“). Pro účely analýzy tedy budeme rozlišovat, zda se zpráva objevila na první stránce, či až dále v obsahu vydání.

Zprávy o Václavu Havlovi z Listopadu 1989 budou kategorizované i z časového hlediska. Důvodem je fakt, že v průběhu listopadu a prosince 1989 docházelo k dynamickým změnám jak na politické scéně, tak v mediálním světě. Zachycení těchto změn je jedním z hlavních úkolů analýzy mediálních obsahů, vytčené jako cíl této práce. Sumarizovaná nerozčleněná kvantitativní analýza za celé období by byla značně zkreslující, protože by nepostihla rozdíly mezi prvními dny Listopadu a obdobím kolem prezidentské volby, kdy byla veřejná pozice Václava Havla zcela odlišná.

Jako nejvhodnější se pro účely analýzy jeví rozdělení období Listopadu 1989 na úseky týdnů. Tím je jednak zohledněna dynamika společenských změn, a rovněž vývoj pozice Václava Havla jako veřejného činitele. Souhrou náhod vždy právě koncem týdne docházelo k zásadním momentům, které zcela předefinovaly jeho veřejnou pozici. Následující týden pak v médiích býval do značné míry reakcí na tyto klíčové události. Z tohoto důvodu je užitečné vymezit jednotlivá porovnávaná období kalendářními týdny od 20. 11. 1989 po 6. 1. 1990.

První týden tohoto období probíhal od 20. 11. do 25. 11. (v neděli, až na výjimky jako bylo Svobodné slovo 26. 11. 1989, noviny nevycházely). Pozice Václava Havla byla v tomto týdnu definována rolí „revolučního vůdce“, burcujícího národ, aby se postavil komunistické moci, a zároveň usilujícího, aby tato moc nálady veřejnosti vyslyšela. Pro jeho mediální obraz bylo v tomto týdnu klíčové jeho veřejné vystupování na mítincích a tiskových konferencích Občanského fóra. Právě tato veřejná vystoupení byla prvními „mediálními událostmi“, díky kterým se čtenáři novin po mnoha letech poprvé dozvěděli o jeho existenci. Bezesporu důležitá Havlova role „hlavy OF“ vymýšlející v zákulisí strategii byla z hlediska mediální prezentace zcela bezvýznamná.

Události tohoto týdne byly završeny v neděli 26. 11., kdy byla demonstrací na Letenské pláni zakončena série velkých demonstrací Občanského fóra, a zároveň se delegace OF poprvé sešla s premiérem Ladislavem Adamcem. Tím bylo dosaženo cíle tohoto týdne- OF bylo akceptováno jako seriózní politická síla. Z pohledu Václava Havla bylo klíčové, že se v čele delegace sešel s premiérem Ladislavem Adamcem (jejich podání rukou je dodnes jedním z ikonických mediálních obrazů Listopadu 1989) a byl po mnoha letech, kdy mu nebylo

povoleno veřejně vystupovat a prakticky byl na okraji společnosti akceptován mocí jako politická osobnost. To představovalo zásadní zvrat pro média, která od této chvíle věděla, že jméno „Havel“ již není nežádoucí, když jej přijal předseda vlády, a mohla o něm svobodně psát. Již nebylo třeba kvůli jeho fotografii zastavovat rotačky. To představovalo zásadní zlom v Havlově mediální prezentaci.

V dalších dnech tak Václav Havel mohl být v médiích prezentován zcela volně. Otázkou pro kvantitativní analýzu je, jak se to projevilo na četnosti jeho mediální prezentace. Jeho role se však v tomto týdnu poněkud změnila. Po generální stávce 27. 11. OF přerušilo sérii demonstrací, které byly Havlovým hlavním prostorem pro mediální vystupování. Stále se však konaly tiskové konference OF, kde mohl vystupovat. Kromě toho uvolnění „mediálního embarga“ vedlo k tomu, že se s ním mohli novináři bavit i přímo. Přesto se v tomto týdnu Havlova veřejná činnost zaměřila spíše na vyjednávání se zástupci moci (především s premiérem Adamcem), než na veřejná vystoupení.

Přelomovým okamžikem, který ukončil tento týden, bylo jmenování nové vlády premiéra Adamce, nazývané vzhledem k poměru zastoupení KSČ a dalších sil „vláda 15:5“. Neadekvátně vysoké zastoupení komunistů vyvolalo ve veřejnosti bouři nevole, kterou Občanské fórum velmi zručně uchopilo.

Třetí týden, v novinách vymezený od pondělí 4. 12. 1989 do soboty 9. 12. 1989, tak poprvé proběhl ve znamení snahy Občanského fóra, vedeného Václavem Havlem, o přímý podíl na moci ve státě. Z mediálního hlediska to byla důležitá změna v tom smyslu, že OF poprvé začalo seriózně řešit otázky komunikace s veřejností, mediální prezentace, a dokonce určitého politického marketingu. V jejich veřejných výstupech je tedy po 3. 12. třeba vnímat i určitou míru záměrnosti a plánovitosti.

Ta se čím dál více týkala i Václava Havla. V souvislosti s rozkladem komunistické moci a jeho stoupající popularitou se o něm stále častěji hovoří v souvislosti s trvalejším veřejným působením. Nahrávky z interních jednání nejvyšších představitelů Občanského fóra jasně ukazují, že již v tomto týdnu se v OF seriózně řešila dokonce jeho kandidatura do funkce prezidenta republiky. Tyto skutečnosti nepochybně ovlivnily Havlovo veřejné vystupování. Důkazem těchto změn je i to, že v druhé polovině týdne se již neoficiálně rozjížděla koordinovaná kampaň OF, pracovníě nazývaná „Havel na Hrad“, dokonce již v utajení probíhaly zcela praktické kroky, například tisk plakátů.

Později se na interní poradě Havlových sympatizantů měl vyjadřovat ještě ostřeji. Lidé se podle Oslzlého přikloní na stranu toho kandidáta, kterého začne v té době extrémně populární

opozice prosazovat. „Ta neutrální vrstva nemá to jméno ještě v hlavě. My jim to jméno dáme do hlavy a oni půjdou za tím jménem, které řekneme my,“ dodal²⁸¹.

Je třeba dodat, že tento dialog se odehrál v situaci, kdy OF mělo k dispozici improvizovaný průzkum veřejného mínění, provedený studenty. A podle něj měl Václav Havel podporu pouhého jednoho procenta respondentů. Jeho největší konkurent v prezidentském souboji Alexander Dubček získal 11 procent, ze všech kandidátů suverénně nejvíce. Právě Petr Oslzlý čísla komentoval: „Ale pořád je to jen 11 procent“. Osmdesát procent ještě nebylo o svém favoritovi rozhodnuto, a právě na ně se chtěl Oslzlý zaměřit.

Petr Oslzlý nebyl v Občanském fóru bezvýznamným hlasem. K Václavu Havlovi měl díky společné minulosti v divadelním světě (byl dramaturgem brněnského Divadla na provázku) velmi blízko a později, když se stal Havel prezidentem, byl z pozice šéfa jedním z jeho nejbližších spolupracovníků²⁸². Jeho vliv na Havla tedy nejspíš není zanedbatelný.

Jiří Suk připomíná Havlova slova z rozhovoru pro ČTK 15. 12. 1989. Tvrdil tehdy, že souhlas s prezidentskou kandidaturou vydal až 10. 12., pár hodin před tím, než ji herec Jiří Bartoška ohlásil na demonstraci na Václavském náměstí. Suk k tomu poznamenává, že se zjevně rozhodl již o několik dní dříve, a odkazuje k nočnímu jednání krizového štábu Občanského fóra v noci z 5. na 6. prosince. Respektive na interní jednání Havla s nejbližšími spolupracovníky v přestávce jednání přibližně ve 23 hodin, po které se diametrálně změnil postoj Václava Havla ke krokům, které vedly k jeho prezidentské kandidatuře. Suk z toho dovozuje, že právě v tuto chvíli se nejspíš Václav Havel definitivně vnitřně rozhodl kandidovat na prezidenta.

Každopádně, jak dále Suk uvádí²⁸³, již 8. 12. Havlovu kandidaturu oficiálně schválilo Koordinační centrum Občanského fóra. Je podle něj nepředstavitelné, že by toto proběhlo (už vzhledem k zaběhnutým strukturám KC OF) proti Havlově vůli. Pro účely této práce je však ještě zajímavější Sukův názor, že pohotová materiální připravenost na kampaň „Havel na Hrad“ bezprostředně po jejím vyhlášení značí, že musela být připravována před 10. 12. delší čas. Názor je podpořený tvrzením, že již od čtvrtka 7. 12. se Havlovi nejbližší spolupracovníci zmiňovali o dojednané distribuci propagačních materiálů v celé republice. Zadání výroby a distribuce těchto materiálů tedy muselo proběhnout ještě dříve.

Tato fáze skončila v neděli 10. 12. 1989, kdy byla prezidentská kandidatura Václava Havla oficiálně vyhlášena. Havel sice později tvrdil, že se tak stalo bez jeho vědomí (nejslavnější je

---

²⁸¹ Suk, str. 201.

²⁸² Kaiser, Prezident, str. 24.

²⁸³ Suk, str. 207.

v tomto směru jeho tvrzení při známém projevu před kongresem USA, že návrh přednesený na Václavském náměstí hercem Jiřím Bartoškou považoval za žert²⁸⁴, ovšem Suk dokládá, že vše proběhlo s jeho vědomím a o kandidatuře bylo rozhodnuto již několik dní předem²⁸⁵.

Následující týden od 11. 12. 1989 do 16. 12. 1989 již probíhala zcela oficiální předvolební kampaň prezidentského kandidáta. To samozřejmě ovlivnilo podobu jeho veřejného vystupování. Je však taky třeba zmínit, že v první části tohoto týdne se Václav Havel zcela záměrně stáhl z jakéhokoliv veřejného dění a čtyři dny odpočíval v ateliéru výtvarníka Josky Skalníka. To samozřejmě mělo vliv na jeho mediální aktivitu v daném týdnu.

Od 11. 12. 1989 nastala ještě jedna podstatná změna. Václav Havel se po oznámení prezidentské kandidatury snažil „odstříhnout“ od Občanského fóra a kandidaturu vést spíše sám za sebe. To mělo důsledky i na jeho mediální vystupování. Přestal totiž vystupovat na veřejnosti jako zástupce Občanského fóra, a jeho roli nedefinovaného „nejvyššího představitele“ OF, na němž ležela největší část mediálních výstupů, převzal Petr Pithart.

Václav Havel rozhodně v těchto dnech neměl problém dostat se do jakéhokoliv média, takže jeho kampaň nebyla „odstřížením“ od OF nijak omezena. Je však zřejmé, že Havlovo veřejné vystupování probíhalo jinak než doposud.

Právě z toho důvodu je nutné od čtvrtého týdne Listopadu pozorněji sledovat rozdělení mediálních výstupů na ty, kde Václav Havel vystupuje za sebe a ty, kde vystupuje pouze jako součást Občanského fóra či „opozice“. Kvantitativní analýza zodpoví, do jaké míry se to podařilo.

Další týden, od 18. 12. 1989 do 23. 12. 1989, byl do značné míry definován televizním vystoupením Václava Havla v Československé televizi, které se uskutečnilo v sobotu 16. 12. 1989 v hlavním vysílacím čase. Jednalo se o první velký televizní projev Václava Havla, ve kterém definoval své záměry v prezidentské funkci. Jednalo se v podstatě o „kandidátský projev“ v pravém slova smyslu. Pro analýzu mediálního obsahu následujícího týdne je otázkou, jak byl tento klíčový projev reflektován. Podstatná je kvantitativní změna, jakož i kvalitativní změny v Havlově prezentaci (zejména podíl komentářů, redakčních či externích, které by prezentované Havlovy názory reflektovaly).

Kromě toho stále probíhala kampaň „Havel na Hrad“, v jejímž rámci prezidentský kandidát jezdil i po republice, což rovněž představovalo zajímavé mediální události.

---

²⁸⁴ HAVEL, Václav. *Projev před Kongresem USA* 21. 2. 1990. Dostupné z: http://www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=322_projevy.html&typ=HTML. Citováno 24. 4. 2016.

²⁸⁵ Suk, str. 190

Zásadním krokem pak bylo jeho prohlášení v pořadu Československé televize 23. 12. 1989, kdy se Václav Havel pro mnohé zcela šokujícím způsobem vyjádřil o poválečném odsunu sudetských Němců a vyzval k omluvě za tyto události. Tato slova byla zcela převratná a pro veřejnost šokující. Kvantitativní analýza se tedy důkladněji zaměří na mediální reflexi tohoto prohlášení. Otázkou bude, jak se po tomto kontroverzním prohlášení proměnil poměr pozitivních a negativních zpráv.

Následující týden byl poznamenán vánočními svátky, noviny tedy vycházely pouze od středy 27. 12. 1989 do soboty 30. 12. 1989. Klíčovými mediálními tématy byla volba Václava Havla prezidentem a kampaň, která před ní probíhala.

Posledním obdobím, které bude práce analyzovat, je týden od úterý 2. 1. 1990 (v pondělí 1. 1. 1990 noviny nevycházely) do soboty 6. 1. 1990. Oproti předcházejícím týdnům se situace zásadně změnila. Václav Havel byl prezidentem republiky a jeho kroky a výroky měly zásadní politické i společenské důsledky. Stal se z „politické osobnosti“ politikem v pravém slova smyslu a tomu samozřejmě odpovídala i mediální reflexe jeho činnosti. Vzhledem k zájmu světové veřejnosti o Československo byl prakticky od počátku své funkce pod drobnohledem československých i zahraničních médií.

Hned v prvním týdnu navíc prezident absolvoval dvě zásadní a mimořádně sledované události. Tou první byl hned 1. 1. 1990 prezidentův novoroční projev. Ten byl vzhledem ke kontextu nového prezidenta, do něhož mnozí vkládali velké naděje, a rovněž pro svou naprostou odlišnost od dosavadní podoby politických projevů okamžitě považován za mimořádnou událost. Jak byla tato událost mediálně reflektována, je další otázkou pro kvantitativní analýzu. Otázka zní: Jak se změnilo hodnocení prezidenta po novoročním projevu (zejména počet a vyznění komentářů)?

Druhou zásadní událostí je pak návštěva prezidenta Havla v Německu, která proběhla bezprostředně po novoročním projevu. Vzhledem k problematickým historickým vztahům mezi oběma zeměmi, a rovněž s ohledem na Havlův kontroverzní předvolební výrok o omluvě sudetským Němcům, byla tato událost sledována o to více. Je otázkou, jak byla mediálně reflektována, ovšem tato otázka bude zodpovězena v rámci hodnocení prohlášení z 23. 12. 1989.

Otázky pro kvantitativní analýzu tedy jsou:

Kdy došlo k prolomení „informačního embarga“ o Václavu Havlovi v jednotlivých denících?

Jak se měnil druh zpráv o Václavu Havlovi, když skončila „mediální“ fáze revoluce, tj. po generální stávce 27. 11. 1989?

Jak byla prezentována prezidentská kandidatura Václava Havla před jejím vyhlášením, a jak po něm?

Jak byl reflektován z hlediska počtu a druhu článků Havlův „kandidátský“ projev v Československé televizi 16. 12. 1989?

Jak se po 23. 12. 1989 v souvislosti s nastolením kontroverzního tématu omluvy sudetským Němcům změnil poměr pozitivních a negativních zpráv o Václavu Havlovi?

Jak se změnily zprávy o Václavu Havlovi po zvolení prezidentem, tj. od 2. 1. 1990?

4.2 KVANTITATIVNÍ ANALÝZA- VÝSLEDKY

Výsledky kvantitativní analýzy byly seřazeny do tabulek po jednotlivých denících. V rámci jednotlivých tabulek jsou řazeny do řádků po jednotlivých týdnech a do sloupců po vyhodnocovaných kategoriích.

Legenda k tabulkám:

Řádky:

Řádek 1 : Týden od 20. 11. 1989 do 26. 11. 1989

Řádek 2: Týden od 27. 11. 1989 do 3. 12. 1989

Řádek 3: Týden od 4. 12. 1989 do 10. 12. 1989

Řádek 4: Týden od 11. 12. 1989 do 17. 12. 1989

Řádek 5: Týden od 18. 12. 1989 do 24. 12. 1989

Řádek 6: Týden od 25. 12. 1989 do 31. 12. 1989

Řádek 7: Týden od 1. 1. 1990 do 7. 1. 1990

Sloupce:

Sloupec 1: Počet příspěvků o Václavu Havlovi celkem

Sloupec 2: Počet příspěvků o Václavu Havlovi na str. 1

Sloupec 3: Počet příspěvků, kde Václav Havel vystupoval samostatně

Sloupec 4: Počet příspěvků, kde Václav Havel vystupoval za OF

Sloupec 5: Počet textů o Václavu Havlovi, majících charakter reportáže

Sloupec 6: Počet textů o Václavu Havlovi, majících charakter komentáře

Sloupec 7: Počet textů o Václavu Havlovi, majících charakter interview

Sloupec 8: Počet textů, kde své názory prezentuje osobně Václav Havel

Sloupec 9: Počet textů, kde je prezentován postoj redakce k Václavu Havlovi

Sloupec 10: Počet textů, kde je prezentován postoj třetích osob k Václavu Havlovi

Sloupec 11: Počet textů, kde je Václav Havel hodnocen pozitivně

Sloupec 12: Počet textů, kde je Václav Havel hodnocen neutrálně

Sloupec 13: Počet textů, kde je Václav Havel hodnocen záporně

Sloupec 14: Počet obrazových příspěvků s Václavem Havlem

RUDÉ PRÁVO:

	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>14</i>
<i>1</i>	6	3	1	5	4	2	0	0	5	1	0	5	1	0
<i>2</i>	12	2	7	5	5	5	1	1	7	3	0	8	3	1
<i>3</i>	7	3	2	5	3	2	0	0	3	2	0	4	1	2
<i>4</i>	15	4	10	5	3	10	2	2	4	9	0	10	5	0
<i>5</i>	8	1	7	1	5	3	0	0	5	3	2	4	2	0
<i>6</i>	12	10	12	0	4	3	1	0	4	4	1	7	0	4
<i>7</i>	19	10	19	0	15	0	0	4	9	2	0	12	3	4

MLADÁ FRONTA:

	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>14</i>
<i>1</i>	9	3	3	6	6	3	0	0	6	3	0	9	0	0
<i>2</i>	16	6	13	3	5	3	2	1	5	4	1	8	1	6
<i>3</i>	5	3	5	0	4	0	0	0	4	0	0	4	0	1
<i>4</i>	16	5	15	1	7	3	5	3	9	3	5	10	0	1
<i>5</i>	15	5	15	0	10	3	1	1	11	2	4	10	0	1
<i>6</i>	14	7	14	0	5	3	0	0	6	2	6	2	0	6
<i>7</i>	33	11	33	0	12	11	3	4	17	5	8	17	1	7

SVOBODNÉ SLOVO:

	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>14</i>
<i>1</i>	17	7	6	11	9	4	1	6	4	4	3	11	0	3
<i>2</i>	16	7	4	12	8	3	1	4	5	3	0	12	0	4
<i>3</i>	7	6	0	6	4	1	0	1	3	1	0	5	0	2
<i>4</i>	21	10	20	1	7	8	4	5	3	11	14	5	0	2
<i>5</i>	28	12	28	0	10	11	3	3	10	10	17	6	0	5
<i>6</i>	17	8	17	0	5	7	0	0	8	4	9	3	0	5
<i>7</i>	19	18	19	0	10	3	0	3	7	3	3	10	0	6

LIDOVÁ DEMOKRACIE:

	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>14</i>
<i>1</i>	9	4	3	6	9	0	0	3	5	0	1	7	0	1
<i>2</i>	15	5	9	6	8	2	2	4	4	4	4	8	0	3
<i>3</i>	9	3	5	4	5	0	3	3	2	4	1	8	0	1
<i>4</i>	13	4	10	3	7	6	2	4	3	6	7	6	0	0
<i>5</i>	16	3	15	1	9	2	3	3	3	8	10	4	0	2
<i>6</i>	15	8	15	0	9	3	1	1	10	2	2	11	0	2
<i>7</i>	16	10	16	0	9	4	0	2	8	3	3	10	0	3

4.3 KVANTITATIVNÍ ANALÝZA- VYHODNOCENÍ

Rudé právo se o Václavu Havlovi zmiňovalo celkem 79 krát, z toho 68 příspěvků byly texty a 11 fotografie. Mladá fronta přinesla o Václavu Havlovi 108 příspěvků, z toho 86 bylo textů, 22 fotografií. Svobodné slovo 125 zmínek, z toho 98 v textu a 27 ve fotografii. Lidová demokracie Havla zmiňovala 93 krát, z toho 75 zmínek bylo v textech, 18 ve fotografiích.

Václava Havla nejčastěji zmiňoval deník Svobodné slovo, dále Mladá fronta, Lidová demokracie a Rudé právo. U Lidové demokracie je statistika ovlivněna celkovým formátem deníku, který preferoval spíše menší množství obsáhlejších textů.

K celkovému počtu zmínek je třeba zdůraznit, že u Mladé fronty byl zaznamenán dramatický nárůst v posledních dvou týdnech sledovaného období, zejména v prvním týdnu roku 1990. V předchozích obdobích se o Václavu Havlovi vyjadřovala mnohem méně, např. v týdnu mezi 4. 12. a 10. 12. jej připomněla pouze čtyřmi texty a jednou fotografií, což bylo v daném týdnu ještě méně, než Rudé právo.

Počet článků na titulní straně, který může ukazovat, jak daný deník preferoval zprávy o Václavu Havlovi, je značně zkreslený bez souvislosti s celkovým počtem textů o Václavu Havlovi. Nejvíce příspěvků na titulní straně mělo o Václavu Havlovi Svobodné slovo, a to 68. Z celkového počtu 125 příspěvků je to více než polovina. Lidová demokracie následuje s 37 příspěvky na titulní stránce z celkových 93. Mladá fronta umístila na titulní stranu větší množství příspěvků, celkem 40, ovšem z celkových 108 je to menší podíl, svědčící o menším zájmu deníku preferovat Václava Havla. Rudé právo ze 79 příspěvků o Václavu Havlovi umístilo na titulní stránku 30.

Výše bylo vysvětleno, proč je důležitá otázka, zda byl Václav Havel zmiňován sám, nebo jako součást Občanského fóra. Celkový souhrn ukázal, že všechna média jej nejprve brala jako součást Občanského fóra, později, nejpozději po oznámení prezidentské kandidatury, o něm začala psát jako o samostatné politické osobnosti. V prvních týdnech byl poměr mezi zmínkami o Havlovi samostatně, nebo jako o součásti OF zhruba 1: 2, vynikalo Rudé právo v týdnu od 20. 11. do 27. 11, kdy na pět zmínek v rámci zpravodajství o OF připadla jediná o Havlově osobě (převzetí ceny Olofa Palmeho).

Povaha textů o Václavu Havlovi ukazuje, jaký důraz kladla média na jeho osobu. Zejména po prvním týdnu, kdy vzhledem k povaze svých aktivit (vystupování na demonstracích a tiskových konferencích Občanského fóra) byl převážně součástí zpravodajství. Poté se však četnost jeho mediálních aktivit utlumila. Některá média (zejména Mladá fronta) se o něm poté

zmiňovala jen v souvislosti s jednáním OF s vládou, jiná dávala prostor i komentářům a hodnocením jeho osoby. A to jak pozitivním (Svobodné slovo- v týdnu od 10. 12. do 17. 12 celkem 8 komentářů a v dalším dokonce 11, zatímco Mladá fronta 5 a 3, Lidová demokracie 6 a 2), tak negativním (Rudé právo mezi 10. 12 a 17. 12 deset názorů, nejčastěji od čtenářů, z toho plných pět jednoznačně negativních).

Další otázkou je, jak deníky dávaly prostor samotnému Václavu Havlovi. I tento údaj je zkrácen celkovým počtem textů, nicméně o vztahu deníků k Václavu Havlovi vypovídá mnohé. Ukazuje se to například u Lidové demokracie, která navzdory nízkému celkovému počtu textů o Havlovi měla největší množství takových, kde své názory projevovat Havel osobně. Celkem se tak stalo ve dvaceti textech. Svobodné slovo z mnohem většího počtu celkových textů 19, Mladá fronta pouhých devět (z toho čtyři v posledním týdnu, kdy již byl Havel prezidentem). Rudé právo pouze čtyři texty.

Statistika pozitivních, neutrálních a záporných textů pak vypovídá o vztahu deníku k Václavu Havlovi zřejmě nejvíce. V Lidové demokracii a Svobodném slově se za celé období neobjevil text, který by Václava Havla prezentoval čistě záporně. Právě naopak, v některých týdnech vládly texty vyloženě pozitivní. Zejména ve Svobodném slově v období od 11. 12 až do 30. 12 byla jejich převaha až drtivá (v jednotlivých týdnech poměr pozitivních a neutrálních- při nule na straně záporných: 14: 5, 17: 6, 9: 3). Lidová demokracie udržovala s výjimkou jednoho týdne (10:4:0 mezi 17. 12. a 23. 12) přibližnou rovnováhu mezi texty pozitivními a neutrálními.

Naopak negativní hodnocení výrazně převažovalo v Rudém právu. Jak už bylo uvedeno, Rudé právo v období Listopadu často využívalo formátu dopisů čtenářů či přetiskování zahraničních zpráv k utvrzení názoru, projevovaného (umírněněji) i v redakčních komentářích. Pouze v jednom týdnu, mezi 27. 12 a 30. 12, kdy v deníku dominovalo zpravodajství z prezidentské volby, se neobjevila ani jedna negativní zpráva. Opačným „rekordem“ je plný třetinový podíl čistě negativních zpráv v týdnu mezi 11. 12 a 17. 12, kdy Rudé právo vehementně prosazovalo jako svého kandidáta na prezidenta republiky Havlova rivala Ladislava Adamce.

Ad: Kdy došlo k prolomení „informačního embarga“ o Václavu Havlovi v jednotlivých denících?

Pokud jde o prolomení „informačního embarga“, tak všechny analyzované deníky o Václavu Havlovi poprvé referovaly 22. 1. 1989 a ve všech případech se jednalo o reportáž z demonstrace na Václavském náměstí. Svobodné slovo mu dalo největší prostor a zdůraznilo

jej dokonce v titulku, Lidová demokracie jej „schovala“ do druhé části textu na str. 4, Mladá fronta a Rudé právo jej zmínili na str. 1. Mladá fronta pouze v jedné větě bez citace, Rudé právo obsáhleji, dokonce se ztučněným jménem.

V dalším průběhu týdne bylo o Havlovi referováno v souvislosti s mediálními událostmi, spojenými s Občanským fórem. Během prvního týdne o něm psalo Svobodné slovo čtrnáctkrát, a k tomu se objevil na třech fotografiích (Svobodné slovo však v onom týdnu mělo jedno vydání navíc, zvláštní vydání z neděle 26. 12. 1989), Lidová demokracie osmkrát, Mladá fronta devětkrát a Rudé právo šestkrát. V následujícím týdnu se pak ve všech denících o Václavu Havlovi psalo výrazně častěji, ačkoliv od pondělí 4. 12. již neprobíhaly mediálně sledované demonstrace OF a Václav Havel přestal za OF veřejně vystupovat. To značí, že deníky od týdne začínajícího 28. 12. 1989 se o jeho osobu zajímaly mnohem více. Právě tehdy tedy došlo ke zlomu v zájmu o Václava Havla. Momentem tohoto zlomu mohlo být jeho uznání v podobě setkání s premiérem Adamcem.

Ad: Jak se měnil druh zpráv o Václavu Havlovi, když skončila „mediální“ fáze revoluce, tj. po generální stávce 27. 11. 1989?

V týdnu mezi 20. 11. a 26. 11. převažovaly mezi zprávami reportáže z akcí Občanského fóra, například Lidová demokracie měla všechny zprávy ve formě reportáže. V následujícím týdnu začínal pomalu stoupat poměr redakčních komentářů a interview, tedy žurnalistických forem, které mediální události nepopisují, ale reagují na ně. Již v týdnu od 27. 11. ve srovnání s předcházejícím: Mladá fronta z 3 na 5, Lidová demokracie z 0 na 4, Rudé právo z 2 na 6. Po určitém útlumu v týdnu od 4. 12. pak analytické materiály o Václavu Havlovi činily mnohem podstatnější díl textů o něm (v týdnu od 11. 12. SS 12, LD 8, MF 8, RP 12). Pro srovnání počet reportážních materiálů: SS od 20. 12. 9, pak nejvíce 10, LD 9, pak nejvíce 9, MF 6, pak nejvíce 12 po zvolení Havla prezidentem, předtím 10, RP 4, poté nejvíce 6. Lze tedy říci, že po 27. 11. 1989 stoupala ve zprávách o Václavu Havlovi četnost komentářů a rozhovorů, zatímco počet reportážních materiálů byl přibližně stejný. Podíl komentářů a rozhovorů tedy stále stoupal.

Ad: Jak byla prezentována prezidentská kandidatura Václava Havla před jejím vyhlášením, a jak po něm?

Ačkoliv v Občanském fóru bylo o Havlově nominaci rozhodnuto již dříve, utajeně se připravovaly propagační materiály a někteří novináři nepochybně tyto informace měli, na obsahu deníků se to projevilo minimálně. Jedinou zmínkou o jeho kandidatuře je citace

agentury Reuters v Rudém právu 9.12. Spekulace, ovšem pouze v kategorii úvah, lze najít od 8. 12. v Lidové demokracii.

Po oficiálním vyhlášení byla Havlova kandidatura reflektována velmi různorodě. Rudé právo otevřeně deklarovalo podporu prezidentské kandidatuře Ladislava Adamce, a to se projevilo strmým nárůstem negativních komentářů o Václavu Havlovi (v předcházejících týdnech vždy 1, mezi 11. 12. a 17. 12. celkem 5). Zároveň se zásadním tématem Rudého práva stala podpora přímé volby prezidenta, jeho terminologií „referenda“, které navrhovali poslanci KSČ. To dokazuje, že vliv strany na obsah deníku byl stále značný.

Havlova kandidatura se nesetkala s nadšením ani v Mladé frontě. Jak otevřeně přiznal tajemník jeho vydavatele ÚV SSM Martin Ulčák, favoritem mládežnické organizace byl Čestmír Císař. Mladá fronta se proto stavěla k Havlovi rezervovaně, situace se změnila až po 15. 12., kdy se redakce od vydavatele distancovala, a poté od 15. 12. deník zaznamenal výrazný nárůst pozitivních zpráv o Václavu Havlovi (Od počátku týdne 11. 12. do 14. 12. pouze 2, poté od 15. 12. do 16. 12. za pouhé dva dny 3).

Lidová demokracie si kandidaturu Václava Havla osvojila poměrně ochotně od počátku a podporovala jej (pozitivní zprávy mezi 11. 12. a 17. 12 celkem 7, za předcházející týden 1). Svobodné slovo dávalo velký prostor textům vyjadřujícím Havlovi podporu již od 12. 12., za dva týdny od 11. 12. do 24. 12. zveřejnil celkem 31 takových textů. Číslo je o to závratnější, že celkový počet textů o Václavu Havlovi za toto období byl 42.

Ad: Jak byl reflektován z hlediska počtu a druhu článků Havlův „kandidátský“ projev v Československé televizi 16. 12. 1989?

Nijak výrazně. Projev všechny deníky, včetně Rudého práva přetiskly, ovšem přímou reakci v podobě ohlasu nebo rozboru, zaměřeného přímo na projev, nepřinesl žádný z deníků. Reflexe se objevily pouze nepřímo, například v otištěných čtenářských dopisech v Rudém právu, ve kterých čtenáři z Havlova projevu dovozovali jeho úmysly.

Ad: Jak se po 23. 12. 1989 v souvislosti s nastolením kontroverzního tématu omluvy sudetským Němcům změnil poměr pozitivních a negativních zpráv o Václavu Havlovi?

Téma omluvy sudetským Němcům nebylo bezprostředně poté, co jej Havel v pořadu Československé televize Nad dopisy diváků zmínil, reflektováno vůbec. Pravděpodobně Havlovi pomohl i fakt, že první noviny po jeho vystoupení vycházely až po Vánocích 27. 12. a ostře sledovanými tématy byly kooptace poslanců a krvavý převrat v Rumunsku. Proto první reakce na jeho nápad vyšla až 29. 12. 1989, v den prezidentské volby, když se k němu vyjadřoval čtenář v Rudém právu. Ostatní média téma uchopila až po Novém roce a po

Havlově zvolení. Jako první Mladá fronta 2. 1., kdy informovala o občanovi, který na protest proti Havlově iniciativě začal držet hladovku. Následně však z omluvy Němcům učinila hlavní téma týdne, lze k němu najít do konce týdne celkem 13 textů.

Lidová demokracie téma otevřela až 4. 1. 1990, poté, co jej Havel už jako prezident oficiálně zmínil při návštěvě Německa. Svobodné slovo jej poprvé zmínilo až 5. 1. 1990. Oba deníky spíše věcně a neutrálně.

Ad: Jak se změnilly zprávy o Václavu Havlovi po zvolení prezidentem, tj. od 2. 1. 1990?

Změna v četnosti zpráv byla markantní zejména u Mladé fronty. Oproti 14 zprávám z předcházejícího týdne se jich mezi 2. 1. 1990 a 6. 1. 1990 objevilo plných 33. U ostatních byl nárůst méně výrazný (zejména proto, že i týden od 27. 12. do 30. 12. byl nadstandardní vzhledem k události volby prezidenta, která např. v Mladé frontě sama generovala více než dvakrát více zpráv o Havlovi - celkem 12- než celý týden od 4.12 do 10.12.

5 ZÁVĚR

Práce rozebírá mediální prezentaci Václava Havla v období Listopadu 1989, konkrétně od 20. 11. 1989 do 6. 1. 1990. Během této doby se Havel stal z nuceně umlčeného opozičního předáka prezidentem republiky a z pohledu veřejnosti z prakticky neznámého člověka mediálním fenoménem a ikonou. K tomu druhému výrazně přispěla československá média, která zprostředkovala jeho obraz veřejnosti.

Jak tedy vybraná média Václava Havla veřejnosti prezentovala? V kvalitativní analýze byly prokázány některé mediální manipulace, týkající se Václava Havla. Zejména v deníku Rudé právo, které využívalo řadu postupů, jak Havla, zejména v čase prezidentské kampaně poškodit. Byly rozebrány metody jako využívání dopisů čtenářů nebo značně selektivní výběr do přehledu zahraničního tisku, které Rudé právo často využívalo k prezentaci názorů redakce. Byly rovněž zaznamenány případy překrucování významu textu. Rudé právo je v kvalitativní analýze rozebráno nejobsáhleji, neboť právě v tomto deníku se objevily nejvýraznější známky mediální manipulace.

Na druhou stranu nelze přehlédnout ani manipulace v denících, které Václavu Havlovi přály. Vrcholem je zřejmě plakát v Lidové demokracii, na kterém Václav Havel podporuje ministra Richarda Sachera před sjezdem Československé strany lidové, aniž by bylo jakkoliv doloženo, že Havel s takto vyvedeným plakátem souhlasil.

Ve srovnání jednotlivých deníků zajímavě působí posuny v představování osoby Václava Havla, zejména vztah k jeho rodinnému zázemí, který až do Listopadu 1989 byl v československých médiích jeho hlavním definičním znakem. Všechny deníky postupně od této formy prezentace upouštěly a naopak začaly akcentovat jeho odvahu, úspěchy v oblasti dramatiky a občanské postoje. Lidová demokracie a Svobodné slovo dříve, Rudé právo nejpozději za všech až v čase prezidentské volby. Zajímavý je posun Mladé fronty, která Havla velmi dlouho prezentovala velmi kriticky, aby se poté (patrně ne náhodou v době, kdy došlo k přeskupení moci v redakci) stala jeho velmi horlivým zastáncem.

Kvantitativní analýza rovněž potvrdila některé známé skutečnosti ohledně přístupu tisku k Václavu Havlovi v Listopadu 1989, zejména značně negativní vztah Rudého práva. Zároveň však právě kvantitativní hledisko dokázalo odhalit některé doposud nepříliš známé skutečnosti. Zejména značně proměnlivý vztah Mladé fronty, která ještě v čase prezidentské kampaně prezentovala Havla velmi negativně, aby poté, po jeho zvolení, byla prezidentem

téměř uhranuta a v prvním týdnu jeho prezidentství překonala všechny rekordy v počtu vydaných článků o jeho osobě za celý Listopad.

Kvantitativní analýza také mimo jiné odhalila, jak moc se ve Václavu Havlovi v době jeho kampaně před prezidentskými volbami vzhledlo Svobodné slovo. Absence jakýchkoliv kritických zpráv a až neuvěřitelné množství zpráv pozitivních, navíc spojená s některými až servilními projevy, již podle mého názoru nese znaky mediální manipulace ve smyslu nekritického protěžování kandidáta.

V případě některých médií, prezentujících Václava Havla velmi vlídně a netajících se svými kontakty na Občanské fórum lze navíc spekulovat, do jaké míry se jednalo o plánovanou a koordinovanou „kampaň“ kandidáta OF v médiích. Nelze přehlédnout, že v určitých případech byla kombinace dobrých vztahů Havla s daným médiem a synergie mediálního obsahu s jeho politikou velmi nápadná.

Zapadnout by neměl ani fakt, že Lidová demokracie psala o Havlově prezidentské kandidatuře již v době, kdy ještě nebyla oficiálně oznámena. Mohla by to být náhoda (text se pohyboval v rovině spekulací redaktora), ale pozdější výzkumy prokázaly, že v rámci OF v té době již bylo o Havlově kandidatuře rozhodnuto, mohlo se tedy jednat o zcela plánovaný únik informací.

Práce ukázala, že Václav Havel měl jako prezidentský kandidát přinejmenším od 15. 12. 1989 podporu větší části formativních médií, neboť ke Svobodnému slovu a Lidové demokracii se v jeho podpoře přidala i Mladá fronta a Rudé právo výrazně zmírnilo svou kritiku. Vzhledem k omezeným možnostem získání informací byla tato podpora pravděpodobně jedním z klíčových faktorů strmě rostoucí popularity Václava Havla.

PRAMENY

MONOGRAFIE:

ČESKOSLOVENSKÁ TISKOVÁ KANCELÁŘ: *Kronika sametové revoluce*. Vydání 1. Praha: Československá tisková kancelář, 1989. ISBN: 80-7046-033-4

HORÁČEK, Michal. *Jak pukaly ledy*. Vydání 1. Praha: Ex Libris, 1990. ISBN: 80-900090-0-x

KAISER, Daniel. *Disident, Václav Havel 1936- 1989*. Vydání 1. Praha: Paseka, 2009. ISBN: 978-80-7432-012-5

KAISER, Daniel. *Prezident, Václav Havel 1989-2011*. Vydání 1. Praha: Paseka, 2014. ISBN: 978-80-7432-518-2

KONČELÍK, Jakub, VEČEŘA Pavel, ORSÁG Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Vydání 1. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-698-8

KREJČÍ, Oskar. *Proč to prasklo*. Vydání 1. Praha: Trio 1991. ISBN: 80-900725-3-4

MOŽNÝ, Ivo. *Proč tak snadno?* Vydání 1. Praha: sociologické nakladatelství, 1991. ISBN: 80-901059-0-4

OTÁHAL Milan. *Podíl tvůrčí inteligence na pádu komunismu*. Vydání 1. Brno: Doplněk, 1999. ISBN: 80- 7239-050-3

SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce*. Vydání 2. Praha: Prostor, 2009. ISBN: 978-80-7062-219-3

ŽANTOVSKÝ, Michael. *Havel*. Vydání 1. Praha: Argo, 2014. ISBN: 978-80-257-1213-9

INTERNETOVÉ PUBLIKACE:

DURCHÁNKOVÁ, Tereza. *Vysílání Československé televize v Listopadu 1989*. Bakalářská kvalifikační práce. Praha: Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, 2012. Dostupné z: http://televisionthinktank.com/ctpwongs/uploads/2015/08/BPTX_2010_1_0_294342_0_101_347.pdf. Citováno 9. 2. 2016

ŠMÍD, Milan. *Česká média a jejich role v procesu politické změny roku 1989*. Praha, Fakulta sociálních studií Univerzity Karlovy, 2013. Dostupné z: <http://www.louc.cz/pril01/listopad.pdf>. Citováno 20. 1. 2016.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

HANZEL, Vladimír. *Revoluce (očíma) Vladimíra Hanzela*. Dostupné z: <http://www.vaclavhavel-library.org/cs/hanzel?dy=1989-12-02>. Citováno 12. 4. 2016

HAVEL, Václav. *Projev na Václavském náměstí 23. 11. 1989-stanovisko Občanského fóra*. Dostupné z: <http://www.vaclavhavel-library.org/cs/hanzel?dy=1989-11-23>. Citováno 17. 4. 2016

HAVEL, Václav. *Projev před Kongresem USA 21. 2. 1990*. Dostupné z: http://www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=322_projevy.html&typ=HTML. Citováno 24. 4. 2016

KŘEČEK, Stanislav. *Můj Listopad*, dostupné z: <http://blisty.cz/art/49866.html>, citováno 9. 2. 2016

KUČERA, Bohuslav. *Profil předsedy Československé strany socialistické*. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Bohuslav_Ku%C4%8Dera Citováno 24. 4. 2016

Ústřední výbor Komunistické strany Československa. *Vnitrostranická instrukce KSČ z 22. 11. 1989*. Dostupné z: http://www.dejinyksc.usd.cas.cz/vnitrostranicke-informace-sekretariatu-uv-ks/doc_download/113-vnitrostranicke-informace-1989--086.html. Citováno 6. 1. 2016

Vzpomínky na vysílání pořadu Studio Kontakt 22. 11. 1989. Dostupné z:

http://totalita.cz/1989/1989_sp_11_cst_01_03.php. Citováno 16. 1. 2016.

Zpráva americké ambasády o dění v Praze. Dostupné z:

<http://wikileaks.org/cable/1989/11/89PRAGUE8144.html> [14. 9. 2011]. Citováno 7. 2. 2016.

LEGISLATIVNÍ PŘEDPISY:

Tiskový zákon 81/1966 Sb. Dostupné z: <http://www.koncelik.eu/tiskovy-zakon-81-1966/>. Citováno 4. 3. 2016.

Zákon o Československé televizi 18/1964 Sb. Dostupné z: <http://www.koncelik.eu/zakon-o-cst-18-1964/>. Citováno 4. 3. 2016.

Zákon o Československém rozhlasu 17/1964 Sb. Dostupné z: <http://www.koncelik.eu/zakon-o-cro-17-1964/>. Citováno 4. 3. 2016.

TISK:

LIDOVÁ DEMOKRACIE:

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 20.11 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 273. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 21.11 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 274. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 22. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 275. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 23.11 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 276. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 24.11 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 277. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 25.11 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 278. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 27.11 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 279. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 28.11 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 280. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 29.11 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 281. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 30.11 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 282. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 1.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 283. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 2.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 284. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 4.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 285. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 5.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 286. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 6.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 287. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 7.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 288. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 8.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 289. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 9.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 290. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 11.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 291. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 12.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 292. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 13.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 293. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 14.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 294. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 15.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 295. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 16.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 296. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 18.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 297. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 19.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 298. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 20.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 299. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 21.11 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 300. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 22.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 301, 302. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 23.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 303. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 27.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 304. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 28.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 305. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 29.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 306. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 30.12 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 307. ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 2. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 46, číslo 1.
ISSN LD: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 3. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 46, číslo 2.
ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 4. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 46, číslo 3.
ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 5. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 46, číslo 4.
ISSN: 0323-1143

Československá strana lidová: *Lidová demokracie* 6. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 46, číslo 5.
ISSN: 0323-1143

MLADÁ FRONTA:

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 20. 11.
1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 273. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 21. 11.
1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 274. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 22. 11.
1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 275. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 23. 11.
1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 276. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 24. 11.
1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 277. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 25. 11.
1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 278. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 27. 11.
1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 279. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 28. 11.
1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 280. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 29. 11.
1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 281. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 30. 11.
1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 282. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 1. 12.
1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 283. ISSN: 0323-1941

- Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 2. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 284. ISSN: 0323-1941
- Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 4. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 285. ISSN: 0323-1941
- Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 5. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 286. ISSN: 0323-1941
- Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 6. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 287. ISSN: 0323-1941
- Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 7. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 288. ISSN: 0323-1941
- Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 8. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 289. ISSN: 0323-1941
- Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 9. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 290. ISSN: 0323-1941
- Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 11. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 291. ISSN: 0323-1941
- Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 12. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 292. ISSN: 0323-1941
- Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 13. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 293. ISSN: 0323-1941
- Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 14. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 294. ISSN: 0323-1941
- Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 15. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 295. ISSN: 0323-1941
- Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 16. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 296. ISSN: 0323-1941
- Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 18. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 297. ISSN: 0323-1941
- Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 19. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 298. ISSN: 0323-1941
- Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 20. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 299. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 21. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 300. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 22. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 301. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 23. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 302, 303. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 27. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 304. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 28. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 305. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 29. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 306. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 30. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 307. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 2. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 46, číslo 1. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 3. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 46, číslo 2. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 4. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 46, číslo 3. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 5. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 46, číslo 4. ISSN: 0323-1941

Federální rada dětských a mládežnických organizací v Mladé frontě: *Mladá fronta* 6. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 46, číslo 5. ISSN: 0323-1941

SVOBODNÉ SLOVO:

Melantrich: *Svobodné slovo* 20. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 273. ISSN: 0231-732X

Melantrich: *Svobodné slovo* 21. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 274. ISSN: 0231-732X

Melantrich: *Svobodné slovo* 22. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 275. ISSN: 0231-732X

Melantrich: *Svobodné slovo* 23. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 276. ISSN: 0231-732X

- Melantrich: *Svobodné slovo* 24. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 277. ISSN: 0231-732X
- Melantrich: *Svobodné slovo* 25. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 278. ISSN: 0231-732X
- Melantrich: *Svobodné slovo* 26. 11. 1989- zvláštní vydání. Praha, 1989, ročník 45, číslo 279. ISSN: 0231-732X
- Melantrich: *Svobodné slovo* 27. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 280. ISSN: 0231-732X
- Melantrich: *Svobodné slovo* 28. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 281. ISSN: 0231-732X
- Melantrich: *Svobodné slovo* 29. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 282. ISSN: 0231-732X
- Melantrich: *Svobodné slovo* 30. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 283. ISSN: 0231-732X
- Melantrich: *Svobodné slovo* 1. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 284. ISSN: 0231-732X
- Melantrich: *Svobodné slovo* 2. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 285. ISSN: 0231-732X
- Melantrich: *Svobodné slovo* 4. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 286. ISSN: 0231-732X
- Melantrich: *Svobodné slovo* 5. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 287. ISSN: 0231-732X
- Melantrich: *Svobodné slovo* 6. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 288. ISSN: 0231-732X
- Melantrich: *Svobodné slovo* 7. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 289. ISSN: 0231-732X
- Melantrich: *Svobodné slovo* 8. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 290. ISSN: 0231-732X
- Melantrich: *Svobodné slovo* 9. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 291. ISSN: 0231-732X
- Melantrich: *Svobodné slovo* 11. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 292. ISSN: 0231-732X
- Melantrich: *Svobodné slovo* 12. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 293. ISSN: 0231-732X
- Melantrich: *Svobodné slovo* 13. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 294. ISSN: 0231-732X
- Melantrich: *Svobodné slovo* 14. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 295. ISSN: 0231-732X
- Melantrich: *Svobodné slovo* 15. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 296. ISSN: 0231-732X

Melantrich: *Svobodné slovo* 16. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 297. ISSN: 0231-732X

Melantrich: *Svobodné slovo* 18. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 298. ISSN: 0231-732X

Melantrich: *Svobodné slovo* 19. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 299. ISSN: 0231-732X

Melantrich: *Svobodné slovo* 20. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 300. ISSN: 0231-732X

Melantrich: *Svobodné slovo* 21. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 301. ISSN: 0231-732X

Melantrich: *Svobodné slovo* 22. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 302. ISSN: 0231-732X

Melantrich: *Svobodné slovo* 23. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 303. ISSN: 0231-732X

Melantrich: *Svobodné slovo* 27. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 304. ISSN: 0231-732X

Melantrich: *Svobodné slovo* 28. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 305. ISSN: 0231-732X

Melantrich: *Svobodné slovo* 29. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 306. ISSN: 0231-732X

Melantrich: *Svobodné slovo* 30. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 45, číslo 307. ISSN: 0231-732X

Melantrich: *Svobodné slovo* 2. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 46, číslo 1. ISSN: 0231-732X

Melantrich: *Svobodné slovo* 3. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 46, číslo 2. ISSN: 0231-732X

Melantrich: *Svobodné slovo* 4. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 46, číslo 3. ISSN: 0231-732X

Melantrich: *Svobodné slovo* 5. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 46, číslo 4. ISSN: 0231-732X

Melantrich: *Svobodné slovo* 6. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 46, číslo 5. ISSN: 0231-732X

RUDE PRAVO:

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 20. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 273. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 21. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 274. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 22. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 275. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 23. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 276. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 24. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 277. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 25. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 278. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 27. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 279. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 28. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 280. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 29. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 281. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 30. 11. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 282. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 1. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 283. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 2. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 284. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 4. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 285. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 5. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 286. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 6. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 287. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 7. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 288. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 8. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 289. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 9. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 290. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 11. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 291. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 12. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 292. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 13. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 293. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 14. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 294. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 15. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 295. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 16. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 296. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 18. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 297. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 19. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 298. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 20. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 299. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 21. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 300. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 22. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 301. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 23. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 302. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 24. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 303. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 27. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 304. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 28. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 305. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 29. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 306. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 30. 12. 1989. Praha, 1989, ročník 70, číslo 307. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 2. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 71, číslo 1. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 3. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 71, číslo 2. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 4. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 71, číslo 3. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 5. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 71, číslo 4. ISSN: 6032-6589

Ústřední výbor Komunistické strany Československa: *Rudé právo* 6. 1. 1990. Praha, 1990, ročník 71, číslo 5. ISSN: 6032-6589

